Jean Chesneau

D'Aramon Seyahatnamesi

Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya

Çeviren: Işıl Erverdi



Dergâh

D'Aramon Seyahatnamesi'nin yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

Dergâh Yayınları: 495
Sertifika No: 14420
Batının Gözüyle Türkler: 12
ISBN: 978-975-995-331-7
1. Baskı: Eylül 2012

Eserin Fransızca İsmi: *Le Voyage de Monsieur d'Aramon, Ambassadeur pour le Roy en Levant, 1566*

Dizi Editörü: Işıl Erverdi

Sayfa Düzeni: E. Gökçe Aksoy
Seri Kapak Tasarımı: Işıl Döneray
Kapak Uygulama: Ercan Patlak

Basım Yeri: Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi Birlik Cad. Yayıncılar Birliği Sitesi
No: 32 Kapı no: 4G Yakuplu - Büyükçekmece / İstanbul
Matbaa Sertifika No: 20699
Tel: [212] 422 79 29

Kapak Basım Yeri: Elma Basım Yayın ve
İletişim Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.
Tel: [212] 697 30 30

Cilt: Güven Mücellit & Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: [212] 445 00 04

Dağıtım ve Satış: Ana Yayın Dağıtım
Molla Fenari Sokak Yıldız Han No: 28 Giriş Kat
Tel: [212] 526 99 41 (3 hat) Faks: [212] 519 04 21
Cağaloğlu / İstanbul

Jean Chesneau

D'ARAMON SEYAHATNAMESİ
Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu-Mezopotamya

Türkçesi:
Işıl Erverdi

DERGÂH YAYINLARI

Klodfarer Cad. Altan İş Merkezi No: 3/20 34122 Sultanahmet / İstanbul
Tel: [212] 518 95 79-80 Fax: [212] 518 95 81
www.dergahyayinlari.com / bilgi@dergahyayinlari.com

SUNUŞ

Monsieur D'Aramon, 1547 senesi başında Fransa Kralı I. François tarafından Kanuni devri İstanbulu'na büyükelçi olarak gönderilmiş bir soyludur. Seyahatinin başlangıcında, Fransa'da I. François'nın ölümüyle gerçekleşen taht değişikliğinden sonra, II. Henri'nin saltanatında da görevini sürdürür. Kendisinin Osmanlı ülkesine yaptığı seyahat iki kısma ayrılabilir. Başlangıçtaki kısım İstanbul'a seyahatidir. İkinci kısım ise Kanuni'nin İran seferine katılmak üzere, maiyetindekiler ve Osmanlı ordusuyla birlikte yola çıkması ve ardından Kudüs'e hac yolculuğunu da kapsayacak şekilde Suriye ve Mısır üzerinden İstanbul'a geri dönmesi olarak okunabilir.

Elinizdeki metnin yazarı Jean Chesnau, bu yolculuğu kaleme alan yegâne kişi değildir. Kendisinden başka, yine büyükelçinin maiyetinde bulunan Jacques Gassot ve Pierre Gilles de seyahate dair günlük ve raporlar tutmuştur. Ancak bunlar arasında en ayrıntılı ve eksiksiz olanı Chesnau'nun raporudur.

Genel olarak dönemin seyahatnamelerinde yer alan konulara bu metinde de rastlamak mümkün. İstanbul ve Anadolu'da gündelik hayat, Türklerin âdetleri ve dini, Büyük

Efendi'nin saray nizamı vs. Bu metni farklı kılan ise, yazarın bizzat orduyla birlikte hareket ederek, ordunun düzen, işleyiş ve disiplinine tanık olmuş olması. Bununla birlikte yazarın içinde bulunduğu topluluğun yaptığı hac yolculuğu da din eksenli birçok gözlem ve düşüncesini bizimle paylaşmasına imkân vererek metni daha da ilginç bir hâle sokuyor. Metnin daha ağır ilerleyen kısımları olarak, yazarın gittiği birçok yerde karşılaştığı ve en ince ayrıntılarına kadar kaleme almakta sakınca görmediği güç ve maharet performansları ile garip temsiller gösterilebilir. Yazar 'tuhaf/egzotik' topraklara gelmiş bir Batılı olarak burada karşılaştığı hokkabaz, soytarı türünde kimseleri, garip hayvanları ve bütün bunların gösterileri gibi 'tuhaflıkları' büyük bir iştah içinde aktarıyor.

Metnin tercümesiyle ilgili bazı hususları ortaya koymak gerekirse; en önemlisi metin içinde fazlaca bulunan yer isimleri ve bunların yazımıyla ilgili açıklama yapmak olacaktır. Öncelikle, Avrupa sınırları içinde yer alan ve ülkemizde pek tanınmayan şehir yahut daha küçük yerleşim birimlerine ait isimler, orijinal hâlleriyle olduğu gibi bırakıldı. Türkçede yer etmiş ve genel bilinirliği olan yer isimleri de Türkçe olarak kaydedildi. Metinde Türkçe telaffuzları verilmeye çalışılarak Fransızca yazım kurallarına bağlı kalınarak yazılmış isimlerin doğru biçimleri italik olarak verildi. Mısır, Suriye gibi bugün Türkiye sınırları içinde yer almayan ülkelere ait yer isimleri ise bilinirlik esasına bağlı kalınarak değerlendirildi ve tanınmayan yerler orijinal hâlleriyle italik olarak yazıldı. Özellikle Kudüs'e hac ziyaretinde sıklıkla kullanılan kişi ve yer isimleri İncil'in Türkçe tercümesine sadık kalınarak italik olarak verildi. Bugün geçerliliğini yitirmiş ve tespit edilemeyen bazı yerel isimler dipnot verilerek olduğu gibi bırakıldı. Ayrıca, metinde hatalı olan her türlü kelime, italik olarak olduğu gibi

verilerek, doğrusu açıklamalarla belirtildi. Bu vesileyle, eser metnini yayınevimize teklif eden ve eserin yayınına özellikle bu hususta katkıda bulunan Doç. Dr. Erhan Afyoncu'ya teşekkür ederiz.

Tercümeyle ilgili bir diğer husus da orijinal metinde yer almayan alt bölüm başlıklarının tercümeye eklenmiş olması. Bunun nedeni, metnin okunmasını ve takibini kolaylaştırmak ve metni daha ilgi çekici hâle sokmak.

Zihnindeki önyargılar ve gördükleri arasında tenakuza düşen bir yazarın kaleminden çıkan seyahatname Batının Gözüyle Türkler serisinde.

DERGÂH YAYINLARI

İçindekiler

KRALIN DOĞU ÜLKESİ'NDEKİ ELÇİSİ
MONSİEUR D'ARAMON'UN 1547 SENESİNDE PARİS'TEN
İSTANBUL'A SEYAHATİ, 11
İstanbul'a Doğru, 11
Büyük Türk Edirne'de, 17
İstanbul'a Varış ve Şehirdeki Gelişmeler, 19
Büyük Efendi'nin Sarayı, 22
İstanbul'da Gündelik Hayat, 24
Türklerin Dini, 26
İstanbul'daki Köleler ve Tuhaf Hayvanlar, 28
Tersane, 31
Büyük Türk'ün Sarayında Hayat ve Devlet İdaresi, 32
İstanbul'daki Soytarılar, 39

KRALIN DOĞU ÜLKESİ'NDEKİ ELÇİSİ MONSİEUR
D'ARAMON'UN 1548 SENESİNDE İSTANBUL'DAN ACEM ÜLKESİNE
SEYAHATİ, 43
Büyük Türk'ün İran Seferinde Anadolu ve Mezopotamya'ya Seyahat, 43
Hac Yolculuğu Başlıyor, 68
Mısır'da, 80
İstanbul'a Dönüş, 86
İstanbul'da Son Durum ve Trablusgarb'ın Fethi, 92
Monsieur D'Aramon Fransa'ya Dönüyor, 98
Şehzade Mustafa'nın Katli ve İstanbul'daki Diğer Gelişmeler, 99
Eve Dönüş, 101

KRALIN DOĞU ÜLKESİ'NDEKİ ELÇİSİ MONSİEUR D'ARAMON'UN 1547 SENESİNDE PARİS'TEN İSTANBUL'A SEYAHATİ

İstanbul'a Doğru

1546 senesinin Aralık ayında Coussy yakınlarındaki Folembray Sarayı'nda bulunduğum sırada, kralın, elçisi Monsieur [Mösyö] d'Aramon'u Büyük Efendi'nin[1] yanına Konstantinopol'e [bundan sonra İstanbul] yollayacağını duydum. Böylesi bir yolculuğa çıkmayı çok arzuladığımdan, önce Tanrı'nın sonra dostlarımın himmetiyle, kendisinin hizmetine girmek için olabildiğince gayret gösterdim ve o da beni seve seve kabul ederek, kâtiplerinden birisi olarak atadı. Kralın emanetini aldıktan sonra, hazırlıklarını tamamlamak için Paris'e geldi ve yaklaşık sekiz-on gün kadar orada konakladı.

1547'nin Krallar Bayramı'nda[2] Lyon'a doğru yola çıktık ve orada dört-beş gün kadar konakladık ve yine Ocak ayının on dokuzunda oradan hareket ettik. Cenevre, Locarno,

[1] Dönemin Batılı kaynaklarında Osmanlı sultanları için Büyük Efendi [*Grand Seigneur*] ve *Büyük Türk* [*Grand Turc*] unvanları kullanılır. Ç.N.

[2] Fransızlar tarafından her sene 6 Ocakta kutlanan dinî bayram. Ç.N.

Coyre ile İsviçre ve Grisons'un başka şehirlerine de uğradık. Buraları, birçok kimseler hatta Fransızlar tarafından sık sık ziyaret edilen yerler ve bilinen yollar olmasa, bunları başka türlü ayırt edemez, hatta buralarda durmazdım. Tıpkı geçtiğimiz Venediklere ait şehirler gibi: Pisogne, Iseo, Brescia, Lonato, Peschiera, Verona, Vicenza, Padova, Venedik.

İtalya'nın en güzel ve en güçlü şehri olan Venedik, ticari mallar bakımından İtalya'nın diğer şehirlerine göre çok zengin ve bereketlidir. Burası denizin üstünde konumlanmış, oldukça iyi inşa edilmiş bir şehirdir. Ayrıca, en güzel ve ihtişamlı saraylar ile başka şatafatlı yapıları orada görmek mümkündür. Şehrin çevresinin, bir fersah iki milden hesaplanmak suretiyle, dört fersah yani sekiz mil olduğu kabul ediliyor. Bununla birlikte, bu şehrin etrafında hiç sur olmayıp sadece su bulunur; ancak buraya denizdeki birtakım boğazlardan geçmeksizin yaklaşmak mümkün değildir ki; buralarda bulunan kaleler şehri kuvvetli ve ele geçirilmez kılar. Evlerin tümüne kara yolu kadar, birtakım kanallar vasıtasıyla su yoluyla da ulaşılabilir. Bu sayede, burada rahatlıkla dört yüz küçük köprü ve sekiz bin gondol bulunmaktadır. Yetmiş iki tane papaz din bölgesi ve sekiz tane keşiş manastırı, seksen tane rahibe, başında bir patriğin olduğu, yirmi bin merhumu ve üç bin kişilik cemaati bulunan bir Yunan kilisesi bulunur.

Yahudilerin oturduğu *getto* adı verilen bir yer vardır. Ayrıca bazı Türkler, çokça Alman ve akla gelen her milletten insan da vardır. Orada mevcut bulunan en şahane şeylerin hepsini birden gördük; mesela Aziz Markos'un hazinesi, kadırga ve diğer deniz vasıtalarıyla birlikte toplar ve şehirlerinin savunması ve savaş için gerekli olan her türden silahlarının çokça bulunduğu Tersane gördüklerimiz arasındaydı. Dünyanın en güzel camlarının ve akla gelen her türden cam

işinin yapıldığı Murano'da bulunduk.

Söz konusu şehir 456 senesinde, İtalya ve L'Aquila Devleti arasındaki barış döneminde Atilla'nın gerçekleştirdiği savaşlar ve yıkımlar üzerine kurulmaya başlanmış. Orada karnaval döneminde yaklaşık on beş gün kadar konakladık ve her gün şölenler, oyunlar, gösteriler, ziyafetler ve diğer etkinliklerle geçti. Öyle ki, sıkılmaya hiç vakit kalmadı. O esnada Monsieur de Morvilliers kralın oradaki ikamet [daimî] elçisiydi.

Burada görmüş olduğum, bir Türk'e yapılan şeyi es geçmek istemem. Bu adam İtalya'nın en yüksek yeri olduğunu herkesin bildiği Aziz Markos çan kulesine tırmanmış, elinde bir ağırlıkla, bir halatın üzerinde dosdoğru yukarıya yönelmişti. Tırmandığı halat, çanların bulunduğu yerden, Aziz Georges yakınındaki büyük deniz kanalında yirmi endaze [yaklaşık 1,6 metre] genişliğinde gerilmişti. Ve sözü geçen çanın en tepesine tırmandıktan sonra kendisini sözü geçen halata saçlarından bağladı ve ağır ağır (sürekli ellerini çırparak) tırmanmaya başladığı yere geldi.

Büyük Perhiz'in[3] ikinci günü olan 24 Şubat perşembe akşamı oradan yola çıktık ve Venedik Devleti'nin sayın büyükelçinin Ragusa'ya [Dubrovnik] geçişini temin etmek için tahsis ettiği üç forsa kadırgasına bindik. Kaptanın ismi Efendi Christofle Canal'dı. Trieste Körfezi'ni geçerek Venedik'ten yüz mil uzaklıkta olan Parenzo'ya vardık ve buradan on-on iki mil sonra da karaya ayak bastık. Adı geçen kadırgalardan iki-üç mil uzaklıkta bulunan Histria ülkesinin Pola isimli şehrine gelmiş olduk. Burada oldukça eski antik

[3] Hıristiyanların Mart –Nisan ayları civarında, Kül Çarşambasından Paskalya'ya kadar, kırk gün boyunca hayvansal gıdaları yememek suretiyle oruç tuttukları dönem. Ç.N.

şeyler görülmekte ve özellikle de geçmiş zamanlarda içlerinde büyük hazine ve zenginlikler bulunmuş olan birçok mezarlık bulunmaktaydı. Adı geçen yerin sakinleri bize birtakım kilise ve manastır kalıntılarıyla başka keşişhanelerin de olduğunu söylediler. Şurada burada, büyüklük ve güzellik bakımından Nim'dekilerden geri kalmayan; ancak yine de farklı tarzda inşa edilmiş, daha yüksek surları olan arena ve tiyatrolar görülüyordu. Bize söylendiğine göre bunlar Romalıların eseriymiş. Ülke oldukça fakir olmakla birlikte neredeyse harap hâlde bulunan bu şehirde çok da fazla ikamet eden yok.

Ertesi pazartesi, Slovenya ülkesinin Jare Adası'na vardık. Burada, denize açılanların adaklarıyla dolu olan bir Meryem Ana yahut *Notre-Dame*[4] şapeline giderken, limana doğru güzel bir kalecik vardı. Şehir oldukça büyük ve surlarla iyice çevrilmişti; orada konakladık çünkü rüzgâr ters yönde esiyordu.

Buradan Şebenik'e geldik. Burası anakarada yer alan güzel ve kuvvetli bir başka şehirdir. Buraya ancak, biri bir yanda diğeri öbür yanda olan iki kalenin bulunduğu bir boğazdan geçerek girilebiliyordu ve sözü geçen şehrin üstünde başka bir dağın tepesinde bir başka kale daha vardır. Ve boğazın başlangıcında küçük bir adacık bulunur. Burada *Kastel* adı verilen, Venediklilerin yaptırdığı ve söylenene bakılırsa şaşılacak denli kuvvetli olan bir kale bulunuyordu. Yapılmış olmasının nedeni, Şebenik şehrinin sözü geçen Venediklilere boyun eğmek istememesiydi. Şimdiyse kötülük yapmak isteyecek olsalar, buraya girip çıkmayı beceremezlerdi.

Buradan sonra, tepesindeki dağda bir kale bulunan ve

[4] *Notre-Dame* (fr.): Kelime anlamı "hanımımız, hanımefendimiz" olan bu tabirle kastedilen Meryem Ana'dır. Ç.N.

oldukça güzel bir şehir olan *Lezina*'daydık. Bu ada aşağı yukarı yüz bin kadar kuleye sahipti. Curzola isminde bir başka adanın daha yakınından geçtik ve sonra Dalmaçya'daki Ragusa'ya vardık. Burası, deniz kıyısında bulunan küçük ancak oldukça zengin bir şehirdi ve küçük bir limanı vardı. Şehir, cumhuriyet idaresiyle yönetilir ve her üç ayda bir dük değiştirir. Her sene Büyük Efendi'ye on iki bin düka altını vergi öderler. Burada bize oldukça candan ve iyi muamele edildi. Sözü geçen yerin senyörleri namuslu, nazik ve Venediklilerin tarzında giyinen kimselerdir. Burada, sözü geçen kadırgaları boşaltmak ve ihtiyacımız olan atları bulmak için yaklaşık beş gün kadar konakladık. Bu atlar, kendimiz binmek için değil daha ziyade oldukça fazla olan eşyamızı taşımak için lazımdı. Bahsi geçen 1547 senesinin Mart ayının on üçüncü günü oradan yola çıktık ve Trebisnjica Nehri'nin yakınındaki Trebinye şehrinde geceledik. Buradan Bulgaristan ülkesindeki Srebrenika'ya gittik ve olabilecek en sarp ve çorak dağlarda yol aldık. Sonra Sırbistan ülkesindeki Foça'ya vardık. Burası ticaretin oldukça yaygın olduğu Türk idaresinde bir şehirdi ve alışıldığı üzere burada vali yahut komutan demek olan bir *sancak* [sancakbeyi] bulunuyordu ve hiç kimse izin ve pasaport olmaksızın İtalya'ya gelmek için bu ülkeden çıkamazdı. Ardından Hıristiyan köyü *Taşlıca*'ya vardık. Evlerin hepsi ahşaptı. Ve Prijepolje adında oldukça güzel bir köyden geçtik. Santa Sava adı verilen bir manastırın yakınından geçtik. Burada, Rum usulü yaşayan *caloyeri* denilen birçok keşiş bulunur ve yoldan geçenlere Santa Savanın naaşını gösterirler. Türkler buna hürmet eder ve sadaka verirler. Buranın yakınında Milosina adında küçük bir kale vardır ve biz de buranın yanındaki köyde uyuduk. Sonra, *Yenipazar*'a geldik. Burası surlarla çevrili olmayan, ticareti oldukça gelişmiş bir şehirdi.

Burada da atları değiştirmek için bir gün konakladık. Buradan itibaren, bayağı yüksek ve can sıkıcı olan Gümüş Dağı'nı geçtik. Buradan, sürekli olarak Büyük Efendi'ye çok büyük getiri sağlayan gümüş çıkarılır. Nis şehrinin yakınına vardık, Antik dönemde iyi bir şehir olan bu yer günümüzde bir köye dönüşmüş. Morava Nehri'ni geçtik. Bu ülkenin kadınlarının birçoğunun saçları kısa kesilmiş olup, uzun saçlı olan diğerleriyse başlarına hiçbir biçim ve tarzı olmayan çuhadan yapılmış bir şapka takarlar. Hepsi birden kulaklarına camdan *paternoster*'ler[5], birkaç parça gümüş ve halkalar takmışlardı. Kocaları yahut ebeveynleri öldüğündeyse, duyulabilecek en acayip çığlıklar içinde saçlarını yolup, yüzlerini tırmalarlar. Birçok yerde Yunanlılar da aynı şeyi yapar ve bunun duydukları üzüntüden ziyade eski bir âdet yahut ikiyüzlülüğün göstergesi olduğuna inanırlar.

Sonra *Milosanzi*'ye vardık. Burası Sofya'nın yakınlarında büyük bir köydür. Sofya'da konaklamadık; çünkü orada veba vardı. Sofya güzel ve oldukça bereketli bir ovada konumlanmıştı. İki büyük köy olan *Pazarcık* ve *Köstence*'ye vardık; sonra da Büyük İskender'in babası olan Makedonyalı Filip tarafından kurulmuş olan *Filibe*'ye geldik. Burası oldukça güzel ve büyük bir ovanın üstünde bulunuyordu; bir kısmı kayalık bir dağın üstünde, diğer kısmı ise bahsedilen ova üzerindeydi. *Meriç* isminde bir nehri geçtik; üzerinde ahşap bir köprü vardı ve bahsedilen ovanın üzerinde küçük birer dağ şekli verilmiş toprak yığınları görülüyordu. Bize söylendiğine göre, Antik dönemde Romalılar bu kırlarda savaşmışlar ve birçok adamları ölmüş. Bunları çukurlara koyup üzerlerini de oldukça yüksek olan bu yığınlarla kaplamışlar.

[5] *Paternoster* (lat.): Kelime anlamı "babamız" olan ve "Gökyüzündeki babamız" diye başlayan Hıristiyanların en önemli duası. Ç.N.

Sonunda, Nisanın altıncı gününde Trakya'daki *Edirne*'ye vardık. Öncesinde, *Meriç* Nehri'ni Mustafa Köprüsü denen on sekiz-yirmi kemerli çok güzel bir taş köprü üzerinden geçerek aşmıştık. Köprünün ortasında altın yaldızlı bir taş vardı, üzerine kazınmış Türk harfleri köprünün yaptırıldığı tarihi, yaptıran kişiyi ve mal olduğu masrafı belirtiyordu.

Büyük Türk Edirne'de

Edirne, Antik dönemdeki ismiyle Adrianopolis, *Meriç* Nehri üzerinde güzel bir ovada bulunan oldukça büyük bir şehir. Burada ismi Sultan Süleyman olan Büyük Efendi'yle karşılaştık. Kendisi genelde her sene kışı burada geçiriyormuş ve kendisinin ikamet ettiği oldukça güzel bir saray vardı. Burada Yunanlıların birçok antik kiliseleriyle, kalocieri dedikleri diğerleri görülür. Sakinleri Türkler, Rumlar ve Yahudilerdir. Oldukça iyi inşa edilmiş ve surlarla kaplanmıştır. Güzel evler, dükkânlar ve her türden zanaatkârlar vardır. Ayrıca şehrin dışında oldukça güzel bahçeler ve mesire yerleri vardır. Buralara mümkün mertebe tam bir hürriyet içinde istediğimiz kadar gidip salata yerdik. Burada, bir bahçeden diğerine geçilir, çünkü yol kenarları dışında aralarında duvar yoktur. Her bir bahçede bir at tarafından döndürülen ahşaptan bir tekerlek bulunur. Atı süren kimse yoktur, sadece gözlerinin önünde bir çuha parçası ya da örtü olur. Hayvan, bahsi geçen tekerleğin içinde bulunduğu büyük bir çukurdan su çeker ve bu suyla bahçeler istendiği kadar sulanır. Bahsi geçen bu şehirde, her renkten deri ve Kurtuba işi deriler oldukça güzel dikilir.

Bahsi geçen yere varmamızdan sadece birkaç gün sonra,

Kral I. François'nın ölüm haberini aldık. Elçi bu duruma oldukça sinirlendi; çünkü henüz bahsi geçen Büyük Efendi'yi görmemiş, ne de hediyeyi sunmuştu. Bu işi, Valenciennes isimli kâtip kendisine Kral Henri'nin mektubunu getirene kadar erteledi. Mektup gelince, bahsi geçen Büyük Efendi'yle görüşmek üzere götürüldüğü saraya doğru yola çıktı. Orada adamlarından on iki tanesiyle birlikte onun elini öptü ve Lyon'da yapılmış büyük bir duvar saatini kral adına kendisine sundu. Değeri yüksek bir şaheser olan bu saatin on iki su saati kadar yer tutan bir çeşmesi vardı. Onca altın ve gümüş sırmalı kumaş, Hollanda bezi, kadife, saten ve her renkten Şam ipeklisi ve Paris ipeklisi kumaşlarla kaplıydı. Hediye çok değerliydi ve çok beğenilmişti. Sonra, büyükelçi, Büyük Efendi'nin bütün paşa ve yüksek dereceli memurlarına hediyeler sundu. Öyle ki, verdikçe el üstünde tutuluyorduk. Hediye Büyük Türk'e taşınırken, hizmetkârları ve sarayının diğer memurları bize ziyafet vermek istediler ve bulunduğumuz yerde kendi üsluplarınca masalar hazırladılar. Yere serdikleri halıların üzerine lenger gibi büyük tepsiler getirdiler. Bunların içleri haşlanmış et ve etli börekle doluydu; hepsi resmen bayat içyağı kokuyordu. Bunlardan tatmak için yere çömeldik; ancak çok da fazla zarar görmedik; içecek olarak da sudan başka bir şey yoktu. Böylelikle, akşam yemeği yememize mani olmayan ziyafetleriyle kısa sürede doymuş olduk ve bahsi geçen etler bazı yeniçeriler ve acemi oğlanları tarafından toplandı. Topladıklarını avlunun ortasındaki çimenlere taşıdılar ve başka yerde asla görülmeyecek biçimde aç kurtlar gibi yediler.

İstanbul'a Varış ve Şehirdeki Gelişmeler

Bahsi geçen Büyük Efendi İstanbul'a gitmek için Edirne'den ayrılıncaya değin orada kaldık. Sonra yolda, kimisinde Türklerin kimisinde Rumların oturduğu büyük köylerden geçtik. Gemicilik üzerine kurulu antik bir şehir devleti olan *Silivri*'ye vardık, sonra *Büyükçekmece* adında bir köye ve ardından bahsi geçen İstanbul'a on mil uzaklıkta olan *Küçükçekmece* denen bir köye daha vardık. Sonunda, 1547 Mayısının on dördüncü gününde İstanbul'a vardık. Limanın berisinde, bütün Hıristiyan tüccarların ikamet ettiği Pera veya Galata denen küçük bir şehre gelip yerleştik.

Takip eden Temmuz ayında, Majestelerinin Büyük Türk'le olan ittifak ve dostluğunu yenilemek için Sayın Fumel, Kral Henri'nin resmî mektubuyla bahsi geçen İstanbul'a geldi. Monsieur Dhuyson da adı geçen Sayın Fumel'in burada olduğu dönemde buraya geldi. Bu Fumel akreditasyonunu yaptıktan sonra, Majestelerini kendisine tevdi ettiği vazifeden haberdar etmek için ona resmî bir mektup hazırladı. Monsieur Dhuyson bu mektubun taşıyıcısı ve ulağıydı. İstanbul'da yaşayan, bahsi geçen Büyük Türk'ün saatlerini yapan ve onun tarafından maaşa bağlanmış olan saatçi Guillaume [Giyom] Efendi adındaki Fransız bir saat ustası, saraya gelirken Venedik'te ölmüştü. Oysaki Sayın Fumel kendince, Monsieur d'Aramon'un makamını devralıp büyükelçi olmayı bekliyordu. En azından, Fransa'ya dönmemeyi teklif ediyordu ve bahsi geçen ulağı da henüz İstanbul'a dönmemişti. Bu esnada kendisi *Kudüs, Kahire* ve *İskenderiye*'ye seyahat etmişti. Deniz yoluyla gittiği bu yerlerde yaklaşık dört ay kadar kalmış ve yine deniz yoluyla dönmüştü. Bu süre zarfında büyük bir hastalığa yakalanan

bu Monsieur Dhuyson Fransa'ya geri dönmüştü.

Bu esnada, yaklaşık bir sene kadar evvel Büyük Türk'e sığınıp, ona esir olan Rogenford Kontu'nun kaçması olayı vuku buldu. Bu yolla İmparator Şarlken'in kendisine yaptığı haksızlık ve bu yüzkarasının intikamını almayı umuyordu. Ancak olaylar beklediği gibi gerçekleşmedi, zira Büyük Türk nezdinde karşılaşmayı umduğu muamele, kabul yahut itibarı bulamadı. Ve bununla birlikte, getirmiş olduğu altın ve gümüşün tüketilmesine, harcanmasına; hediyelere ve büyük bir evde oturmasına da izin verilmedi. Kısa sürede bütün imkânlardan mahrum kaldı ve artık bu Büyük Türk'ün kendisine verdiği günlük iki düka altınıyla hayatını sürdüremeyecek hâle geldi. Üstüne üstlük bir de Türk olmasını istiyor ve onu ikna etmeye çalışıyorlardı. Eğer Türk olacak olursa, söz konusu Büyük Efendi kendisini en büyük komutanlarından birisi, hatta bir Venedik dükünün gayrimeşru oğlu olan Loys [Luigi/Alvise] Gritti'den de daha büyük bir komutan yapacaktı. Aksi takdirde, Büyük Türk kendisine güvenemez, hiçbir görev tevdi edemezdi. Böylece bir yandan bu zihniyeti gören diğer yandan da bu ülkede yükselme umudunun hiç olmadığını anlayan kont, mümkün mertebe en gizli şekilde buradan ayrılmaya karar vermiş. Üç kişi yola çıkmışlar. Yanına Türkçe ve İtalyanca bilen ve kendisine tercümanlık yapan, biri Felemenk, diğeri Rum olan iki hizmetkârını almış. Diğer adamlarından hiçbirinin haberi olmaksızın gece küçük bir kayığa binmişler. Adamlar uyanıp da kendilerini efendisiz bulduklarında bayağı bir şaşırmışlar. Efendileri gitmiş hatta denebilir ki kaçmış.

Bu kayık gece Galata Boğazı'nı geçerek, hiçbir tehlike olmaksızın Sakız'a kadar gelmiş. Burada, kendisiyle beraber olan Rum adamı vasıtasıyla ilk bindiği kayığa göre

daha büyük ve daha konforlu olan bir başka kayık bulmuş. Yakalanma korkusuyla ve vardığında güvende olmayı umduğu *Girit*'e ulaşma arzusuyla, burada fazla kalmamış. Adanın yakınlarına vardığında, bir Türk korsan gemisiyle karşılaşmış ve onların saldırısına uğramış. Kendisini ve iki adamını takip eden gemi, onu tanımışlar ve Büyük Türk'ün pasaportunu taşımadığını görünce herhangi bir suç yahut kabahat işlediğinden şüphelenmişler. Bu nedenden dolayı onu bir güzel zincire vurup bağlayarak, bütün Türklerin bu işe sevindiği İstanbul'a getirmişler.

Kont, Yedikule Zindanına, iki adamı ise adı geçen yerin limanında bir kuleye konmuş. Bu olaydan haberdar olan büyükelçi, adı geçen Büyük Efendi'den onu görmek ve ziyaret etmek için adamlarını göndermesine müsaade etmesini rica etmiş. Buna onay verildiğinde, ona giysiler göndermiş ve sonra da hapiste kaldığı neredeyse dört aylık süre boyunca beslenme ihtiyacını karşılamış.

Bu yerde kendisine babalık yapan büyükelçi kralın rızasıyla, hileleri, icraatları ve hediyeleriyle onu kurtarıp özgürlüğüne kavuşturdu. Bunun sonucunda herkesin övgü ve hürmetini fazlasıyla kazanan bu kişinin özen ve takibi olmasaydı, sözü geçen kont buradan asla diri çıkamazdı yahut da başka bir müşkül, işkence yahut müebbet hapisle karşılaşırdı. Aynı şekilde, adı geçen iki adamı da hürriyetlerine kavuşamazdı.

Buradan, Fransa'ya gidip Majestelerinin hizmetine girdi ve orada görüldüğü kadarıyla saygı ve hürmetle karşılandı.

Yeri gelmişken, bu sözü geçen yerdeki konaklamamız ve kalışımız esnasında, orada bulunan en önemli ve en kayda değer şeyleri görme ve bunları araştırma fırsatım oldu. Burada bunları mümkün mertebe en kısa şekliyle ortaya koyacağım.

İlk olarak, İstanbul Trakya'da yer alan bir şehirdir. Eski ismi *Byzantium* olan şehir daha sonra *Nova Roma* olarak adlandırılmış ve ardından İmparator I. Konstantin'in adından gelen *Konstantinopol* adını almıştır. Şehrin aşağı yukarı on dört-on beş bin tane kulesi, yirmi iki kapısı ve Roma gibi yedi tepesi bulunmaktadır. Kara tarafından, bir gediği bulunan ve çok da iyi olmayan iki surla çevrilidir. Evler Türk usulü yapılmıştır; yani ahşaptan ve kötü pişirilmiş tuğladan. Taştan evler azdır ve diğer taraftan servi ve başka ağaçların bulunduğu birçok boş ve ıssız yer bulunur.

Büyük Efendi'nin Sarayı

En göze çarpan ve meşhur binalar en başta Büyük Efendi'nin sarayıdır. Buraya *saray* derler. Burada aşağı yukarı üç bin muhafız bulunur ve burası asla açılmayan on bir demir kapının bulunduğu yüksek duvarlarla çevrilidir. Ana kapı şehrin üst kısmındadır ve genelde açıktır. Bir diğer kapı ise liman tarafındadır ve bazen Büyük Efendi, deniz kıyısında birçok yerde yayılmış bulunan bahçelerinde gezintiye çıktığında bu kapı açılır.

Adı geçen saray harikulade güzelliktedir ve inşası için İstanbul şehrinde bulunan Kadıköytaşı gibi bütün Rumeli ve Anadolu havalisinden de her renkten iri mermer taşlar, kızıl somaki sütunlar ve daha başka nadide şeyler buraya taşınmıştır. Odaların içine yahut binanın geri kalan kısmına girilmez; sadece büyük avluya, bazı salonlara ve haftada dört kez huzura çıkılabilen aşağıdaki salonlara giriş izni vardır. Ancak bu yerle ilgili olarak dışarıdan muhteşem bir yapı olduğu söylenebilir. Bundan sonra, Efendi'nin kadınlarının

sarayı [Eski Saray], yeniçerilerin sarayı, patriğin sarayı, neredeyse tamamı harap hâlde bulunan İmparator Konstantin'in sarayı [Tekfur Sarayı] ve ayrıca İmparator Justinianus tarafından inşa ettirilmiş olan Aya Sofya Kilisesi vardır. Aya Sofya, hem bu antik taşların niteliği hem de büyüklük ve iriliği bakımından mükemmel ve muhteşem sütun ve mermerlerle inşa ettirilmiş çok güzel ve harikulade işçiliği olan bir yapıdır. Bu binanın müştemilatlarından birinde, kendi sarayına oldukça yakın olduğundan, Büyük Efendi, atları için ahırlar yaptırmıştır. Adı geçen kiliseden ise, Türklerin kilisesi olan bir cami yapılmıştır; burada da oldukça güzel yüz altı sütun bulunur. Kubbe ve tonozların tamamı mozaikle kaplanmıştır. Kilisenin etrafında birçok yerde on beş-on altı kol genişliğinde hatta daha da geniş merdivenler vardır; buralardan başka bir yere yahut bölüme gidilir. Kilisede bir ayin düzenlendiği sırada, erkekler aşağıda kilisenin içindeyken, erkeklerle kadınlar birbirlerini hiç görmeyecek şekilde, bu yere sadece kadınlar çıkabilir. Bu, kilisede aşk yapanlar için oldukça kötü bir usuldür. Ve buranın yakınında, Sultan Mehmed'in inşa ettirdiği cami vardır. Camiye bağlı bulunan konukevinde hukuku, dini, milleti ne olursa olsun her türden insan kalabilir. Burada onlara üç gün boyunca bal, pirinç, et, ekmek ve uyumak için oda verilir. Bu da sokaklarda ekmek dilenen çok az yoksul ve sadece birkaç tane sakatın bulunmasının nedenidir. Aynı zamanda güzel hamamlar ve görmeye değer çok hoş çeşmeler vardır. Sultan Selim, Sultan Bâyezid ve diğer efendilere ait birçok başka cami görülür. Bunlar olağanüstü güzellikte, muhteşem ve şatafatlıdır. Sultan Süleyman'ın yaptırdığı ise diğerlerinden hiçbirinin olmadığı kadar güzel ve çarpıcıdır. Bu şunu gösteriyor ki, eğer Türkler saraylar ve evler inşa etmek isteselerdi, bunu gayet güzel becerirlerdi;

ancak taş evlerde oturmaya kötü gözle bakarlar ve kiliselerle adı geçen Büyük Efendi'nin sarayı dışında kesinlikle taş kullanmazlar. Bütün evleri toprak yahut ahşaptan yapılmıştır ve oldukça alçaktır ve bu genelde bütün Türkiye'de böyledir.

Adı geçen İstanbul'da eskiden atları koşturdukları tiyatro ve arena biçimindeki hipodrom yer alır. Bahsi geçen bu hipodromun ortasında oldukça güzel ve iyi işlenmiş dikilitaş biçiminde yapılmış büyük bir sütun bulunur. Bu sütun dört mermer taş üzerinde durmaktadır. Parlak taşlardan yapılmış bir başkası ise öyle inşa edilmiştir ki, sürekli incelerek elli koldan fazla yükselir. Bunların yanı sıra üç başlı yılan şeklinde bronzdan bir sütun görülür.

Aynı zamanda, değişik ve güzel mermerlerden yapılmış dev heykel gibi bir şey de görülür. Bunun üzerine, evvelce tiyatroda ve hipodromda olan yukarıda anlatılmış şeylerin ve başka şeylerin tarihi yazılmıştır. Ve şehrin bir başka yerinde, çok yüksek ve güzel bir başka beyaz mermer sütun bulunur. Bunun adı resimli sütundur ve Roma sütununu andırır.*

İstanbul'da Gündelik Hayat

Bütün bir şehir boyunca, su kemerleri, köprü kemerleri, kızıl somaki sütunlar gibi eski kalıntılarla birlikte, civardaki ırmakların suyundan beslenen çeşmeler, büyük beylerin evlerine ait birçok bahçeler, eski Rum kiliselerinin iz ve kalıntıları, görülebilecek en güzelleri olan bol miktarda hamam ve daha başka hoş, yararlı ve nefis yerler görülür. Büyük Efendi imparatorluk merkezini buraya kurmuştur ve genelde sarayı

* Avrat Pazarı'ndaki Arcadius Sütunu.

buradadır, ikametini burada sürdürür. Şehirde esasen Türkler yaşar; sonra da uçsuz bucaksız sayıda Yahudi. İspanya, Portekiz ve Almanya'dan kovulan zanaatkârların Türklere her türlü el sanatını öğretmiş olduğunu belirtmeli. Ayrıca dükkânların çoğu da Yahudilere aittir. Aynı zamanda, ülkede oldukça Rum'la birlikte bütün bir Doğu ülkesinde ticaret yapan birçok yabancı Hıristiyan tacir de bulunur. Bunlar Venedikliler, Floransalılar, Ragusalılar, Sakız Adalılar oldukça az miktarda Fransızlar ve birçok başkalarıdır. Bunların tümü, *Galata* adı verilen küçük bir şehirde otururlar. Burası, bahsi geçen *Pera*'da, İstanbul'dan yaklaşık iki ok atımı mesafede bulunan bir yerdir. Ortadan büyük bir deniz kanalı geçer. Burası İstanbul'un en büyük, en güvenli, en güzel limanı olmakla birlikte, dünyadaki en kullanışlı liman olarak kabul edilen yerdir. Buraya gemiler, kadırgalar, *marsilian*lar* ve hem Akdeniz'den hem de Karadeniz'den gelen diğer bütün büyük gemiler gelir. Gümrük denen yerde mallarını indirerek, burada karaya çıkarlar. Sözü geçen gemilere girmek için tek bir kalas parçasından başka bir şey yoktur; İstanbul tarafında da *Pera* tarafında da böyledir. Türkler mallarını İstanbul'daki gümrüğe, Hıristiyanlar ise *Pera*'dakine indirir.

Adı geçen İstanbul'da Rum Patriği ve keşişlerin bulunduğu bir manastır vardır. Bu keşişlere, asla et yemeyen iyi adamlar manasına gelen *kalociro* denir.

Bu patrik Büyük Efendi'ye her yıl üç bin düka altını öder ve evli olan bazı Rum papazların bulunduğu birtakım küçük kiliselerin de sahibidir. Ancak onların kiliselerinde kubbede bile kesinlikle rölyefli resimler yoktur; sadece yağlıboyalar bulunur.

* *Marsiliane* (fr.): Bir Venedik gemisi.

Pera şehrinde de Ermiş Françesko tarikatı rahiplerinin bir manastırı ve Jakobenlere ait bir başkası bulunur. Bunlar İtalyan ve Fransız tarzlarındadır.

Yahudilerin de kendi sinagoglarını yaptıkları yerleri vardır. Bunların içinde de sadece fenerlerve bol miktarda sıra bulunur ve içeride ne türden olursa olsun hiçbir resim bulunmaz. Türklerin camilerinde de böyledir. Buralarda sadece tek bir yerde, Türk harfleriyle, Tanrı'nın adı ve kendilerine her türlü putu yasaklamış olan peygamberleri Muhammed'in adı yazılıdır. Böylece, evlerinin duvarlarında olsun, halılarında yahut duvar halılarında olsun, insan yahut hayvan hiçbir canlının resmi bulunmaz.

Türklerin Dini

Burada bahsi geçmişken, adı geçen Muhammed'in hayatı ve yaptıklarıyla ilgili öğrenmiş olduklarımı söylemeden edemeyeceğim. Kendisinin kabri, vatanı olan Arap ülkesinde, *Mekke*'dedir.[6] Zengin bir aileye mensupmuş. Babası pagan, annesi de Yahudi'ymiş. Kendisi oldukça zeki birisiymiş ve birkaç yıl boyunca Hıristiyanlarla görüşerek onların kanun ve âdetlerini öğrenmiş ve bunlardan yola çıkarak yeni bir din icat etmiş. Mısır'ın sınırlarına ve buradaki ülkelere doğru harekete geçerek, *İskenderiye*'yi ve başka yerleri, toprakları ele geçirmiş. Ayrıca silahtan ziyade, kurnazlık, düzenbazlık ve kandırmaca yoluyla birçok milleti istila etmiş. Onlara Tanrı'nın kendisiyle konuştuğunu ve Kutsal Ruhunu gönderdiğini vaaz ediyormuş. Onlara kanun ve âdetlerini değiş-

[6] Yazar burada karıştırmıştır. Hz. Muhammed'in kabri Medine'dedir. Ç.N.

tirtmiş ve putlara tapmayı yasaklamış. Domuz eti yemiyorlarmış. Yahudilerin sünnetini onaylamış ve Sarazenlere[7] de sünnet olmalarını buyurmuş. Vaftizi kesinlikle tasvip etmiyor, Hıristiyanların günahları yıkayıp temizlemek için vaftiz olmak yerine sık sık bütün vücutlarını yıkamalarını istiyormuş. Her bir kişinin dört tane resmî karısı ve besleyebildiği kadar da odalık yahut kölesinin olmasına izin vermiş.

Sadece Tanrı'ya tapınılmasını ve saygı duyulmasını emretmiş. Musa ve Vaftizci Yahya'nın Tanrı'nın büyük peygamberleri olduğunu, İsa'nın bütün peygamberler arasında en büyüğü olduğunu ve insan dölüyle değil, ilahî faziletle Bakire Meryem'den doğmuş olduğunu, göğe yükseldiğini ve kesinlikle ölmediğini söylemiş. Kendisini Yahudilere teslim etmek isteyen Yehuda oradan kaçmış; onlar da onu yakalamış ve İsa'nın yerine çarmıha germişler. Bir sapkın, bir Ariusçu[8] ve Yahudi bir müneccimin yardımlarıyla hazırladığı Kur'an'da zina yaparken yakalananın taşlanmasını, hırsızlık yapanın ise ilk iki seferde dövülmesini, üçüncü yahut dördüncü seferde ise elinin yahut ayağının kesilmesini emretmiştir. Son olarak da, kendi kanunlarına uyanlara Tanrı'nın cennet nimetlerini vaat ettiğini söylemiş. Bu cennette lezzetli etler, zengin kılık kıyafetler ve konuya dönmek için anlatmadan geçtiğim buna benzer başka çılgınlıklar olacakmış.

[7] *Sarrasin* (fr.): Ortaçağ'da Batıda Müslüman halklara verilen ad. Ç.N.

[8] Ariusçuluk veya Aryanizm: IV. yüzyılda Arius adlı bir papazın kurduğu ve Hıristiyan inanışının tersine, İsa'nın tanrılığını inkâr eden mezhep. Ç.N.

İstanbul'daki Köleler ve Tuhaf Hayvanlar

Adı geçen İstanbul'da *Bedesten* [Kapalıçarşı] adını verdikleri bir yer vardır. Burası, birbirine eşit mesafede dört kapısı bulunan yuvarlak büyük bir tapınağa benzer. Etrafında da altın ve gümüş sırmalı, ipek ve kadife kumaş dükkânları vardır. Burada her türden değerli şey satılmakla birlikte, özellikle de fakir Hıristiyan köleler satılır. Genci de yaşlısı da vardır, kadınlar kadar erkekler de bulunur. Hatta üç yaşında küçük çocuklar, simsarlar gibi bu işi meslek edinmiş kimseler tarafından ellerinden tutularak getirilir. Bunlar köleyi elinden tutup getirir ve fiyatının ne kadar olduğunu bağırarak onu sürekli bu adı geçen yer civarında dolaştırırlar ve onu en yüksek fiyatı teklif edene satarlar. Eğer bu bir kız yahut kadınsa, yüzünün üzerinde bir örtü bulunur ve onun için pazarlık eden herkes, örtüyü bir tarafından kaldırır ve kadının dişlerine ve ellerine bakarlar, yaşını, bakire olup olmadığını ve buna benzer başka şeyler sorarlar; tıpkı bir at söz konusuymuş gibi.

Bu *Bedesten*, Cuma günleri hariç her zaman açıktır ve Türk'ün bütün büyük şehirlerinde bu ve buna benzer ticaretin yapıldığı bir bedesten bulunur.

Ayrıca, birçok vahşi hayvanın çok iyi korunup bakılarak sergilendiği bir yer de vardır. Burada erkek ve dişi aslanlar, evcil kurtlar, yabanî kurtlar, yaban kedileri, leoparlar, parslar, yabanî eşekler ve bolca devekuşu bulunur.

Bir başka yerde, kimisinin deniz domuzu, kimisinin deniz danası dediği bir hayvan görülür. Ancak ben bunu kesinlikle ne birine ne de diğerine benzetiyorum. Boyu iri bir domuz yavrusu, başı boynuzsuz bir sığır, uzun kulakları genç bir tay gibi olan bu hayvanın ağzı sığırınkinin iki katı

büyüklüğünde, gövdesi uzun ve iri, kuyruğu da bir domuz yavrusununki gibidir. Bacakları kısa, sert ve tüysüz derisi aşağı yukarı tüyleri yanmış bir domuz yavrusuna benziyor. Aslında bu benim hayatımda gördüğüm en bayağı, çirkin ve pis kokulu hayvan. Söylenene göre Nil'den getirilmiş.

Aynı yerde, olağanüstü büyüklükte iki fil bulunur ve bunlardan yaşlı olanın yüz yahut yüz yirmi yaşında olduğu söyleniyor. Diğeri otuz-otuz beş yaşlarında ve biraz daha küçük. Filler bakıcıları olan Mağripli adamlar tarafından terbiye ediliyor ve adamlar bir şarap parasına onları gösteriyor. Fillere, öğrettikleri hoş numaraları yaptırtıyorlar. Filler, bir trompeti andıran ağız kısımlarını elleri gibi kullanıyor; bununla su, kuru ot, yulaf ve yedikleri diğer her şeyi alıyorlar. Adamlar onları yatırıp, eğiyor ve kendilerini izleyenlere kolaylıkla su, taş parçaları ve sopalar fırlattırıyorlar. Hortumlarıyla terbiyecileri karşısında bir sopayla eskrim yapıyorlar ve buna benzer başka hoş şeyler yapıyorlar. Aynı şeyleri, kadırgaların hazinedarlarından biri de yapmıştı. Söz konusu kadırgalar Yunanistan'da Sakız Adası'nda kışladığı sırada, başında altın düğmeler ve bir altın madalyonla sımsıkı kapanmış kadifeden takkesiyle böyle bir fille oynamak isteyen adam, takkeyi filin burnundan tarafa çevirdiğinde, fil aniden bu takkeyi elinden kapmış ve yutmuştu. Hazinedar, bu durum karşısında oldukça şaşırıp öfkelenirken, terbiyeciyse tam tersine gayet soğukkanlı biçimde, takkenin artık filin olduğunu, söz konusu düğme ve madalyonuysa filin dışkısında rahatlıkla bulabileceğini temin ediyordu. Bu hayvan diğer hayvanlardan daha yumuşak başlıdır. Bununla birlikte, her zaman duymuş olduğum, bu hayvanın hiç eklemi olmadığı ve yatamadığı da gerçek değildir. Zira bunun tersini gördüm. Hatta Büyük Efendi'nin ordugâhında oldu-

ğumuz sırada, sayın büyükelçiye verilmiş olan ve Halep'te bulunduğumuz esnada orada ölmüş olan küçük filde bunu görmüştüm.

İstanbul'un en büyük fili on büyük *palme*[9] [yaklaşık 125cm] boyunda ve kuyruğu hariç on dört *palme* [yaklaşık 170cm.] uzunluğundadır. Burnu dokuz *palme* [yaklaşık 110cm.] boyunda. Bacaklarının ilk ekleme kadar olan kısmı yerden bir büyük ayak [yaklaşık 30cm.] yukarıda ve buranın karnına oldukça yakın olan diğer eklem yerine olan mesafesi de iki buçuk büyük ayaktan [yaklaşık 75cm.] daha da fazla.

Mısır'dan ve başka yerlerden getirilmiş olan, isimleri bilinmeyen başka bir sürü hayvan da vardır.

Bütün bir Doğu ülkesinde oldukça yaygın ve bilindik olduklarından, develer ve mandalarla ilgili ayrıca bir şeyler yazmıyorum. Ancak, deveye dair şunu belirtmeliyim ki, bir deveyi yüklemek istediğinizde, dizlerinin üzerine çökercesine durur ve bir katır yahut başka bir hayvandan çok daha rahat yüklenecek biçimde uygun bir hâl alır. Genelde dört yahut beş kental [tona eşit ağırlık birimi] yük taşır. En önemli özelliği dört beş günü susuz geçirebilmesidir, açlığa da benzer şekilde dayanır. Çöplenmeleri için kırlara bırakılırlar. Diken, kötü otlar, çalı çırpıyla üzüm asması ve genel olarak her türlü ağacı ve yaprakları yiyen develere, bazen çok yorgun olduklarında ve arpa da ucuz olduğunda, biraz olsun arpa verilir, ama nadiren. Kışın, saman yerler ve bütün gece geviş getirirler.

Bütün bir Doğu ülkesi ve *Yehuda* toprakları boyunca, Acem ülkesine, Med ülkesine ve bütün Asya'ya taşınan ticaret malı, develerle taşınır ve bunların sayısı da oldukça fazladır.

[9] *Palme* (fr.): eski uzunluk birimi. 1 *palme*=12,36 cm. Ç.N.

Tersane

Yine İstanbul'da, kanalın ötesinde doksan iki büyük tonozu bulunan bir yer görülür. Bütün kadırgalar, galyotlar[10] ve diğer gemiler, deniz kenarındaki bu yerde bulunur ve buraya tersane derler. Burada, yeni gemiler yapmak, eskileri onarmak, halat, yelken ve diğer kadırga malzemelerini üretmek için her gün iş gören ve çalışan çokça kimse vardır. Ayrıca, biraz daha ileride, *Pera*'nın kapılarından birinde, topların yapıldığı yer vardır ve deniz kıyısında çok sayıda top görülür. Fransız, Venedik, Ceneviz, İspanyol, Sicilya topları gibi dünyanın her yerinden gelen toplar buradadır. Bunlar, ya şehir ve şehir devletlerinin bozguna uğratılmasıyla yahut da deniz üzerinde sürekli yağmaladıkları kadırgalar, galyotlar, sefineler ve diğer gemilerden ele geçirilmiştir.

Büyük Efendi'nin sarayında, büyük bina ve ikametgâhlar, bahçe ve çeşmelerle *bostancıbaşı* adı verilen bir amir bulunur. Bu kişi, Büyük Türk'ün bütün bahçelerinin amiri ve idarecisidir. Bu bahçelerin her birinde en azından iki yüz-üç yüz kadar yeniçeri bir başka deyişle *acemioğlanı* vardır. Bunlar, yüksek ve sivri gibi olan küçük sarı bir külah takar ve genelde bu bahçelerde iş görürler. Ve adı geçen Efendi, buralara yahut aynı şekilde şehir dışında ve deniz kenarında olan bahçelere eğlenmeye gittiğinde, dümenine bahçelerin amirinin geçtiği yirmi dört kürekli bir galyota biner. Yanında sadece iki-üç kişi bulunur ve bu esnada Büyük Türk'le ancak *bostancıbaşı* sohbet edebilir ki kendisi bu durumdan son derece hoşnuttur.

[10] *Fuste* (fr) veya *Galiote* (fr.): hafif yelkenli küçük gemi, kalyata. Ç.N.

Büyük Türk'ün Sarayında Hayat ve Devlet İdaresi

Sarayında, Hıristiyan tebaalarından, Rumeli ve Anadolu'dan almış olduğu dört yüz-beş yüz kadar hizmetkâr tutar. Bunlara okuma yazma ve Muhammed kanuna uygun bir hayat öğretilir. Bunlar otuz-kırk kişi bir odada yatarlar ve aralarında da onlara himaye eden bir haremağası bulunur. Büyüdüklerindeyse, hizmetkârlardan ayrılır ve *sipahi* yapılırlar. Bunlar okçular gibidir ve bir kısmı da elde ettikleri elverişli kazançla en yüksek mevkie erişirler. Büyük Efendi, bu adı geçen hizmetkârlar arasından yirmi beş tanesini odalarına gelmesi ve bu yirmi beş taneden de beş tanesini kendi hizmeti için seçer ve dışarı kırlara yahut ava gittiğinde, bunlardan üç tanesi her zaman yakınında ve ardındadır. Birisi yay ve oklarını taşır, birisi giysilerini, diğeriyse Büyük Türk'ün içeceğinin bulunduğu bir matarayı taşır. Bıraktığı bütün giysiler de gözde olan bu beş hizmetkâra ait olur. Sonra, sakalları çıktığında, onları uygun ve yüksek gelirle komutan olarak atar ve yerlerine başka beş kişi koyar.

Üç tane harem ağası vardır; birincisinin ismi *kapıağası*dır, bu, Büyük Türk'ün bütün saraylarının başı ve idarecisidir, hem hizmetkârları hem de kadınları idare eder. Büyük Türk'ün kadınıyla konuşup, odasına girebilen bundan başkası yoktur. İkincisinin ismi *haznedarbaşı*dır, bu, Büyük Türk'ün saray hazinesinin hazinecisi demektir ve Efendi'nin bütün altın ve gümüşü, mücevherleri, incileri, değerli taşları, giysileri ve diğer bütün seçkin eşyaları onun idaresindedir. Üçüncüsünün ismi *kilercibaşı*dır. Bu, pişmiş yahut çiğ bütün etlerin, içeceklerin, meyvelerin, reçellerin ve Efendi'nin yemesi için olan diğer bütün her şeyin idarecisidir.

Diğer saraylarda hizmet gören yüz elli kadar harema-

ğası daha vardır. Diğer sarayları belirtmek gerekirse bunlar, İstanbul'da bulunan kadın ve kızların sarayı, yine aynı şehirde bulunan küçük çocukların sarayı ve *Pera*'nın yakınında bağ bahçelere doğru bulunan bir başka saraydır. Sarayların her birinde neredeyse üç yüz-dört yüz arası çocuk vardır; kadınlar ve kızların sarayındaysa genelde beş yüz-altı yüz arası olabilirler. Yaşları geldiğinde, Büyük Efendi onları kendi adamları arasından birileriyle evlendirir. Bunların hepsi tebaasından olan Hıristiyanların kız ve erkek çocuklarıdır; onları Muhammed kanunu uyarınca eğittirmiştir ve çocukların hepsi sünnetlidir. Bu bahsi geçen haremağalarından oldukça zengin olanları vardır ve öldükleri zaman bütün malları Büyük Türk'ün olur, çünkü hiç vârisleri yoktur.

Sonra, dört veya beş *paşa* vardır ki, bunlar onun bütün devletini ve imparatorluğu idare ederler. Birincisi neredeyse her şeyi yapar; devletin ve halkın davalarını Büyük Efendi'nin bilgisine sunan ve cevaplarını alan yegâne kişi odur. Diğer paşalar, kendisi söz vermediği sürece onunla hiç konuşmazlar.

Büyük Efendi'nin sarayında oldukça güzel bir yer vardır. Burada haftanın dört günü, belirtmek gerekirse, Cumartesi, Pazar, Pazartesi ve Salı günleri meclis [divan] toplanır. Divanda yukarıda adı geçen paşalarla, birisi Rumeli'nin diğeri Anadolu'nunki olmak üzere, yargının başı olarak görev yapan iki *kadıasker* [kazasker] oturur vaziyette hazır bulunur. Bu ikisi akıl ve adalet yoluyla belli konularda yargıya varırlar ve tıpkı üç *defterdar*ın yaptığı gibi, Büyük Efendi'ye vazifeleri hakkında rapor verirler. Hazineci olan *defterdar*lar, bu memleket ve krallıkların bütün gelir giderlerini sevk ve idare ederler. Sonra, Büyük Efendi'nin emir ve buyruklarını yazan kâtipler vardır. Ayrıca, bahsi geçen divanda, her biri

ellerinde gümüş birer değnek taşıyan on tane de amir ayakta hazır bulunur. Birisi *çavuşbaşı*dır, belirtmek gerekirse, bu asa taşıyanların amiridir, bunlar yaklaşık üç yüz kişi kadardır. Diğeri kapıcılar kethüdasıdır, yani Büyük Türk'ün bütün kapıcılarının amiridir, bunların sayısı da üç yüz-dört yüz kadardır.

Kapıcıbaşı adı verilen dört tane daha amir vardır ki, bunlardan iki tanesi meclisin toplandığı dört gün boyunca orada hazır bulunmalıdırlar. Bunlar, ellerinde yaldızlı bir gümüş değnekle giriş kapısında otururlar ve paşalar Büyük Efendi'ye doğru ilerlerken, bunlar onlara eşlik eder ve önlerinde yürürler. Aynı şeyi, onun elini öpecek olan büyükelçi ve yabancı asilzadelerin tamamı için de yaparlar. Adı geçen bu meclisin yakınında, borç ve vergilerle Efendi'nin diğer gelirlerinden gelen asperlerin[11] adı geçen hazinecilere getirilip sınandığı bir başka yer vardır. Asper on-on bir Turen dinarı değerinde küçük bir gümüş paradır. Burada, kömürle dolu büyük bir kazan vardır, bunun üzerinde bir tavayı kıpkırmızı oluncaya değin ısıtır ve üzerine bahsi geçen asperleri koyarlar. Ve eğer, izin verilmiş olan belli bir miktarın üzerinde sahte para mevcutsa, onları getirmiş olanlar iki katını öderler. Ayrıca, *ağa* denilen yeniçerilerin komutanı vardır. Kendisi, sayısı on iki ila on beş bin arasında değişen yeniçerilere komuta eder ve kendisinin altında yaklaşık iki yüz kadar yüzbaşı vardır ve her yüzbaşı yüz, seksen yahut altmış civarında olmakla birlikte kâh daha az kâh daha fazla yeniçeriye komuta eder. Bunların her biri komutanlarına karşı büyük bir itaat içindedirler. Ve her hafta Perşembe günleri, bu *ağa* onları kendi evinde huzuruna kabul eder. İstanbul'da bunlara ait bir saray vardır; ancak bunların hiçbirisi burada ikamet etmez.

[11] Eski para birimi. 1 asper=20 kuruş. Ç.N.

Burada kalmazlar, çünkü sınırdaki garnizonlara gönderilirler ve eğer iyi hizmet ederlerse, maaşları yükseltilir yahut *sipahi* yapılırlar.

Büyük Türk sefere çıktığında yahut bir şehirden diğerine giderken, bu yeniçeriler onun etrafında yürüyerek yol alırlar. Her biri arkebüz, palas yahut kılıç taşır. Ayrıca, yine yürüyerek yol alan *solaklar* isminde başka birlikler de vardır ki, bunlar yay ve ok taşırlar. Uşakların ise [peykler] sadece ellerinde baltası vardır. Bunların her birinden yaklaşık üç yüz tane kadar vardır.

Efendi'nin atları, katırları ve develerinin idaresinde *İmrahorbaşı* [mirahor] denen iki amir bulunur. Bunlar hem İstanbul'dakileri hem de diğer topraklarda bulunan birçok başka ahırı idare ederler. Bunların altında on-on iki binden fazla adam bulunur; zira Efendi'nin uçsuz bucaksız sayıda at ve devesi bulunur.

Şahincibaşı adı verilen bir diğeri daha vardır. Bunun anlamı doğanlar ve diğer av kuşlarından sorumlu komutandır. Bunun altında bin-bin iki yüzden fazla şahinci vardır. Köpeklerden sorumlu olan kişiye *sekbanbaşı* denir ve bu da bu köpekleri idare eden beş yüzden fazla adama komuta eder; çünkü köpeklerin sayısı çok fazladır.

Bununla birlikte, *acemioğlanları*nın da iki komutanı vardır. Birisi Rumeli'ninki, diğeri Anadolu'nunkidir. Bunların görevi, gidip Büyük Efendi'nin Hıristiyan tebaalarının çocuklarını toplamaktır ve üç yıldan üç yıla her bir vilayete gidip rahat rahat altı-yedi bin kadar çocuk getirirler. Hepsini bir seferde değil de birçok defada getirirler. Bu çocuklar arasından bir kısmı Büyük Türk'ün sarayları için seçildikten sonra, geri kalanı bir süreliğine tarlalara yollanır. Belirtmek gerekirse, Rumeli'den olanlar, deniz yoluyla Anadolu'ya, bir başka deyişle Küçük Asya'ya,

Anadolulu olanlar ise Rumeli'deki Türk köylerine gönderilirler. Bu köyler bunları memnuniyetle kabul eder ve hatta onları getirenlere para da öderler. Bunlar, güçlerine göre her işte çalıştırılırlar. Buralarda yedi-sekiz yılı doldurduklarında, bu komutanlar onları İstanbul'a getirtir ve onları burada inşa edilen binalarda, gemilerde ve kadırgalarda istihdam ederler. Bunlara *acemioğlanı* denir ve sarı bir külah takarlar. Beş-altı yıl hizmet ettikten sonra, bunlar yeniçeri yapılır ve kimisi daha az kimisi daha fazla olmak üzere günde dört-beş yahut altı asperlik bir maaşa sahip olurlar.

Bu Büyük Türk'ün, aynı imparatorlar, krallar ve diğer büyük hükümdarlar gibi, her mevki ve meslekten birçok başka maaşlı komutan ve memuru vardır. Burada bunları belirtmek çok uzun ve pek de önemi olmayan bir şey olurdu. Bununla birlikte yine de vilayetlerin önde gelenlerini eklemeyi es geçmek istemem.

Öncelikle, Rumeli'de *beylerbeyi* adı verilen Büyük Türk'ün bir generali vardır; bu bütün bu ülkeyi idare eder. Kendisinin *sancak* [sancakbeyi] adı verilen kırk dört tane vekili vardır. Bunlar şehirlerde bağımsız komutan ve valilerdir. Bunların her biri dört yüz ila beş yüz sipahiye komuta ederler. *Sipahiler* oklu süvariler gibi hafif askerlerdir.

Budin'de (Macaristan), altı yahut yedi *sancağa* komuta eden bir başka *beylerbeyi* bulunur. Bahsi geçen Rumeli'nin generali, Büyük Türk'ün bütün topraklarının başıdır ve en fazla askere sahip olan kişidir. Bundan sonra, yirmi beş *sancakbeyi* yahut vekili olan Anadolu *Beylerbeyi* gelir. Aynı Rumeli'de olduğu gibi, *sancakbeyleri*nin okçu ve hafif atları bulunur. Aynı şekilde nerede olurlarsa olsunlar hepsi bunlara sahiptir. Öyle ki, Büyük Türk bir sefer düzenlemek istediğinde, bunu sadece bu *beylerbey*lerine yazılı olarak bildirir

ve bunların herhangi bir zamanda adamlarıyla herhangi bir yerde olmaları yahut hazırlıklı olup olmamaları fark etmez; zira hayatlarının derdine düşmüş hâldeyken, yarım gün bile kaybetmeye cüret edemezler.

Anadolu ve Arabistan'da birçok başka *beylerbeyi* vardır: Kirman, Kapadokya, Mezopotamya, Ermenistan, Babil, Asur, Suriye ve Şam gibi. Bunların her birinin *sancak*ları ve *sancak*larının da *sipahi*leri vardır. Öyle ki, bunlar toplandıklarında bu muhteşem ve inanılmaz bir topluluk olur. Bununla birlikte, Büyük Türk savaşırken, sınırlardaki ve büyük şehirlerdeki askerini çekmez; ancak her zaman iyi garnizonları vardır. Mısır'daki Kahire şehrinde, yirmiden fazla *sancakbeyi*ne komuta eden bir paşa vardır. Bu güzel bir hükümettir. Tıpkı İstanbul'da yapıldığı gibi, haftada dört gün meclis toplanır. Ayrıca davalarda hükmeden bir yargıç ve bahsi geçen yerin gelir giderlerinin kaydını tutan bir hazineci vardır. Buradan İstanbul'a her sene bol miktarda dinar gönderilir.

İstanbul'da da bir *beylerbeyi* vardır. Bu, denizaşırı topraklara, adalara ve Büyük Efendi'nin bütün kadırgalarıyla gemilerine komuta eden deniz kuvvetleri başkomutanıdır. Altında bilmem kaç tane komutan ve *sipahi* vardır. Bunlar, bir sefer yapılacaksa denize açılmak zorundadır ve hiçbir kara seferine gitmezler.

Büyük Efendi'nin bütün şehirlerinde, iki yargıç vardır. Birisi medenî hukukla ilgili davalara bakan *kadı*, diğeriyse adi suçlarla ilgili davalara bakan *subaşı*dır. Müşavir, avukat ya da savcı yoktur. Herkesin delilini sunması, şahitlerini getirmesi veya yazılı bir belge göstermesi gerekir. Adalet, ivedi biçimde bunlar üzerinden sağlanır. Tebaa efendilerine o denli büyük bir itaat besler ki, onun hiçbir buyruğuna karşı gelmemeye özen gösterirler. Büyük Efendi'ye tâbi harikulade

bir barış ve uyum içinde yaşarlar. Hangi şehirde olursa olsun çok az kavga ve tartışma yaşanır. Böyle bir durum vuku bulur da, bu yargıya yansırsa, cezası derhal verilir. Şayet suçlular bulunamazsa, kavganın yapılmış olduğu yerdeki komşulara başvurulur ve bunların konu hakkında cevap vermeleri gerekir; aksi hâlde cezalandırılıp kovulurlar. Ve bazen de adalet insanlık dışı ve sert biçimde infaz edilir.

Akşamları herkes erkenden evine çekilir ve ne olursa olsun belli bir saatten sonra evlerinde ışık yakmaya cüret edemezler. Geceleri şehrin güvenliği için, sadece bir elinde değnek, diğer elinde yanan bir fenerle şehir içinde dolanıp duran tek bir adam vardır. Şehrin büyüklüğü doğrultusunda görevlendirildiği, kendisine buyrulmuş mahallede dolaşır. Bir gürültü duyduğu takdirde, ertesi gün bunu hâkimlere bildirir ve onlar da derhal duruma müdahale ederler. Geceleri soyulmaktan korkmaya lüzum yoktur; zira değneğiyle bu yalnız adam, bir sürü okçusuyla gezen Paris'in gözetleme amirinden çok daha korkutucu ve tedirgin edicidir. Burada şehir o denli düzenli ve sükûnet de o denli büyüktür ki, burayı görmeyen biri için bu neredeyse inanılmazdır. Bunlar, İstanbul şehrinde karşılaştığım ve hatırlanmaya en çok layık gördüğüm şeylerdir.

O esnada, Portekizli Jehan Micquez [Yasef Nassi], kralın Roma'daki büyükelçisi Monsieur de Lansac'ın resmi mektubuyla İstanbul'a geldi. Büyükelçi, kendisinin takip etmeyi hiç istemediği birtakım işlerle ilgili onu görevlendiriyordu. Burada Beatrix de Lune isimli Portekizli zengin bir Yahudi olan hanımefendiyi buldu ve kızıyla evlenmek umuduyla onun yanına sığındı. Ardından da evvela Yahudi olduğunu ilan ederek sünnet oldu.

İstanbul'daki Soytarılar

Bahsi geçen bu sayın büyükelçinin evinde Türkler tarafından sergilendiğini gördüğüm güç ve maharet gösterilerinin hiçbirini es geçmek istemem.

Evvela, bir tanesi geldi. Kendi oğlu (adamın yanında cüce gibi duruyordu ve bir gözü hafif kapalıydı) birçok büyük maharet ve güç gösterisi sergiledikten sonra, eline iki tane gergin yay aldı ve her ikisini de öyle bir çekti ki, kirişi tuttuğu eli kulağına değiyordu. Söz konusu bu yaylar o denli sertti ki, bahsi geçen sayın büyükelçinin evinde, adamın yayını bir parmak bile bükebilecek kimse yoktu. Bundan sonra, bu Türk bir yay aldı ve attığı okla iki parmak büyüklüğünde bir bronz parçasını boydan boya yardı. Bu esnada efendisi bu gösteri için giyinmiş hâlde, çıplak ayakla dört keskin palanın üzerinde duruyordu. Benzer biçimde, bir başka atışla her biri birer parmaktan büyük olan üç başka bronz parçasını da yardı. Sonra, demirsiz ahşaptan bir okla bir *palme*'den [yaklaşık 12cm] büyükçe, yuvarlak bir tahta parçasını da boydan boya yardı. Başı cam ve ucu da demirden yapılma bir başka okla, bir parmaktan büyük küçük bir bronz topu boydan boya yardı. Sonra başka oklarla devekuşu yumurtalarını, camdan bilyeleri, taş vazoları kırıp dağıtmaksızın yardı. En sonunda, toprak işlemeye yarayan bir demir sabanı boydan boya yardı.

Bahsi geçen Türk'ün maharet ve gücünün yankısı İstanbul'da yayılırken, ertesi gün, ilkinden çok daha harikulade şeyler yapan bir başkası geldi. Bu seferki, çıplak ayakla dört keskin palanın üzerinde dururken, ayakları altında yerde tuttuğu ve aynı zamanda saçlarına bağlı olan demirden bir zincire tutturulmuş büyük bir çiğ koyun kafasını saçlarıy-

la iki parçaya böldü. Sonra yine saçlarıyla, aynı zincire bağlı olan bir sığır budunu kırdı. Ayrıca, ayak bileğinin üzerinde ileri doğru, bir atın bacağıyla bir sığırın kalça kemiğini kırdı. Sonra başkaları, dirseklerinde, omuzlarında ve vücutlarının başka yerlerinde bunlardan fazlasıyla kırdılar. İçlerinden birisi, kemiği hizmetkârına tutturarak bir yumruk darbesiyle kırdı. Son olarak, bronzdan bir dibek tokmağının ortasına yumruğuyla vurarak, bunu dört darbede iki parçaya böldü. Sonra, her biri iki yüz-üç yüz libre [yaklaşık 90-130kg.] ağırlığındaki türlü kadırga kürekleriyle oynadı. Bu Türk, küreklerden birini omzunda dik tutuyor ve küreği bir omzundan diğerine geçiriyordu. Bunu en azından on iki ila on altı kez tekrarladı. Bunu öyle büyük bir ivedilikle gerçekleştirdi ki, cesur bir sokak soytarısı da Türk'ün omuzlarıyla yaptığımı ayaklarıyla yaptı. Elleriyle hiç dokunmaksızın, küreği çenesine fırlatıyor ve bir süre burada dik tuttuktan sonra onu dişleriyle taşıyor ve sonra da alnının üstüne atıyordu. Ancak en harikulade olanı, yarım kol uzunluğunda bir samanı alıp, tıpkı küreği olduğu gibi onu da omzunun üstünde dik tutması ve onu bir omzundan diğerine atmasıydı. O sırada, onu burnunda, sonra alnının üzerinde, kâh bir kulağında, kâh diğerinde ve hatta karnının üzerinde gezdiriyordu ve sonra elleriyle dokunmadan tekrar alnının üzerine atıyordu. Bu arada onu düşürmeden sürekli dik tutuyordu. Sonra, onun hizmetkârı üç kental [ton] ağırlığında bir taşı saçlarıyla kaldırdı. Yine kendisi, demirden bir at arabası dingili ve bir burgu aldı ve çıplak yumruğuyla burgunun üzerine vurarak dingil üzerinde birçok delik açtı.

Üçüncü gün, aynı Türk'le birlikte, büyük maharet gerektiren oyunlar sunmak için Acem bir arkadaşı geldi. Evvela, vücudu boyunca geçirdiği bir yayla gösteri yaptı. Yayı başın-

dan geçiriyor ve ayaklarından çıkartıyordu ve aynı şekilde geri döndürüyordu. Aynı zamanda üst üste duran ve kendisine dayanan iki adamı taşıyordu. Bunlar, kendisinden daha iri ve ağırdı. Onları tutarak dizüstü yere eğiliyor ve ardından ellerini kullanmaksızın tekrar kalkıyordu. Üstüne üstlük, alnıyla, birbirine bağlı iki koyun bacağının kemiklerini kırdı. Ayrıca, bu esnada bir başka koyun bacağını da iki parmağı arasında sıkarak kırdı. Hemen ardından, bir kentalden [ton] fazla çeken bir taşı, sütun biçimi verilmiş beş-altı ayak [yaklaşık 150-180 cm.] yüksekliğinde bir tahtanın üzerine koyarak bu sütunla tıpkı diğer Türk'ün kürekle oynadığı gibi oynadı. Taşı, sarsmadan ve düşürmeden sürekli bu sütunun üzerinde tutuyordu. Ayrıca çıplak dirseğiyle bir *palme* [yaklaşık 12 cm.] genişliğinde, iki palme [yaklaşık 24 cm] uzunluğunda ve dört parmak büyüklüğünde bir taşı kırdı. Ardından, yerden yukarıda duran bir maçunaya saçlarından bağlı hâlde, maçunaya ayaklarıyla dokunamayacak durumdayken, iki parmaktan daha büyük olan bir bronz parçasını attığı okla baştanbaşa yardı. Üstüne üstlük, bu şekilde bağlı durumdayken, iki değneği sımsıkı biçimde birbirine bağlı tutan büyük bir halatı boynuyla koparttı ve onu boynuna koyduktan sonra, iki kere daha koparttı. Birincisinde söylendiği gibi bağlıyken, diğerinde ayakları yere basıyordu.

Çıplak yumruğuyla yine birincisi kadar büyük olan bronz bir dibek tokmağını da kırdı. Diğer taraftan, önceki gün gösteri yapmış olan Türk, yine yedi yüz altmış libre [yaklaşık 340kg.] ağırlığındaki bir kalasla hatta bir ağaçla gösteri yaptı. Evvelki kürekler gibi, ellerini hiç kullanmaksızın onu da fırlattı. Üzerine altı adam ve dört çocuk bağlatarak hepsini taşıdı.

Bütün bunlardan sonra, adı geçen sayın büyükelçinin bir

hizmetkârı geldi ve sayın büyükelçinin özellikle bu iş için yaptırmış olduğu, bir *palme* [yaklaşık 12 cm] uzunluğunda ve dört parmak büyüklüğünde bir dibek tokmağı getirdi. Bu, az evvelki güç gösterilerini sergilemiş olan Türk'e kırması için sunuldu. Kendisi derhal yukarıda anlatıldığı biçimde işe girişti ve tokmağa vurduğu yüz üç yumrukla onu iki parçaya böldü. Ve böylece, bu güç ve maharet gösterileri sona erdi.

Ardından, takip eden Ekim ayında, adı geçen sayın büyükelçinin evine bir başka Türk geldi. Elleri arkadan bağlı bir hâlde, dişleriyle bir atın üzerine eyer ve yular koydu. Göğüs kayışları, kolanlar ve atın üzerine birisi binecek şekilde teçhiz edilmesi için gerekli olan diğer şeyleri de yerleştirdi.

Ve bu Türk, dört keskin palanın üzerinde çıplak ayakla durarak ve omuzlarında da bir çocuk olduğu hâlde, ellerini kullanmaksızın bu ata bindi. Sonra ardından, söylenmiş olan hâlde, atın bütün teçhizatını söktü ve bir anda, söylendiği gibi elleri hâlen bağlıyken, ata bir semer koyup kayışını sıktı ve ardından üç kental [ton] veya daha fazla çeken iki sepeti ata yükledi. Bu şekilde sadece üstten bağlı vaziyette, kendini bir çantanın içine koydurttu ve bir yayı (kendisi çantanın içindeyken) gererek, halat ve oku dişleriyle tuttu ve ayaklarını bu yayın tahtasının üzerine koyarak, iki parmaktan daha büyük olan bir bronz parçasını, attığı okla baştanbaşa yardı.

Birkaç gün sonra buraya bir başkası daha geldi. Adam Mağripli ya da Tatar'dı. Bir tavuk yumurtasını kırmaksızın yutuyor ve on beş dakika-yarım saat sonra da yumurtayı tıpkı yutmuş olduğu gibi bütün hâlde makatından çıkarıyordu. Ancak bu gösteri yahut esrarlı şey fazlasıyla yellenerek yapılıyordu. Hayatımda bu bayağı adam kadar gaz çıkaranı, yelleneni, gürüldeyeni görmedim.

KRALIN DOĞU ÜLKESİ'NDEKİ ELÇİSİ MONSİEUR D'ARAMON'UN 1548 SENESİNDE İSTANBUL'DAN ACEM ÜLKESİNE SEYAHATİ. SAYIN BÜYÜKELÇİNİN KÂTİPLERİNDEN ASİLZADE MONSİEUR JEHAN CHESNEAU TARAFINDAN YAZILMIŞTIR.

Büyük Türk'ün İran Seferinde Anadolu ve Mezopotamya'ya Seyahat

Biz bahsi geçen İstanbul'da bir sene kaldıktan sonra, takip eden 1548 senesinde, Büyük Efendi İran'ın, Med Ülkesinin, Parth Ülkesinin ve başka ülkelerin kralı olan Sufi'ye karşı İran seferi düzenlemeye karar verdi.[1] Bu hadiseyle ilgili, bütün komutanlarına, *beylerbeyi* ve *sancaki* [sancakbeyi] denilen taşra valilerine buyrukları uyarınca, bu seferde Doğu'ya doğru yürümek için hazır ve nizam içinde bulunmalarını ve inceleme araştırma yapmak için belli bir yerde toplanmalarını bildirdi. Bu emri uygulamayan olmadı. Bu savaşın coşkusu, ülkelerinin halkları ve tebaaları tarafından sevilen

[1] Kanuni'nin Safevi Hükümdarı Şah Tahmasb'a karşı düzenlediği İkinci İran seferi söz konusu ediliyor. Ç.N.

büyük bir komutan olan Sufi'nin erkek kardeşi Elkas vasıtasıyla ateşlendi. Elkas'ın, kral olan kardeşinin âşık olduğu çok güzel bir karısı vardı. Kral kadına sahip olup ondan faydalanmak olan amacına ulaşmak için Elkas'ı ordu komutanı ve askerlerinin başı olarak Kafkas topraklarına sefere gönderdi. Onun yokluğunda da bin bir yolla, söz konusu kadına sahip oldu ve onu yanında alıkoydu. Bundan haberdar olan Elkas, büyük bir kızgınlık ve gazap içinde Kafkasya'dan döndü ve krala karşı sert hakaretlerde bulundu. İşi tehditlere vardırdı ve kralda birtakım şüpheler uyanmasına neden oldu. Bu nedenle, kral yaşaması için ona ayırmış olduğu Şirvan Krallığı'nı elinden aldı ve onu öldürtmek amacıyla kendisine komplo kurdu. Bu konuda dostlarından biri tarafından uyarılan Elkas, ortadan kaybolmaya ve güvenliğini sağlamaya ikna edildi. Karadeniz'e açıldı ve İstanbul'a Büyük Efendi'ye doğru yola çıktı. Huzura çıktı ve Efendi onu nezaketle karşıladı. Elkas el öptükten sonra ona geliş sebebini açıkladı. Kardeşinin kendisine yaptığı haksızlığı anlattı ve Efendi'nin yardım ve korumasına sığındığını söyledi. Büyük Efendi ona birçok hediyeler sundu, bir ev verdi ve büyük bir maaş bağladı. Elkas, her gün Efendi'yi kardeşine savaşa açması için kışkırtıyor ve mümkün olan her şekilde bu işi kovalıyordu. Kendisinin ordu komutanı olduğunu ve bütün ülkesi tarafından sevildiğini söyleyerek, kral olan kardeşinin sarayındaki önde gelen kimselerin savaş olduğu takdirde kendi tarafına geçmeye söz vermiş olduklarını da ekliyordu.

Elkas bu işi öyle bir kovaladı ki, sonunda bu seferi yapmak için böyle bir fırsat çıkmasından son derece memnun olan Büyük Türk'ün de bu konuda sahip olduğu birtakım gizli arzular sayesinde amacına ulaştı. Böylelikle, böyle bir seyahat için gerekli olan her şeye dair hazırlıkları tamamla-

mış ve yukarıda belirtildiği gibi bütün komutanlarına haber salmış olan Büyük Türk, 19 Nisan 1548 günü İstanbul'dan yola çıktı.

Elçisi olan efendim Monsieur d'Aramon'a kral tarafından emrolunduğu üzere, kendisi de bu seferde Büyük Efendi'ye hizmet edecekti. Bu iş için, kendisi de cephede kullanılmak üzere birçok erzakla donatılarak, emrine adamlar ve daha başka birçok mallar verildi. On çadırımız, kırk devemiz, on sekiz tane katırımız ve toplamda on iki tane daha atımız vardı. Ayrıca memleketlerinde nadir görüldüğünden Türklerin büyük hayranlık duyduğu iki katırın taşıdığı bir sedyemiz bulunmaktaydı. Ve sanırım, bunun gibisini hiç görmemişlerdi; ayrıca aralarında hasta olanlardan hiçbirisi bunun sağladığı rahatlığı tahayyül edemezdi. Toplamda, iyiden iyiye donanımlı ve nizam içinde yetmiş beş-seksen kişiydik. Her birimiz Türk usulü silahlar taşıyorduk; kimimiz arkebüz, kimimiz zambak çiçekleri ekilmiş birer külahla *lance gaye*'lar.[2] Bizce, bu devirde hiçbir elçi böylesi bir nizam ve donanımla yola çıkmamıştır. Seyahat esnasında İstanbul'da vuku bulabilecek olaylar ve yazışmaların idaresi için, Saint Etienne de Bourges piskoposluk meclisi üyesi Sayın de Cambray'ı orada bıraktık. Kendisi son derece zeki ve bildiği birçok dil nedeniyle bu ülkeyi çok seven birisidir. En önemlisi de yerel Rumcayı Fransızca kadar iyi bilmekle birlikte, bayağı da Türkçe bilirdi.

Saat ustasıyla yollamış olduğu resmi mektubunun cevabını beklemekte olan Seigneur [Senyör] de Fumel, bu seyahati yapmak için çok istekliydi. Ancak, Büyük Efendi, o

[2] *Lance gaye* (fr.): Orta Çağda Galyalılar ve Frenkler tarafından kullanılan, hafif ahşaptan bir kabzayla buna bağlanmış sivri ve keskin bir uçtan oluşan bir tür mızrak. Ç.N.

memleketlere gidip geri dönmekten başka bir şey yapamayacağını ve kral kendisine sadece büyükelçiyle ilgili yazmış olduğundan onun orada olmasının kendisi için yeterli olduğunu söyleyerek ona izin vermeye razı olmadı. Olup biteni gören Sayın de Fumel, beklediği cevap da gelmeyince, bir Venedik gemisine bindiği gibi Fransa'ya geri döndü.

1548 senesinin Mayıs ayının ikinci gününde İstanbul'dan ayrıldık ve denizdeki boğazdan geçerek, bugün *Anadolu* adı verilen Küçük Asya'ya girdik. *Üsküdar*'da, eskiden Kalkedon'un [Kadıköy] bulunduğu limanın yakınında çok güzel bir yerde konakladık. Çadırlarımız kuruldu ve burada, böyle bir seyahat için gerekli olan bütün hazırlık ve donanımlarımızı tamamlamak için dört gün kaldık.

6 Mayısta yola çıktık ve denizdeki boğaz boyunca yol alarak, Türkçede *Maltepe* denilen ve hazine dağı manasına gelen bir yerde konakladık. Söylendiğine göre, İstanbul'un eski imparatorları ellerindeki parayı burada saklarlarmış. Bu yer, İzmit Körfezi'nin başında yer alır. Ertesi gün, bu körfezi takip ederek, *Darıca* isminde bir yere geldik. Buradan dört mil uzakta, Hannibal'in kendisini zehirlediği Lybissa [Gebze] bulunur. Mezarının burada bulunduğu söylenir. Ancak Türkler her şeyi harap edip yağmalar. Görünürde, hâlen büyük taşların ve Yunanca yazılmış sütunların bulunduğu antik bir mezardan başka bir şey yoktur.

9 Mayısta, Bitinya'nın en eski şehri ve kraliyet şehri olarak anılan Nicomedia'ya [İzmit] geldik. Burası tamamen harap edilmiş hâldeydi. Olağanüstü büyüklükteydi, çok yüksek dağların üzerinde bulunuyordu, denize değin uzanıyordu ve Nicomedia Körfezi de burada son buluyordu.

Bu şehirden, kendisiyle aynı adı taşıyan gölün kıyısında-

ki *Sapanca*'ya geldik. Ertesi gün, bol miktarda çınar ağacının olduğu bazı koruluklarda yol alıp, Konstantinopol fatihi I. Mehmed'in oğlu Sultan Bâyezid tarafından yaptırılmış olan güzel bir taş köprünün üzerinden geçtik. Burası *Sakarya* Nehri'nin geçtiği yerdir; nehir Doğu'nun bu bayırında Bitinya ile Galatia'yı birbirinden ayırır. Buradan sonra, *Geyve* adı verilen bir yerde konakladık. Ardından, *Taraklı* adında küçük bir şehre vardık. Buradan, çok yüksek bir dağın üzerine kurulmuş olan ve bir kalenin harabesi olduğu söylenen eski kale duvarlarının hâlen görüldüğü *Göynük*'e geçtik. Ardından *Düzce*'ye ve Antik dönemde ismi Abanomenia olan *Bolu*'ya vardık. Burası eskiden güzel ve büyük bir şehir olduğu her hâlinden belli bir yerdir. Yunanca yazılmış sütun ve mezarlardan oluşan birçok antik eser görülür. Bu yerin yaklaşık iki mil yakınlarında, oldukça güzel tabiî hamamlar vardı ve sağlıklı bir şey olduğundan hepimiz burada yıkandık. Bu hamamın ortasında, oldukça güzel bir soğuk suyun aktığı bir çeşme bulunur. Bu suyun, sıcak suyun geldiği dağdan geliyor olması mucizevî bir şeydir. Burada konakladık ve o ayın yirmi ikisinde de ayrıldık.

Antik şehir *Hendek*'i geçtik ve *Gerede* isimli bir kasabaya vardık. Buradan, *Karagöl*'e [Gölbaşı] vardık. Ardından, *Hamamlı* isminde bir başka kasabaya geldik. Buranın yakınlarından üç çay geçiyordu. Birisinin ismi köyün ismiyle aynıydı, diğerininki *Çerkeş* ve öbürününki de *Gökağaç*'tı. Bunlar Karadeniz'e dökülür. Buradan, kışın büyüdüğü ve bütün memleketi su içinde bıraktığı söylenen Çerkeş Çayı'nın kıyısında bulunan *Bozoklu*'ya geçtik. Buradan *Karacalar*'a, sonra da Paflagonya'ya bağlı *Koçhisar*'a vardık. Kötü ve sarp yollardan geçerek, harikulade bir memlekete geldik ve Antik dönemde Theodosia adı verilen *Tosya*'da konakladık.

Bulunduğu memleket oldukça güzel bir yerdi. Orada bir gün dinlendik; ertesi gün, *Hacı Hamza* ismindeki bir köy yakınlarındaki güzel bir ovada konakladık ve Kapadokya ve Lidya'dan geçen *Kızılırmak* adındaki bir nehri geçtik. Sonra Kapadokya'ya vardık ve Osman tarafından yapılmış bir kale olan *Osmancık*'a vardık. Osman, Osmanlı hanedanına ismini vermiş ilk Türk Efendi'dir. Bu kale, aşılmaz ve ele geçirilmez bir kaya üzerinde olup, yaklaşık iki bin tane kulesi bulunur. Kalenin ayaklarında, güney tarafından Kızılırmak Nehri geçer ve üzerinde on altı kemerli çok güzel bir köprü bulunur. Kale duvarları neredeyse köprüyle karıştırılacak şekilde bulunur. Burada dindarların, merhametin babası manasında *Koyunbaba* dedikleri bir mezhep vardır.

Haziranın birinde *Hacıköy*'e vardık. Ertesi gün, yolda Büyük Efendi'nin şahincilerinden biriyle karşılaştık. Adam bize İran şahı Sufi'nin Büyük Efendi'nin ülkesinin sınırlarında olduğunu, kendisinin bu sınırlara azık depolamak için gönderilmiş bir adam yakaladığını ve Büyük Efendi'nin bu nedenle çok hızlandığını, iki günlük yolu bir günde aldığını söyledi. Bunun üzerine büyükelçimiz, ordugâha daha erken ulaşabilmek amacıyla, daha kestirme olan bir yoldan gitmek üzere büyük yoldan ayrılmaya karar verdi. Böylece, Kapadokya'nın belli başlı üç güzel şehri olan *Amasya, Tokat* ve *Sivas*'ı sağ kolda bırakarak, dosdoğru doğuya, Büyük Efendi'nin gitmekte olduğu *Erzurum*'a ilerledik ve *Merzifon* isimli güzel ve büyük bir kasabanın yakınlarında konakladık. Burası, çok güzel bir ovanın üzerinde kurulmuş birçok Hıristiyan Ermeni köyünün bulunduğu bir yerdi. Ayrıca çayırlık, verimli ve o ana değin karşılaştığımız en hoş yerdi. Ertesi gün de, *Ladik* isminde bir başka köye vardık; buranın yakınında aynı isimde bir göl vardı. Sonra, *Sepetli*'ye geldik

ve burada birleşen iki nehrin geçtiği yerden geçtik. Birisi *Amasya*'dan gelir ve ismi *Yeşilırmak*'tır. Kapadokya'yı Büyük Ermenistan'dan ayırır. Bunu ahşap bir köprü üzerinden aştık. Diğeriyse *Boğazkesen*'dir ve aslında buradan geçiş eşkıyayla karşılaşılabildiği için tehlikelidir. Biz de *Eğerti* isminde bir Ermeni köyünde konakladık.

Buradan, Antik dönemde ismi Neocesarea olan *Niksar*'a geldik. Burası harikulade büyüklükte antik bir şehirdi. Ancak tamamıyla harp hâldeydi, öyle ki surları temellere kadar yıkılmıştı. Kale yüksek bir dağın üzerine inşa edilmişti ve hiçbir tarafı yıkık değildi. Burada, *Uzun Hasan* isminde bir Pers kralının mezarı bulunmaktaydı.[3] İsminin anlamı devdi ve buralıların bize söylediğine göre bir gecede kırk bakireyi hâlletmişti. Antik dönemde Licus adı verilen ve Türkçe ismi *Germeli* [Kelkit] olan nehir buradan geçer. Bu nehir, Kapadokya'yı Büyük Ermenistan'dan ve ayrıca Büyük Ermenistan'ı da Küçük Ermenistan'dan ayırır. Sonra, yukarıda anlatılmış olan Amasya'nın nehirleriyle birleşerek orada adını kaybeder.

Buranın ardından, *Hisarcık*'a geldik. Sonra, *Koyulhisar* isminde, Antik dönemde Pers krallarına ait olan aşılmaz bir kalenin yakınından geçtik. Bu kalenin iki mil yakınlarında, bahsi geçen Licus Nehri'nin üzerindeki çok kötü bir köprüden geçtik. Büyük Ermenistan'a girdik ve nehrin kıyısında konakladık. Ardından, büyük bir vadiye ve *Enderes*[4] isimli bir Ermeni köyüne vardık. Bu köyün nüfusu üç bindi ve altında otuz tane daha köy vardı. Buradan *Çoban Ormanı* denilen bir korunun içine, *Artinoğlu, Çardaklı* ve *Erzincan*'a vardık. Büyük Efendi, *Erzincan*'dan ayrılalı dört-beş gün olmuştu. *Erzincan*

[3] Bu yanlış bilgidir. Uzun Hasan'ın mezarı Tebriz'dedir. Muhtemelen Danişmendli hükümdarlarından bahsedilmektedir. Ç.N.

[4] Bu yerin doğru ismi tespit edilemedi. Ç.N.

Antik dönemde büyük bir şehirdi. Bunu, buradaki büyük kalenin ve surlarının yıkıntılarından anlamak mümkündür. Ayrıca depremle harap olmuştu; bu yüzden depremin ardından oldukça alçak evler inşa edilmişti ve şimdi artık oldukça kalabalık ve zengin büyük bir kasaba olarak gözüküyordu. Buranın iki mil yakınlarından *Fırat* Nehri geçer. Burada, hem dinlenmek hem de cepheye götürülecek erzak ve diğer ihtiyaçları temin etmek üzere dört gün boyunca konakladık.

Bu yerden ayrıldıktan sonra, *Patrikköy*'e ve son derece verimsiz bir dağın üzerinde bulunan *Divriği*'ye vardık. Bir köyün yakınlarında, *Fırat* Nehri'nin üzerindeki bir köprüden geçtik. Sonra *Çoban Dede Köprüsü, Portari*[5] ve *Erzurum*'a sekiz mil uzaklıkta olan tabiî hamamlara [Ilıca] vardık. *Erzurum* şehri yakınlarındaki kırda konakladık. Burası Büyük Efendi ve bütün ordusunun bulunduğu yere yaklaşık üç dört mil uzaklıktaydı. Sol kolda Gürcistan ülkesinin yüksek dağlarını görüyorduk.

Buradan sonra, son derece verimli güzel bir ova üzerinde konumlanmış, oldukça büyük bir şehir olan *Erzurum*'dan geçtik. Şehrin güzel hendekleri ve çifte surları vardır. İçeride, Konstantinopol'ün imparatorlarından birinin kızı tarafından inşa ettirilmiş, eskiden kilise olan muhteşem bir saray bulunur. Buranın kapsında hiçbir şekilde silinmemiş bir çift başlı kartal bulunur. Bu, Türkler söz konusu olduğunda hayret verici bir şeydir; zira onlar her türden kabartılı resmi yok ederler. Bu şehrin etrafında, Roma ve Yunan üslûbunda çok muhteşem anıtlar bulunur. Kimileri buraya Esdron derken, kimileri de Argerium yahut *Erzurum* der. Ayrıca, bu memlekete göre oldukça güzel olan bir kale vardır. Yol üstünde,

[5] Bu yerin doğru ismi tespit edilemedi. Ç.N.

birçok insanın uğraştığı, bir kuyu deliği gibi bir şey gördük. Ayrıca ne olup bittiğini görmek için, maiyetimiz arasında attan inenler oldu ve hepsi de bunun bir uçurum olduğunu söylediler. Buradan şiddetli bir rüzgâr esiyor ve aşağı attıkları son derece büyük taşların düştüğü hiç duyulmuyordu.

Büyük Efendi, ordusunu bu *Erzurum* şehri yakınına yığmış ve önceden karmaşa içinde nizamsız, düzensiz gelmiş olan bütün adamlarını burada toplamıştı.

Biz 25 Haziran günü, adı geçen ordugâha varmıştık. Sayın büyükelçi, burada bütün maiyetiyle birlikte, ismi Rüstem olan baş *paşa*yla görüştü. Kendisi tarafından iyi karşılandı ve paşa ona kendi bölgesinde kalacak yer tahsis etti.

Ertesi gün, orduyla yol almaya başladık ve bir dağın üstünde bulunan, ahşaptan inşa edilmiş bir kale olan *Hasankale* yakınlarında konakladık. Bu yerdeyken, Gürcistan beyleri, kısa boylu küçük atlar üzerinde geldiler. Ülkeye göre oldukça iyi giyimliydiler. Büyük Efendi'nin elini öpmeye ve kendi tebaaları gibi hürmet sunmaya gelmişlerdi. Kendilerini ve ülkelerinde bulunan her şeyi onun hizmetine sunuyorlardı. Ona koyunlar, peynir ve meyve ikram ettiler. Fransa büyükelçisinin burada olduğunu biliyorlardı. Onu ziyaret etmeye gelmişlerdi. Hıristiyanların en büyük kralı adına burada bulunduğunu duyduklarını ve bu nedenle, kendileri de Hıristiyan olduklarından, onu görmeye gelmeyi arzu ettiklerini söyleyerek kendilerini takdim ettiler. Bize memleket peynirlerinin kalanını ve atlarımız için de biraz arpa verdiler. Karşılığında biz de onlara, erzakımızda kalmış olan bir şişe *malvoisie*[6] içirdik. Bu daha önce hiç tatmamış oldukları bir içecekti. Bu durumdan inanılmaz biçimde hoşnut ve

[6] *Malvoisie* (fr.): Bir tür tatlı Yunan şarabı. Ç.N.

memnun oldular ve neşe içinde oradan hiç de uzak olmayan memleketlerine geri döndüler. Sol kolda, Karadeniz kıyıları tarafında memleketlerinin yüksek dağlarını rahatlıkla görüyorduk. Bu ülkenin dağlık ve neredeyse Grisons ülkesi kadar soğuk olduğu söyleniyordu.

Bu yerden itibaren, neredeyse tamamen yıkık hâlde bulunan bir köprünün altında birleşip tek bir nehir olan iki nehirden geçtik. Nehrin adı *Aras*'tı ve burada düşmanımız Pers kralının ülkesine girmeye başlamıştık. Birkaç gün boyunca yolumuz son derece can sıkıcı dağlarda devam etti ve birçok ırmak geçidinden ırmakları aştık. Bunlar arasında, *Dicle* en güzellerinden biriydi ve bu ülkede gördüğüm en hızlı akan nehirdi. Bu nehir, *Babil* yakınlarında *Fırat* Nehri'yle buluşur ve *Dicle* ismini kaybeder.

Temmuzun altıncı ve yedinci günlerinde biraz daha iyi bir memlekette bulunmaya başladık ve Sufi'nin küçük bir şehri olan *Ağrı*'ya vardık. Burası terk edilmiş bir şehirdi ve kimsecikler yoktu. Şehir, küçük göllerle çevrili güzel bir ovanın üzerinde kuruludur ve içinde ülkeye göre oldukça güzel bir kale vardır. Yakınlardan geçen, adını öğrenemediğim bir nehir vardır ve şehre iki mil uzaklıkta bulunan *Van* Gölü'ne dökülür. Bu göl harikulade güzellikte ve büyüklüktedir ve etrafını dolaşmak sekiz-on gün kadar sürer. Suyunun tadı ne yumuşak ne de tuzludur; ancak acımtırak bir tadı vardır.

Bu gölde, uskumru gibi küçük bir tür balık dışında balık yetişmez. Bunun eti kırmızıdır ve senede sadece bir kere, belli mevsimde avlanır. Ancak yine de büyük bir miktar elde edilir. Bundan bütün ülkeye tedarik ederler, hatta bahsi geçen Gürcülerin ülkesine kadar da gönderilir. Çiroza benzer. Bundan birkaç defa yedik ve çok güzeldi. Bu göle, akışlarının bittiği başka taraflardan birçok başka nehirler de akar.

Ordu burada dört gün konakladı ve herkesin bir aylık gıda maddesi ve ekmek temin etmesi istendi.

Bu şehirden sonra, ordu bahsi geçen gölün yakınlarında yerleşti ve bizler de dünyanın en talihsiz yoluyla karşı karşıya geldik. Ordunun yükü ve kalabalığı için son derece tehlikeli iki dağ geçidinin bulunduğu terk edilmiş bir çölden geçerken, birçok insan, çok sayıda at, katır ve deve öldü. Dağların üzerinden teçhizat ve yükleriyle düştüklerini gördük. Bu, görmesi çok üzücü ve hiç hoş olamayan bir şeydi. Yine de, Büyük Efendi'nin bir adamı sayesinde iyi vakit geçirebilme şansına sahip olduk; ancak elbette büyük zorluklar içinde. Ve Tanrı birçok başka geçitte yaptığı gibi burada da bize yardım etti. Bu kötü yollardan çıktıktan sonra, *Hoy* isminde büyük ve güzel bir şehre geldik. Burası, o ana değin bulunduğumuz en güzel yerdi. Buranın bütün halkı kaçmıştı.

Burada, oldukça güzel bir bahçe vardı. Burası Pers kralına ait hoş bir yerdi. Bize kendisinin spor ve av için sık sık buraya geldiği söylendi. Buranın etrafında, sadece bahçeler, elma, armut ve kayısı gibi dünyanın en mükemmel meyve ağaçları ve bol miktarda büyük elmalar vardı. Serinlemek için, kendi keyfimizce bunlardan yedik.

Buradan neredeyse akşam ayrıldık ve su bulunmaması nedeniyle, ertesi gün öğlen vaktine kadar bütün bir gece yol aldık. Yaklaşık olarak öğleden sonra üç gibi, önden giden birlik Perslilerin birkaç öncü birliğine ve süvarilerine rastladı. Böylece bir saatliğine önemsiz bir çatışma yapıldı. Daha ziyade, en küçük fırsatta kendi içlerine korku salan, öncülerin yüreksizliğiydi bu. Su bulunan güzel bir yerde konakladık ve o zaman herkes tetikte durmaya başladı. Gerçekten de kısa süre içinde çatışma olacağı bekleniyordu. Ancak Sufi, çok önceden, ordusunu alarak *Tebriz*'in bütün

zenginlikleri ve zengin kimseleriyle birlikte ülkesinde çok gerilere çekilmişti. Ve kesinlikle beklendiği gibi ortaya çıkmadı. Bunun nedeni ya Efendi'yle birlikte olan kardeşi yüzünden adamlarına fazla güvenmediğinden öncü birlik hazırlaması yahut da Efendi'nin çok korktuğu top ve tüfeğiydi. Kendileri bu şekilde iyi teçhiz edilmemişti; çünkü bunları kullanmazlardı. Söylenene göre kaçmalarının esas nedeni buydu. Aslında, Türklerin ateş çubukları olmasa, bunların Türklerden daha güçlü olduğu kabul ediliyordu. Türkler, bir İranlı'nın her zaman iki-üç Türk'ü dövebileceğini söylerler. Buradan *Merend* isminde, bereketli bahçe ve meyve ağaçlarının olduğu çok hoş bir şehre geldik.

Ertesi gün, *Tebriz*'e [metinde Thauris] bir gün uzaklıktaki *Sufyan*'a geldik. Büyük miktarda sert tuz kütlelerinin olduğu bazı dağlardan geçtik ve ordu, *Tebriz*'e üç-dört mil mesafede yerleşti. Burada, şehrin içinde oturan fakir halkın kalan kısmı, tezahüratlar ve coşku işaretleriyle Büyük Efendi'nin huzuruna çıktı. Bunlara hiçbir hoşnutsuzluk yaşatılmadı, ne kendilerine ne de mallarına dokunuldu ve kendilerinden parası ödenmeksizin bir yumurta değerinde bir şey bile alınmaya cüret edilmedi.

Bir sonraki gün yani 28 Temmuz 1548'de sabah erkenden bahsedilen şehrin içinden geçtik ve ordu doğuya doğru bu şehrin yakınında yerleşti. Burayı neredeyse tamamen metruk hâlde bulduk. Sufi'nin ayrılmasından önce, gitme imkânı olan herkes şehirden ayrılmış ve eşya ve mallarını da beraberlerinde götürmüşlerdi. Burada kalanlar sadece fakir esnaftı ve yiyecek maddelerini de ordugâhtakilere satıyorlardı. Burada hiç kimseyi bulamamıştık. Ayrıca, Sufî tarafından yeni yaptırılmış birkaç cami (yani kiliseler) ve içinde birçok enfes şey bulunup hayatımda gördüğüm en hoş meskenlerden biri olan kendisi-

nin oturduğu saray haricinde de görmeye değer bir şey yoktu. Bununla birlikte, içeride hiçbir eşya yoktu. Camlar, pencereler ve bazı başka şeylerin tamamı istisnasız Büyük Efendi'nin ordugâhındakiler tarafından harap edildi. Yapılan bu tepeleme ve ziyanı duyan Büyük Efendi, böyle şeyler yapanları püskürtmek, yıkımı ve karşı konulmayacak olsa yapılabilecek şeyleri engellemek için adamlarını gönderdi. Çok öfkelenmişti ve burada düşmanının yahut tebaasının evini yıkmak için bulunmadığını, amacının düşmanını alt etmek ve eğer karşılaşabilirse onun canını almak olduğunu söyledi.

Tebriz şehri, Med ülkesinde, Pers kralının olağan olarak ikamet ettiği bir kraliyet şehridir. Türkler buraya Tebriz der. Oldukça büyüktür ve bahçelerindekiler de dâhil olmak üzere on iki ila on beş bin civarında kulesi bulunur. Buradaki kadar büyük evler hiçbir yerde yoktur ve hepsi toprak kullanılarak inşa edilmiştir. Yeraltında da neredeyse yerüstündeki kadar yapı vardır. Ve meskenler hiç de fazla yüksek değildir. Dağdan gelen küçük bir nehir vardır ve su buradan su kemerleri ve kanallarla çekilerek bütün bir şehre dağıtılır. Suyu bu yöntem ve teknik sayesinde verimli hâle getirmiş olduklarından ne denli fakir olursa olsun bolca suyu olmayan hiçbir ev yahut bahçe kalmaz.

Ordu *Tebriz*'de yaklaşık beş gün kadar konakladı ve Kafkas Dağları'na çekilmiş olan düşmanını daha öteye kadar takip edemediğinden, daha uzun süre konaklamadan geri dönmek zorunda kaldı. Ayrıca, at, katır ve develerin yiyecekleri de tükeniyordu. Hayvanlar, uzun yol nedeniyle çok zorlanmışlardı ve *Tebriz*'de yüz binden fazlasının ölmüş olduğu tahmin ediliyordu. Hayvanlarınki dışında ölüm olmadı; son zamanlar haricinde savaş yahut kayda değer herhangi bir silahlı çatışma da gerçekleşmedi.

Böylece, Temmuzun son gününde ordu *Tebriz*'den ayrıldı ve batıya doğru yol almaya başladı. Biraz güneye doğru devam ederek, *Tebriz* Ovası'ndaki güzel memleketlerde beş-altı gün boyunca kesintisiz yol aldı. Burada, her türden meyvenin bolca bulunduğu çok sayıda güzel köyler ve büyük kasabalar vardı. Ancak, insan ve hayvanların çok sıkıntı çektiği böylesi bir ordu için su eksikliği yaşanıyordu. Beşinci gün çok güzel ve büyük bir göl bulduk. Suyu çok tuzluydu ve dibinde de küçük bezelye taneleri gibi, kişniş tohumları şeklinde bol miktarda bembeyaz tuz parçaları vardı. Bu, yapay bir şey gibi görünüyordu ve kıyıda da siyahımtırak iri tuz kütleleri vardı.

Bu gölün ne yeni ne eski ismini biliyorum. Soracak kimseyi de bulamadığımızdan bunu öğrenemedik de. Beni daha da fazla şaşırtan ise Asya haritalarında hiçbir biçimde bulunmamasıydı. Bu göl o denli büyük ve engindi ki, onu üç-dört günde ancak aşabildik.*

Ağustosun on dördüncü günü, ordu Sufi'nin harikulade güçlü bir kalesi olan *Van*'a geldi. Kale aşılmaz bir kaya üzerine inşa edilmişti. Burası *Van* Gölü'ne yaklaşık bir mil uzaklıkta olan güzel bir ovaydı ve içeride yaklaşık iki bin Persli vardı. Hepsi de yiğit ve kalenin muhafazası için Pers Kralı tarafından seçilmiş kimselerdi.

Büyük Efendi'nin yaklaşıp, lağım kazmasından iki gün sonra, iki yerden ateş açıldı ve bu yaklaşık dokuz gün boyunca hiçbir gedik yahut yol açılmaksızın devam etti. Gidip kalenin durumunu tespit eden büyükelçi oldu ve daha güçsüz olduğunu tespit ettiği bir başka yerden saldırılırsa başarıya ulaşılabileceğini Büyük Efendi ve *paşa*larına bildirdi.

* Bahsi geçen göl Urmiye Gölü'dür.

Fikri oldukça iyi karşılandı ve ertesi gün kendisinin önerdiği taraftan ateşe başlandı. Bu durum içeridekilerin düşünmeye başlamasına neden oldu ve kısa süre sonra da müzakere talep ettiler. Sonunda, burayı teslim etmeleri karşılığında canları bağışlandı. Kral ve prenslerinin imdatlarına yetişmediğini de gördüler. Onlara söz verildi ve güven içinde oradan ayrıldılar.

İçeride, İranlıların kullanmayı hiç bilmedikleri az bir miktar top ve iki yıllık erzak kalmıştı. Bunlar, Büyük Efendi'nin buraya yerleştirdiği garnizon için iyi olmuştu.

Ağustosun yirmi ikisinde *Van*'dan ayrıldık ve ovanın birinde küçük bir gölün yakınında kamp kurduk. Ertesi gün *Bendimahi*'ye ve sonra da *Tebriz*'e giderken geçmiş olduğumuz *Ağrı*'ya vardık. Buradan sonra, bahsi geçen *Van* Gölü'nün kıyısındaki Ermeni köylerinde ve takip eden gün de, gölün kıyısında bulunan küçük, kapalı bir şehir olan *Adilcevaz*'da konakladık. Buranın yukarısında, büyük bir kayanın üzerinde bir kale bulunur ve bu yerin geri kalan kısmı, hem çeşmelerinin hem de bahçelerinin bereketiyle oldukça güzeldir. Buradan sonra, küçük bir tatlı su gölünün yakınında bulunan *Adilcevaz* Ovası'na vardık. Ardından, bahsi geçen *Dicle*'nin bir kolunu geçtik ve Mezopotamya'ya girdik. *Hınıskale*'de küçük bir nehir olan *Karaköprü*'nün yakınında büyük bir ovada konakladık. Burada, katliam yaparak buralara kadar gelmiş olan Pers birlikleri tarafından öldürülmüş bol miktarda hayvan vardı. Buradan sonra dağlardan geçerek, dağ üzerinde kurulu küçük bir hisar olan *Muş*'a vardık. Buradan, *Karasu* isminde bir başka küçük nehrin kenarında konakladık. Takip eden gün de, *Malazgirt* isminde bir kasabanın yakınında konakladık. Burada, köy halkının büyük hürmet ettiği bazı ağaçlar vardı. Söylediklerine göre

bunun sebebi bir azizin bunları elma ağacından karaağaca dönüştürmüş olmasıydı ve bu büyük bir mucizeydi.

Bu kasabanın yakınlarında, Doğu'ya doğru Nuh'un dağı [Ağrı Dağı – Eğri Dağ] bulunur. Rivayete göre, Nuh'un gemisi tufandan sonra burada, bu dağın ardında durmuştur. Burada durmaksızın fokurdayan bir göl olduğu söylenir; öyle ki içindeki taşlar sürekli hareket hâlindeymiş. Köy sakinleri de bunun doğru olduğunu onayladılar. Buradan, Konstantinopol imparatorlarından biri tarafından inşa edildiği söylenen, kaya üzerinde kurulu bir hisar olan *Bitlis*'e vardık. Aşağıda yaklaşık iki bin haneli bir kasaba bulunur. Buradan, bütün yolculuğumuz boyunca hiç karşılaşmadığımız kadar güçlük yaşadığımız bir geçide girdik. Kargaşa o denli büyüktü ki, bütün malzemelerimizi taşıyan develerimize sekiz gün boyunca ulaşamadık ve üç-dört gece kadar çadırlarımızı taşıyan katırlarımızı bekleyerek ağaçların altında yattık.

Sonra *Altekke*'ye ve tabiî hamamların bulunduğu *Ilıca*'ya geldik. Buradan *Erzin* Nehri geçiyordu. Takip eden günler, Eylülün on beşinde vardığımız, Mezopotamya'nın en büyük şehri olan *Karahamit* [Diyarbekir] Ovası'nda konakladık. Ordu, söz konusu şehrin bir-iki mil kadar yakınında konakladı. Sayın büyükelçi ve bütün maiyeti ise biraz daha rahat etmek ve ferahlamak için, şehir içinde, bizleri büyük bir nezaket içinde karşılayan birçok Ermeni'nin evlerinde kaldı. Burası büyük bir şehirdir ve çevresi dört-beş mil civarında olmalıydı. Oldukça yüksek taştan bir kalesi bulunup etrafı yüksek surlarla çevrilidir. Şehrin evleri topraktan ve yassı biçimlidir ve nüfusun neredeyse tamamı Hıristiyan olan Ermeniler ve Yakubîlerden [Süryani] oluşur; çok az da Türk vardır. Burada oldukça güzel ekmek ve şarabın yanı sıra

bol miktarda da et ve meyve bulduk. Yiyebileceğiniz en iyi kavunlar buradaydı ve toplandıktan sonra üç-dört ay muhafaza edilebiliyorlardı. Bunlarla kendimize bir güzel ziyafet çektik ve bu ferahlama sayesinde keyfimize diyecek yoktu; zira neredeyse üç aydır iyi şarabımız yoktu; çünkü hiçbir yerde bulunmuyordu. Büyük Efendi burada, Sufi'den gelecek haber ve adımları bekleyerek on beş-yirmi gün kadar konakladı ve Sufi'nin adamlarının çok önceden kendi topraklarına girerek, kapalı olmayan birçok köy ve kasabayı yağmalamış olduklarını kesin olarak öğrendi. Böylece Büyük Efendi, üç bölüme ayırdığı çok sayıda adamını onlarla karşı karşıya gelmeleri ve mümkünse onları esir almaları için bölgeye gönderdi.

Bunların, çok az yükle her gün en azından otuz-kırk mil yol alan otuz-kırk bin adam oldukları söyleniyordu. Bu büyük bir hız demekti ve bu sayede kimse onlara rastlayamayacaktı.

Büyük Efendi, *Karahamit*'te konakladıktan sonra (söylendiği gibi), ordusunu ferahlatmak için *Sivas*'a ve Sufi'nin yolunu tıkamak üzere Kapadokya'ya doğru gitmek üzere yola çıktı. Sayın büyükelçi burada iki gün daha kaldı ve Büyük Efendi'nin gittiğinden daha kısa bir yoldan dosdoğru *Sivas*'a gitmeye karar verdi. Böylece, 14 Ekimde buradan ayrıldık ve dört gün boyunca yol aldığımız *Toros* Dağları'nın yamaçlarında bulunan *Boğazköy* isminde bir Ermeni köyüne varıp orada konakladık. Ardından da *Gölcük* isminde küçük bir gölün yakınlarına vardık. *Fırat* Nehri yakınlarındaki gölün orasında Türklerin oturduğu küçük bir ada vardır. Ertesi gün *Fırat*'ı kayıkla geçip, geceyi Lidya ülkesindeki *Malatya*'da geçirdik. Ardından, *Harput* isimli küçük bir kasabaya vardık ve burada Büyük Efendi'nin *Karahamit*'e dönmekte olduğu-

nu öğrendik. Sayın büyükelçi *Karahamit*'e, geldiğimizden farklı bir yol izleyerek döndü. Dört tam gün boyunca son derece yüksek ve sarp dağlar olan *Toros* Dağları'na tırmandık. Hepsinden ziyade, *Amanos* Dağı'nın [Nur-Gavur Dağları] en yüksek yerinde çok dar bir geçitten geçtik. Bunlar *Amanos* kapıları adı verilen kapı biçiminde yapılmış geçitlerdi. Sonra, kötü yollardan inmeye başladık ve *Karahamit*'e iki günlük uzaklıktaki *Fırat*'ı kayıkla geçtik ve 5 Kasımda *Karahamit*'e geri dönmüş olduk. Burada, kamp kurmuş ve şehre iki mil uzaklıkta bulunan küçük bir nehrin yakınına yerleşmiş olan orduyu bulduk.

Burada Büyük Efendi'ye, Sufi'nin ülkesine çekilmiş olduğuna dair haberler geldi. Bu durumda kışın yaklaştığını gören Büyük Efendi bütün adamlarını geri çekti ve yüksek bir memleket olan Suriye'ye, *Halep*'e doğru gitmeye karar verdi. Bunun için de, 9 Kasımda ikinci defa *Karahamit*'ten ayrıldı. Altı gün boyunca ovada yol aldık; bu kısım oldukça taşlık ve çoraktı, diğer kısım ise oldukça çetin ve bereketliydi. *Ruha* da denilen *Urfa*'ya vardık. Burası daha önce hiçbir şehirde görmediğim kadar çok antik eser barındırıyordu. Bazı Ermeniler buranın Antik dönemde *Edessa* ismini taşıdığını söylediler. Bu şehir oldukça büyüktür ve bir kısmı kalenin bulunduğu dağ üzerinde kuruludur. Tamamı taş olan yüksek surlar çok eskimiş ve kısmen yıkılmıştır.

Şehir, birçok büyük evin kalıntılarından, kilise duvarlarından, sütunlardan ve temellerinden kocaman taşlar çıkartılan başka yapılardan anlaşıldığı üzere eskiden çok iyi inşa edilmişti.

Kale, dağın yamacına inşa edilmiştir. Çevresi yaklaşık iki mil civarındadır ve etrafı boyunca, sert kayaya oyulmuş çok güzel derin hendekler vardır. Bu kalenin altında, şehir-

de, bir havuz gibi yapılmış olan çok güzel bir çeşme vardır. Buranın içinde Türklerin yemek konusunda fazlasıyla vehmettikleri bol miktarda balık bulunur. Çeşmenin yakınında da kayaya oyulmuş küçük bir şapel gibi bir kilise vardır. Türkler İbrahim'in burada doğmuş olduğunu söyleyerek, bu yeri sakınır ve buraya büyük hürmet gösterirler. Buradan bir günlük mesafede, İbrahim'in babası Tara'nın oturduğu *Harran* isminde bir harabe vardır. *Urfa* şehrinin girişinde de, küçük tepecikler üzerinde, kaya içine harikulade bir işçilikle oyulmuş çok sayıda inler ve büyük mağaralar bulunur ve bunların bir kısmının içinde oturanlar vardır. Dört yüz-beş yüz atın sığabileceği kadar büyükleri de vardır.

Nemrut'un oğlunun, bir gün konakladığımız bu şehrin beyi olduğu söylenir. Ardından yaklaşık üç gün boyunca düzlükten yol alarak, Antik dönemde Birsina ismini taşıyan, *Birecik* isminde, *Fırat*'ın kıyısında bulunan ve çok güzel bir kalesi olan küçük bir şehre vardık. Ordu orada çokça bulunan kayıklarla nehri geçmek için yaklaşık üç gün orada kaldı. Develer ırmak geçidinden geçtiler. Biz, Büyük Efendi'nin kayıkları idare eden komutanının kayırması sayesinde nehri daha ilk günden geçme rahatlığını yaşadık. Kendisinin bize getirttiği kayıkla, büyükelçinin bütün kafilesi, hiçbir Türk tarafından rahatsız edilip engellenmeksizin karşıya geçebildi. Buradan itibaren, artık Suriye'ye girmiştik. Alışık olmadığımız biçimde, her türden meyve bakımından son derece bereketli olan daha fazla köy ve büyük kasabayla karşılaştığımızdan güzel bir memlekete geldiğimiz düşüncesine kapıldık.

En nihayetinde, 23 Kasımda, güzel bir ova üzerinde kurulu bulunan ve oldukça büyük bir şehir olan *Halep*'e geldik. Antik dönemdeki ismi *Beroas* olan şehir, büyük bir ticaret merkezidir; zira burası *İran* ve *Basra Denizleri* üzerin-

den Hindistan'dan gelen bütün ilâç, ipek, baharat ve diğer şeylerle birlikte Venedik'ten ve İtalya'nın başka yerlerinden gelen dokuma ve ipek mallarının geçiş noktasıdır.

Burada, karaya çıkan her milletten tacirlerin konakladığı büyük sebilhane ve *kervansaraylar* vardır. Burada bir *balyos*luk yahut konsolosluk edinmiş olan çok fazla Venedikli vardı. Büyük Efendi, etrafında suyla dolu büyük hendekler bulunan, şehrin içindeki kalesinde konakladı. Ordusunun bir kısmı bu şehirde, geri kalanıysa *Şam, Trablusgarb, Antakya, Amman* ve civardaki başka yerlerde kaldılar ve kışı burada geçirdiler. Büyükelçi de aynı şekilde bütün kışı hatta daha fazlasını burada geçirdi. Burada tam yedi ay kaldık. Bu süre zarfında, ferahlayacak ve İstanbul'da yeterince ulaşamadığımız imkânlara ulaşacak bolca vaktimiz olmuştu; şarap, et, meyveler, süt ürünleri ve insan hayatı için elzem olan diğer şeyler. Oraya gittiğimizde civar kasabalar da dâhil olmak üzere şarap bulamadığımız doğru. Büyük toprak küplerde saklanan üzümleri küçük bir ahşap preste sıktırtıp, damıtarak şarap hâline getiriyorduk. Bu, kesinlikle içebileceğiniz en iyi ve en mükemmel şaraptı. Mayıs ve Haziran aylarında taraçalarda yatıyorduk. Buradaki evlerin neredeyse tamamı bu şekilde inşa edilmişti. Söylediklerine göre, genelde burada hiç yağmur yağmazdı; yine de orada bulunduğumuz kış boyunca neredeyse her gün yağmur yağdı. Buranın sakinleri buna çok şaşırmışlardı; bir kış süresince bu denli yağmur yağdığını görmüş olan hiç kimseyi hatırlamadıklarını söylüyorlardı. Don hiç olmadı; hava tıpkı ilkbahar ve ilkyazdaki gibi oldukça ılıman ve yumuşaktı. Her türden oldukça güzel meyveler vardı; bolca nar ve portakal, pirinç, bal ve diğer sebzeler; ayrıca neredeyse tıpkı pirinç gibi her sene ektikleri pamuk da bulunuyordu.

Büyükelçinin, önceden bahsettiğim gibi burada ölmüş olan filini anmadan geçmek istemem; onu burada gömmüştü. Şunu da belirtmek gerekir ki, Büyük Türk'ün ordusu İran şahının ülkesine yaklaşırken, öncü birliğin başında söz konusu kralın kardeşi Elkas yer alıyordu. Majesteleri İran Şahı, Elkas'a yaptığı hatayı hatırlatmak için birkaç ulak gönderdi. Bunların hepsi alay mahiyetindeydi; zira ona büyük bir budala ve aptal olduğunu yazıyor, onu ancak kendisine göndermiş olduğu koca hayvanla kıyaslayabileceğini söylüyordu. Bu hayvan söz konusu fildi. Elkas da bunu, Büyük Türk'ün akrabası olan ve kendisiyle birlikte öncü birlikte yer alan bir komutana verdi. Büyükelçi, Kral Henri'ye göndermek niyetiyle, arkadaşı olan komutandan (kendisine verdiği hediyeler sayesinde) bu fili aldı ve Majestelerine, eğer ölmezse bu fili kendisine göndereceğini bildirdi. Filin ölüm nedeni, sekiz gün kadar evvel ölmüş olan terbiyecisini görememekten duyduğu can sıkıntısı ve hüzündü; çünkü bu hayvan onu çok seviyor ve konuşmasını anlıyordu. Buranın insanları bize, bu filin yegâne ölüm nedeninin bu olduğunu söylüyor, bunu temin ediyorlardı. Hayvanın derisini yüzdük; ondan büyük bir şey olamazdı, bütün kemikleri ve dışarıdan görünen büyük dişleri de fildişiydi.*

Halep'teki konaklamamız esnasında, büyükelçinin konutuna o güne kadar Venedik yahut İstanbul'da bile görmediğim kadar muhteşem maharetler sergileyen bir Türk geldi. Bunlar da bana göre es geçilmemesi gereken şeylerdir.

* Bu fil Pierre Gilles tarafından incelenmiştir. Bu incelemeler, Kardinal Georges d'Armagnac'a sunulan mektup ve araştırmada yer almıştır. Ayrıca 1565 yılında Lyon'da yayımlanan Aelien'in hayvanlar tarihinin sonunda da basılmıştır. Bir başka basımı da 1614'te Hamburg'da yapılmıştır. İncelemenin başlığı *Elephanti descriptio missa ad R. cardinalem Armaignacum ex urbe Berrhea Syriaca*'dır.

Bu Türk evvela eline bir yay aldı ve büyük bir maharetle esnetmeye başladı. Omuzlarında kendisi kadar iri ve ağır olan iki adam varken bunu yapıyordu. Onları yerde dizüstü durur vaziyette taşıyordu ve ardından da ellerini kullanmaksızın ayağa kalkıyordu. Sonra, bunlardan birisi yere yattı ve ayakta duran arkadaşını iki eliyle bacağının birinden kavradı ve diğer bacağını oylukları arasına yerleştirdi ve kıpırdamadan durdu. Ardından soytarı geldi, kafasını ayakta duranın bacakları arasından geçirerek her ikisini birden kaldırdı. Yerde yatmakta olan söylendiği gibi bağlıydı. O her ikisini de bu şekilde tutarak o denli hızla hareket ediyordu ki, her ikisini de şaşırtmıştı. Sonra, aynı soytarı yere yatarak bacaklarını yukarı kaldırdı ve uzunca bir süre iki adamı da bacakları üzerinde taşıdı. Aynı şeyi tek bacağı üzerinde de yaptı. Bunu yaptıktan sonra büyük bir toprak su çömleğini alıp kafasının üzerine koydu ve yere oturarak öncekinden daha da fazlasını yapmaya başladı. Ayaklarını önce birbiri ardına indirdi, sonra da her ikisini birden indirdi. Karnı üzerinde hareket ediyor ve hepsini birlikte yapıyordu. Sonra, beş büyük bıçak aldı ve bunları dizlerinin arkasına, her birini bir tarafa, yerleştirdi. Diğerini ise belkemiğinin arkasına kemerine bağladı ve bu anlatılan vaziyetteyken, hâlen kafasının üzerinde sapasağlam durmakta olan çömleğe elleriyle hiç dokunmadan hareket ediyordu. Üstüne üstlük bir de çömleği iki ayağının başparmaklarıyla alıp yere koydu ve sonra çömleği tekrar aynı şekilde alarak kafasının üstüne geri koydu ve hareket etmek için ayağa kalktı.

Son olarak, sütun biçiminde oyulmuş beş küçük tahta parçası alarak bunları birbiri üzerine başının üzerine koydurdu. En üstte de az evvelki çömlek vardı. Bu şekilde, önceki gibi ayaklarını indirip kaldırdı. Bu şeyleri yaptıktan sonra,

üzerinde aşağı sarkan bir halatın bağlı bulunduğu bir merdiveni tutmak için özellikle konmuş tahtadan bir sütuna tırmanarak, merdivene çıktı. El merdiveni biçiminde yapılmış olan bu merdivenin üç kademesi vardı ve adam en alt kademede duruyordu. Sonra bir anda en yukarıya geçiverdi. Tek koluyla tutunurken, kafası aşağı sarkar vaziyette kâh dizinin arkasıyla, kâh topuklarının ucuyla ellerini kullanmaksızın duruyordu. Burada birçok inanılmaz numara ve oyun sergiledi. Bütün bunları o denli büyük bir maharet ve emniyet içinde yaptı ki, düz bir zeminde olmuş olsaydı, bunları bu şekilde havadayken yaptığı gibi yapamayabilirdi.

En nihayetinde, söz konusu merdivene ucunda yere kadar sarkan bir halatın bulunduğu bir makara bağladı. Halatın diğer ucunda da atlar bağlıydı. Böyle bağlı vaziyette, ayak parmaklarıyla çektiği halata tutunarak en tepeye tırmandı. Ardından kendini yavaşça aşağı bıraktı ve böylece söz konusu maharetlerini tamamladı.

Böylelikle, bir zaman sonra, yaz mevsimi geldikten ve bayağı bir ilerledikten sonra, Büyük Efendi bütün komutanlarına ve diğer askerlerine, düşmanı İran şahına saldırmak için yeniden yola çıkmak üzere hazır ve nizam içinde bulunmalarını bildirdi. Bu emre riayet etmeyen kimse olmadı ve *Halep*'ten ayrıldığı 1549 yılının 8 Haziran gününden evvel bütün ordusunu topladı. Bu ordudaki mevcudiyetinin vazifesini gerçekleştirmesinde hiçbir yarar sağlamayacağını gören büyükelçi *Şam, Kudüs*, büyük *Kahire* ve *İskenderiye*'ye gitmeye karar verdi ve Haziran ayının son gününde *Halep*'ten ayrıldı. Biraz daha ilerlemeden evvel belirtmeliyim ki, Mezopotamya, Suriye, *Yehuda* ve Mısır gibi memleketlerin havası o denli tatlı ve hoştur ki, insanlar bütün yaz boyunca, çoğu taraça biçiminde inşa edilmiş olan evlerin üstünde açık

havada yatar uyurlar. Aynı zamanda buralarda hiç yağmur yağmaz ve bölge yüksektedir. Bu nedenle evleri ne denli büyük olursa olsun sadece mutfaklarında ocak bulunur. Bununla birlikte, seferdeki Türkler, çadırları içinde neredeyse tamamen örtülü hâlde uyurlar. Bu durum bana burada sahip oldukları rahatlıkları es geçmek, hatta ordugâhta bile orada gördüğümüz ayrıcalıkları es geçmek gibi geliyor.

Evvela, burada çadırları çok büyük miktarlardaydı ve bu kadarını bir arada görmek şaşılası şeydi. Kesinlikle inanıyorum ki, sayıları seksen-yüz bini geçiyordu ve anlayabildiğimiz kadarıyla bu ordugâh yaklaşık olarak sekiz-on mil uzunluğundaydı. Zira her bir asker yahut *sipahi*nin en azından bir çadırı olmakla birlikte iki çadırı olan adamlar vardı. Köylerde ya da evlerde kalmaya tenezzül etmiyorlardı. Bunun nedeni kırda, oldukça iyi koşullarda konaklamalarıydı. En yoksul köle ya da hizmetkârın bile yatarken sarınacak örtüsü vardı.

Büyük Efendi'nin çadırları genel olarak ordugâhının ortasında bulunur. Kendisinin, kırmızıya boyanmış ve çaprazlamasına bir araya getirilmiş değneklerle yapılmış iki yahut üç çadırı vardır. Bunlar kısa sürede kurulur. Üstüne çift katlı kumaşlar atılır. İçlerindeyse, hem tavanda hem de yerde ipekli halılar ve sırma işlemeli kumaşlar bulunur. Bu çadırların etrafında, ailesinden kimselerin kaldığı başka çadırlar bulunur. Bunlar, tepe deliği bulunan surlar biçiminde şekil verilmiş çift katlı kumaşlarla çevrelenmiştir ve dışarıdan bir kale yahut küçük bir şehir gibi görünürler. Daha sonra, Efendi'nin çadırlarının hemen etrafında, yeniçerilerin çadırları kuruludur. Bu çadırlar Efendi'nin çadırlarının çevresini üç dört defa döner ve çok büyüktürler. Öyle ki çadırlarının her birinde yirmi yeniçeri yükleri ve silahlarıyla birlikte kalır. Bundan sonra, dört *paşa*nın çadırları bulunur. Her birinin

kendi bölgesi vardır. Ardından, sol kolda Rumeli *Beylerbeyi* ve ardından da her biri kendi mertebesine göre, bütün komutanlar ve büyük beyler bulunur. Adı geçen bütün bu beyler yerleştikten sonra, geri kalanların belli bölgeleri yoktu. Bunlar yerleşebildikleri yere yerleşiyorlardı ve ilk gelenler iyi yeri seçiyordu. Bunlardan sonra da *ordu* [orducu esnafı] yani her şeyin satıldığı pazar vardı. Burada yiyecek kadar kıyafet, at, katır ve develer de bulunurdu ve genelde bir şeyler alıp satmak isteyen oraya giderdi.

Sonra, düşmanın bulunduğundan şüphe edilen tarafta, iki yüz-üç yüz parça sahra topu ve yaklaşık otuz bataryadan oluşan toplar bulunuyordu. İşte bahsi geçen ordugâhın düzeni buydu ve on-on iki bin arkebüzlü yeniçeri haricinde her biri atlı olmak üzere üç yüz-dört yüz bin muharip, iki yüz *solakî* ve her zaman Büyük Efendi'nin önünde yürüyerek ilerleyen birkaç hizmetkârdan oluşuyordu. Geri kalanların tamamı *lance gay*'lar [mızraklar], yaylar, oklar ve palalar taşıyordu. Hiçbirinin miğfer yahut zırhı yoktu. Örme zırhtan gömlekleri olan çok azı vardı. O denli bir nizam ve sessizlik içinde yürüyorlardı ki; kalabalıkları göz önüne alındığında bu neredeyse imkânsızdı. Burada en kayda değer olan şey, ordugâha geldiklerinde her birinin silahlarını çadırlarında bırakmak ve ordugâhtan ayrılırken de bunlar olmadan ayrılmamak zorunda olmalarıydı. Ve bütün seyahat boyunca, mucize eseri, sayıları neredeyse bir milyon kişiyi bulan bu denli çok sayıda adamın birbirlerine kılıç yahut pala çektiğini görmedik. Aralarında bir mesele vuku bulduğunda, bunu küfürleşip yumruklaşarak yahut sopayla hâllediyorlardı. Bunun hiçbir cezası yoktu. Ancak, kan akıtıp birbirlerini yaralarlarsa, gözünün yaşına bakmadan ölüme mahkûm ediliyorlardı.

Bize, aynı kanuna tâbi olmalarından dolayı Türk ve İranlıların asla esir yahut tutsak ya da fidye almadıklarını söylediler. Bunun yerine, ele geçirdiklerinin kafasını kesiyor ve komutan ve liderlerine sunuyorlardı. Bu da maaşlarını yükseltiyordu. Köylerde hırsızlık yapmamak ve parasını ödemeksizin hiçbir şey almamak konusunda Büyük Efendi'ye gösterdikleri büyük itaati es geçmek istemem; hatta bu konuya kendiliğinden çok özen gösteriyorlardı. Ayrıca, hem kendi topraklarında hem de düşman topraklar üzerinde bulunan tarlalarda, hayvanlarına yeşil buğdayları yedirmemek ve hatta onları tarlalara sokmamak konusunda da çok dikkatliydiler. Şayet aralarından birisi buralarda bulunursa, ceza olarak onu yere yatırıp kalçasına yahut ayaklarına otuz-kırk kez değnekle vururlardı. Ölümü hak etmeyen basit konularda kullandıkları cezalandırma yöntemi buydu. Ancak, işlenen suç doğrultusunda, değnek sayısını arttırırlardı. Öyle ki değnek yiyenler iki-üç ay boyunca kendi başlarına yürüyemeyecek hâle gelirlerdi. Atlarımızı kaybettiğimiz birkaç kez, bunu ordugâhın pazarında bağırarak ilân ettikten sonra, bulanlar hayvanları bize az bir para karşılığında iade etmişlerdi. Ayrıca, onları bulmuş ve kaldığımız yere getirmişlerdi. Türklerin Hıristiyanlara beslediği bu sadakat, Hıristiyanların kendi aralarında bile görülmeyen, hatırlanmaya layık bir şeydir.

Hac Yolculuğu Başlıyor

Konuya geri dönecek olursam, *Halep*'ten ayrılırken, çok sayıda köyün bulunduğu güzel bir ovada yol aldık ve *Burçeyn* isminde bir yerde konakladık. Temmuz ayının ikinci günü,

Türklerin kullandığı küçük bir şapel gibi bir yerin içinde bulunan Danyal'in kabrini görmek için yolumuzu değiştirerek yaklaşık çeyrek fersahlık bir yol kat ettik. Türkler bu kabre büyük hürmet gösterirler. Son derece harap hâlde bulunan ve çok az kimsenin yaşadığı *Hama* ve *Hums* isminde iki şehirden geçtik. Sonra, Hıristiyanların yaşadığı *Elka'a* isminde bir köye vardık. Bunlara karşı sorun teşkil ediyorduk; çünkü atlarımıza yiyecek hiçbir şey vermek istemiyorlardı ki baştan kendilerine para vermeyi teklif etmiştik. Bizimkilerden iki kişiyi yaraladılar; ancak bunun intikamını aldık. Her ne kadar kadınları onların tarafında olup taraça şeklinde inşa edilmiş evlerinin tepesinden bize taş atmış olsalar da, biz onlardan daha güçlüydük. Hayvanlarımızın burada aç kalmaktan başka çaresinin olmadığını görerek, o günün akşamında yemekten sonra oradan ayrıldık. Bütün gece boyunca yol aldık ve ertesi gün sabah vaktinde, *Baalbek* isimli önemli bir antik şehre vardık. Burası çok güzel bir memlekette yer alıyordu. İçinde çok iyi inşa edilmiş ve güzel bir mimarisi olan bir kale vardı. Kalenin oldukça yüksek olan sütunları çok uzaktan fark ediliyordu. Kimileri, bugün görülen yapının Çerkeslerden* kalma olduğunu, kimileri Süleyman tarafından yaptırıldığını söylüyor, diğerleriyse Romalılardan kaldığını kabul ediyordu. Büyük bir bey tarafından yapıldığı açıkça görülen, son derecede muhteşem bir Roma imparator mezarı nedeniyle, bu daha inandırıcıydı. Buradan sonra, her türden meyvenin bolca bulunduğu küçük vadi ve tepeciklerden yol aldık ve yol üstünde, bize ilk babamız Âdem'in eviyle birlikte, oldukça yüksek bir dağın üstünde bulunan Habil ve Kabil'in evlerini gösterdiler. Ayrıca, Kabil'in, kardeşi Habil'i öldürdüğü için günahlarına hayıflandığı yeri de gördük.

* Mısır'daki Çerkes Memlük Devleti.

Sonunda sekiz Temmuz olan günde, oldukça güzel bir ovada konumlanmış bulunan *Şam* şehrine vardık. Burası Büyük Efendi'nin bütün ülkesinde gördüğüm en güzel ve en hoş yerlerden birisiydi. Çeşmelerinin miktarı bakımından olduğu kadar, bahçeleri ve her türden meyve ağaçları açısından da böyleydi. Bunları çevreleyen çaylar ve güzel çayırlarla, görülebilecek en büyük bolluk buradaydı.

Aslında, şehir hiç kalabalık olmamakla birlikte hiç de iyi inşa edilmiş değildir. *Halep* çok daha güzel, daha zengin ve daha kalabalık bir şehirdir. Şam'dan ayrılışımızdan dört gün sonra, altından *Ürdün* Nehri'nin aktığı Yakup'un köprüsünden geçtik ve bu köprünün yakınlarında hâlen Yakup'un evine ait birtakım kalıntılar vardı. Yol üstünde de, Türk usulü bir han olan bir *kervansaray*ın yakınlarında Yusuf'un kardeşleri tarafından atılmış olduğu sarnıcı gördük. Babasının gelip kendisi için ağladığı bir şapel de buranın bitişiğinde bulunuyordu. Ve aynı gün vardığımız *Betsaida*'da, *Taberiye Denizi* kıyısında uyuduk. Burada bulunan kaplıcalara gitmek için kayıklara bindik. Bunlar hayatımda gördüğüm en sıcak suya sahipti. *Taberiye* ismindeki bu yerde Yahudiler oturur. Burası tamamen harap hâldedir ve kalıntılar buranın eskiden büyük bir şehir olduğunu gösterir.

Ertesi gün, bu denizin bir kısmını kıyı boyunca aştık. Bu kıyıda, Yahudilerin İsa'ya vergi ödettiği *Capernaum* [Kfar Nahum] bulunur. Efendimizin [Hz. İsa] beş bin kişiyi beş somun ekmek ve iki balıkla doyurmuş olduğu dağı da yürüyerek aştık. Aynı zamanda, Efendimizin suretinin değiştirilme kerametinin gerçekleştiği *Tabor* Dağı'nı da aştık. Burada hâlen metruk bir kilise bulunmaktadır. Eskiden bir dağ üzerinde kurulu küçük bir şehir olan *Nasıra*'ya gittik ve Bakire Meryem'in Cebrail'in selâmına mazhar olduğu yeri

gördük. Burası içinde çok yüksek iki büyük sütunun bulunduğu küçük bir mağara yahut indi. Bu sütunlardan birinin yerinde Bakire dua ediyordu ve diğerinin yerinde ise melek ona göründü ve İsa'yı doğuracağını söyledi. Buradan sonra, havarilerin kök yediği kırdan ve İsa'nın cüzamı iyileştirdiği, bir kilise harabesinin bulunduğu viran bir köyden geçtik. Sonra, Hirodes'in *Sebastiye* isimli kalesine vardık. Burası Hirodes'in Aziz Yahya'nın başını vurdurduğu yerdir. Burada, onun kaldığı ve gömülmüş olduğu zindanı gördük. Eskiden burada Azize Helen'in Aziz Yahya adına yaptırmış olduğu bir kilise varmış ve Türkler bunu yıkarak, bir kısmından kendi usullerince bir kilise yapmışlar. Daha sonra, o gün vardığımız *Samiriye* ülkesinde, eski ismi *Şiker* veya *Şekem* olan *Nablus*'ta yattık. Buranın yakınlarında, İsa'nın *Samiriyeli* kadından su istediği kuyu vardı. Bugün artık suyu kurumuştu ve iki mermer ayak dışında başka bir kalıntısı da yoktu. Yol yorgunu olan İsa'nın dinlenmek için bu ayaklardan birinin üstüne oturduğu söylenir.

Ertesi gün, Temmuz ayının on sekizinde, büyükelçinin Türkler tarafından büyük bir saygı içinde karşılandığı *Kudüs*'e vardık. Türklerin idareci ve beyleri kendisine yaklaşık yarım fersah kadar yaklaşarak huzuruna geldiler. Yanlarında en azından yüz kırk ila yüz altmış atla birlikte birçok başka arkebüzlü piyade de vardı. Bu şehirde başka insani varlık olmadığını düşündüm; hatta Hıristiyanlar bile büyükelçimizin huzuruna çıkmak için evlerinden çıkmadılar. Büyükelçi, tıpkı Yahudilerin Mesihlerini beklemesi gibi *Siyon* Dağı'nın muhafızı ve Ermiş Françesko rahipleri tarafından bekleniyordu. Onun gelişi sayesinde Müslüman sofuların her gün çıkarttıkları tartışma ve kavgaları bertaraf edebilecekleri umudunu taşıyorlardı. Önceden kendi kiliseleri olan

manastırı tutan Türk rahipler, bir süre evvel burayı zapt etmiş ve buradan kendi usullerince, cami dediğimiz tapınaklarını yapmışlardı. Ayrıca, büyükelçi gelmezden evvel, her gün rahiplere onca yalan söylüyorlar, bu manastırı terk etme niyetinde olduklarını ve hep birlikte Hıristiyanlığa geçeceklerini anlatıyorlardı. Büyükelçinin gelişi şehrin idareci ve beylerini o denli etkiledi ki, bu türden entrikalar çeviren Türk rahipleri kovdular. Bununla birlikte, daha sonra Ermiş Françesko rahiplerinin küfür ve hakaretlere daha uzun süre maruz kaldıklarını, bu manastırı bırakıp terk etmeye ve *Beytüllahim*'e çekilmeye zorlandıklarını duydum.

Ve eğer kendilerine yapılmış olan bütün haksızlık ve kötü muameleleri, ayrıca gördükleri şiddeti yazacak olsam konuyu çok uzatmış olurdum.

Ancak, kısaca anlatmam gerekirse, *Siyon* Dağı üzerinde yer alan şehir dışındaki bu manastırda kaldık. Davud'un evinin olduğu bu yer oldukça küçüktü; çünkü Türkler İsa'nın, havarilerinin ayaklarını yıkadığı ve Paskalya kuzusunu yediği bu manastırı yıkıp yok ederek burayı daraltmışlardı. Bu manastır onları rahatlatıyordu; öyle ki odalarından birisi onların kilisesiydi. Ayrıca bu manastırın altında Kral Davud'un mezarı bulunur. Hıristiyanlar buraya zar zor girebilir; zira söz konusu Türk rahipler bu mezara çok büyük saygı gösterir, hürmet ederler.

Kudüs'ün etrafı Türkler tarafından surlarla çevrilmiştir; ancak hiç rampa yahut hendeği bulunmaz. Şehir orta büyüklüktedir ve nüfusu da fazla değildir, sokaklar dar ve kaldırımsızdır. Şehrin konumu oldukça zorludur; zira tamamen bayırlıktır ve içinde de civarında da hiçbir düzlük yoktur. Sadece, el emeği ve insan gücüyle yaptırılmış olan Süleyman Mabedi'nin bulunduğu yer düzlüktür. Gerisi, hem şehrin içi

hem de dışı küçük tepeciklerden ibarettir; yamru yumru, çorak ve taşlık bir memlekettir. Eskiden bütün sokaklar ve evlerin avluları kapalı ve üstleri tonozlarla örülüymüş; öyle ki bütün şehri her daim ayaklarınız kupkuru kalarak geçebilirmişsiniz. Bugün ise mabedin *Speciosa* kapısı tarafında hâlen bu şekilde tonozlu bir-iki sokak bulunur. Türkler burayı pazar olarak kullanır. Süleyman Mabedi şehrin en aşağısında, *Yehoşafat* Vadisi ve *Zeytindağı*'na bakan yerdedir. Mabet yusyuvarlak, bölmeli, kurşunla kaplı bir yapıdır. Tıpkı kiliselerimizin şapelleri gibi bu ana kısmın etrafı tamamen galerilerle çevrilidir. Burasıyla ilgili varılabilecek hüküm bundan ibarettir; zira hiçbir Hıristiyan'ın ölüm tehlikesi yahut en azından Türk [Müslüman] olmak tehlikesi yaşamaksızın buraya girmesine izin verilmez.

Şehrin içinde son derece harap hâlde bulunan birçok antik ev de gördük. Mesela, İsa'nın kendisini akşam yemeğine davet ettirdiği ve Mecdelli Meryem'in onun ayaklarına kapanıp ağladığı Ferisi Simun evi bunlar arasındaydı. Bunun yanındaki ev, Mecdelli Meryem'inkinin üzerinde bulunan zengin zalimin eviydi. Hemen bu sokağın kavşağı ise Yahudilerin Efendimizin haçını Kireneli Simun'a taşıttıkları yerdi. Daha yukarıda, Meryem Anamızın oğlunun ölüm azabına götürürlerken gördüğü yer bulunur. Burada *Pasme* Şapeli adında bir şapel olduğu varsayılıyordu. Buradan sonra, üzerinde iki tane dörtgen taş bulunan küçük bir kemerin altından geçtik. Bunlardan bir tanesi Efendimizin Pilatus tarafından yargılandığı sırada üzerinde oturduğu taştı; diğerindeyse Pilatus oturuyordu. Taşlardan birinin üzerinde şu kelime kazılıydı: *Tolle*. Buranın oldukça yakınında bahsi geçen Pilatus'un oturduğu saray bulunuyordu. Son derece yıkık dökük ve harap hâldeydi. Bu mahalle civarında, altın

süslemeli Saint-Etienne kapısı vardı. Kapının yakınında, koyun meydanında, şimdi kuru olan beş girişli kurban havuzu vardı; buradan kutsal metinde bahsedilir...

Buradan, *Siyon* Dağı'na döndük ve Azize Anna'nın evinin içine girdik. Burası bir rahibeler manastırına ait oldukça güzel bir kiliseydi. Bize başrahibesinin Godefroy de Billon'un kız kardeşi olduğu söylenmişti. Şimdiyse Türk usulü kilise manasına gelen bir camiydi. Sonra, Hirodes'in hanına vardık. Girişte bulunan yedi-sekiz kademe buranın eskiden son derece güzel bir ev olduğunu gösteriyordu. Efendimiz, Hirodes tarafından sorgulanmak üzere buraya gönderilmişti. Sonra, Azize Veronica'nın İsa'nın yüzünü silmek için mendilini çıkarttığı yer olan evinin önünden geçtik.

Aynı zamanda, Aziz Petrus'un melek kendisine göründüğü esnada hapis bulunduğu yere de gittik ve demir kapının bulunduğu yere geçtik. Buradan, Marc lakaplı Aziz Yahya'nın annesi Meryem'in evine girdik. Melek kendisini bıraktıktan sonra Aziz Petrus bu eve çekilmişti. Bu yerde Süryanilerin bir kilisesi bulunur. Buradan, eskiden Rodos Şövalyeleri [Saint-Jean Hospitalye Şövalyeleri] tarafından idare edilen, şimdi ise yıkılmış olan Aziz Yahya'nın hastanesine gittik. Sonra, Ermeni rahiplerin bulunduğu, Aziz Yakup'un Hirodes tarafından başının vurdurulduğu yer olan Aziz Yakup Kilisesi'ne vardık.

Biraz daha yukarıda, şehrin surları civarında, *Siyon* Dağı yakınında Anna'nın evi vardır. Ve şehrin dışında, *Siyon* Dağı Manastırı yakınında Aziz Petrus'un şakirdi olmadığını söylediği Kayafa'nın evi bulunur. Evin girişinde horozun öttüğü bir pencere vardır. Söz konusu bu evde, bu Ermenilerin idare ettiği bir şapel vardır. Şapelin sunağı taştandır. Yahudiler İsa'nın buradaki anıtına göz dikerler.

Kutsal Kabir Kilisesi'nin [Kıyame Kilisesi] arkasında, İbrahim'in oğlu İshak'ı Tanrı'nın buyruğuyla kurban etmek istediği yer bulunur. Buranın yakınında da İbrahim'in oğlu yerine kurban ettiği kuzuyu gördüğü bir zeytin ağacı vardır.

Söz konusu Kutsal Kabir Kilisesi, şehrin en yüksek yeri olan *Kalver* Tepesi [Golgota Tepesi] üzerinde bulunmaktadır. Büyük Türk'ün her yıl buradan edindiği ve sağladığı kazanç nedeniyle bu kilise her zaman bütünüyle muhafaza edilmektedir. Zira her bir hacı buraya girmek için kişi başı dokuz *düka* altını öder; şayet hacı, papaz yahut Rum ise sadece dört buçuk *düka* altını ödeme yapar. Kilise çok büyüktür ve çok güzel biçimde inşa edilmiştir. Söylenene göre, Azize Helen burayı, *Efendimizin Azabının* kerametleriyle alakalı olan birçok yerin etrafını kuşatmak için inşa ettirmiş ve burada Rumlar, Ermeniler, Gürcüler, Kıptîler, Süryanîler, Yakubîler, Marunîler, Etiyopyalılar ile Nasturî ve Yakubî Süryaniler gibi farklı milletlerden birçok Hıristiyan'a ayrılmış olan birçok şapel de yaptırmıştır. Milletlerden her birinin, ayrı ayrı işlerini görebilmeleri için burada kendi şapelleri bulunur. Ayrıca, böyle bir ayrım olmasaydı dillerinin farklılığı nedeniyle hizmetlerinde karmaşa yaşanabilirdi. Bu kimselerin her biri kadınları ve çocukları gibi söz konusu kilisede otururlar. Erzaklarını satın almak yahut lazım gelen kişilerle konuşmak dışında hiçbir meseleleri yoktur. Sadece, kilisenin kapısına özellikle yapılmış olan iki girişle ilgili konu vardır. Bunların anahtarı Türklerdedir ve görebildiğim kadarıyla ancak büyük bir tören yahut keramet olmaksızın açılmazlar.

Buraya girmiş olduğumuz 24 Temmuz tarihinde Türkler kapıları üzerimize kapayıp evlerine döndüler. Onlar gittikten sonra da, bizimle birlikte içeri girmiş bulunan *Siyon* Dağı'nın Ermiş Françesko rahipleri bir ekmek-şarap ayini düzenledi-

ler. Ayin düzenlendikten sonra, söz konusu kilisede bulunan bütün bölümlerden bir ayin alayı oluşturuldu. Bunlar her bir bölümde durup, orada gösterilmiş olan keramete uygun bir dua okuyorlardı. Sadece üç-dört kişinin girebildiği, mermer kaplı ve kaplamasının üzerinde küçük bir kule bulunan küçük bir şapel olan İsa'nın kabrinde dua etmeye başladılar. Bu kabrin ötesinde, kiliseyi geçtikten sonra iki yuvarlak taş vardır. Bunlardan birisinde, Mecdelli Meryem'e göründüğü sırada İsa oturmuştur ve şöyle demiştir: "Kadın bana hiç dokunma." Biraz daha beride bir şapel bulunur. Burası, üç çarmıhtan hangisinin İsa'nın gerildiği asıl haç olduğunu bulmak için çarmıhların sınandığı yerdir. İhtiyar muhafızın bize anlattığına göre, çarmıhı ölü bir kadının üstüne koymuşlar ve böylelikle kadın hemen dirilmiş. Bu şapelin bir penceresinde ayrıca, İsa'nın bağlanıp dövüldüğü sütunun bir taşı bulunur. Buradan, kilise koro yerinin arkasında, bir kaya altında bulunan karanlık bir yere gidilir. Burası Efendimizin, delikli bir taşa bağlanmış hâlde konduğu ve kendisini öldürmek için yapılmış işkencelerin yatışmasını beklediği yerdir. Sonra, askerlerin İsa'nın giysilerini paylaştıkları bir şapele geldik; ardından büyük bir kayanın altına yaklaşık kırk basamak kadar indik. Burası haçın bulunmuş olduğu yerdi. Sonra sütun şeklinde büyük bir taşın olduğu bir şapelde, başına dikenden taç takıldığı sırada İsa'nın konduğu yeri gördük. Buradan, çarmıhın asıl kurulmuş olduğu ve İsa'nın ölüm azabını çektiği yer olan *Kalver* Tepesi'ne çıktık. Burada ayrıca yaklaşık bir ayak [yaklaşık 30 cm.] derinliğinde yuvarlak bir çukur vardır; alt tarafta söz konusu mevkiin yerinde delikli mermerden bir taş bulunur. Bu taşın etrafı tamamen bakırla kaplanmış ve büyük çivilerle çivilenmiştir. Bunun amacı taşın çalınmasını ve buranın toprağından götürülme-

sini önlemektir; zira öbür türlü hacılar kilisenin tamamından daha büyük olan bu tepeden taşınmak zorunda kalırlardı. Buradan İsa'nın çarmıhtan indirildikten sonra konduğu yere vardık. Bu yerde, birçok yerinden kırılmış siyah mermer bir taş ve üstünde de yedi tane kuvvetli fener vardır. Ve bu yerde, ayinimize son verdik. *Kalver* Tepesi'nin altında, *Kudüs* Kralı Goddefroy de Billon'un kabrinin bulunduğu bir şapel vardır. Kendisi kâfirlerle savaşmak için ülkesini satmış ve bu şehri bileğinin hakkıyla kazanmıştır.

Bize, bu haçın dikildiği yerin dünyanın ortası olduğu söylenirdi. Bununla birlikte, kimisi de orta noktanın, söz konusu kilisenin koro yerinin ortası olduğunu söyler. Burada topraktan yaklaşık yarım ayak [yaklaşık 15 cm.] kadar çıkan küçük bir taş direk bulunur ve bu direğin üstünde İsa'nın, şöyle diyerek parmağıyla açtığı küçük bir delik bulunur: Bakın işte bu dünyanın ortasıdır. Bununla ilgili tartışmayı sayın ilâhiyatçılara bırakacağım; ancak geçerken şunu söyleyebilirim ki İsa'yı bulmak için Kudüs'e gitmeye ihtiyaç yok; çünkü isteyen onu evinde de gayet güzel bulabilir. Artık, her ne kadar yapıdan eser kalmamış olsa da gördüğümüz diğer yerleri yazmaya devam edeceğim. Ancak, buraya gelen bütün hacılara, bu ziyaretlerinden dolayı hak ettikleri özrü sunarak, bütün bu yerleri gösterdiklerine göre ben de buraları es geçmek istemem.

Bütün bir gün boyunca söz konusu kilisede kaldık ve buradan akşamleyin çıktık. Ertesi gün, şehir dışında Bakire Meryem'in kabrinin olduğu yere varmıştık. Burası son derece güzel bir kiliseydi; ancak fazlasıyla karanlıktı ve *Kidron* Nehri'nin bulunduğu *Yehoşafat* Vadisi'nde bulunuyordu. Nehir tamamen kurumuştu ve bolca yağmur yağmadığı takdirde hiç su olmuyordu. Bu vadinin üzerinde Efendimizin

dua ettiği, ahret mutluluğunu öğütlediği ve Kudüs için üzüldüğü *Zeytindağı* bulunur. Bu dağın doruğunda ise, havarilerinin önünde gökyüzüne yükseltilmiş ve çıkmıştır. Hâlen buradaki bir taş üzerinde bulunan ayak izinde ayaklarının biçim ve büyüklüğü durmaktadır. Buradan, İsa'nın Kudüs'e gitmek için öğrencilerini dişi eşek almaya gönderdiği yer olan *Beytfacı*'ya vardık. Daha yukarıda birbirine yaklaşık iki ok atımı mesafede bulunan Marta ve Mecdelli Meryem'in evlerine ait birtakım kalıntılar vardı. Bunların ortasında, Meryem'in kendisine Lazar'ın ölümünü haber verdiği sırada Efendimizin oturduğu taş vardı. Bu yerin yakınında ise, bahsi geçen Lazar'ın kabri bulunan bir şapelin olduğu *Beytanya* vardı. Ayrıca bu şapelin içinde Mecdelli Meryem'in çile doldurduğu bir kavuk yahut mağara bulunur.

Ertesi gün, o ayın yirmi altısında, Kudüs'e dört-beş mil uzaklıkta olan *Beytüllahim*'e vardık. Burası geçmişte, güzel bir şehir-devletmiş; ancak şimdi, taşlı ve yamru yumru bir memlekette bir dağın üzerinde yer alan bir köy hâline gerilemiştir. Burada genelde, *Siyon* Dağı Manastırının muhafızı tarafından buraya gönderilmiş olan dört tane Ermiş Françesko rahibi bulunur. Bunlar burada gayet güzel ve geniş biçimde yerleşmişlerdir. Eskiden oldukça güzel ve büyük olup, şimdi yıkılmak üzere olan bir kilise vardır. Bunun nedeni, Türklerin camilerini sağlamlaştırmak için kullanabilecekleri mermer ve diğer taşları buradan almış ve hâlen de alıyor olmalarıdır. Ve sanırım kırk büyük mermer sütun daha götürebilselerdi, bu geri kalandan çok daha fazla işlerine yarayabilirdi. Ayrıca bu kilisenin koro bölümünün altında, İsa'nın doğduğu, beşiğinin olduğu, üç kral tarafından tapınıldığı ve sünnet edildiği yeri çevreleyebilmek için yapılmış olan şapel bulunur. Aynı şekilde, Aziz Hierosme'un kabri de burada bulunur; İncil'i

İbraniceden Latinceye burada tercüme etmiştir. Aynı zamanda, meleklerin İsa'nın doğumunu genç çobanlara bildirdiği yerde de bulunduk; burası *Beytüllahim*'den yaklaşık çeyrek fersah uzaklıktaydı.

Buradan, ilk peygamberlerin ve on iki peygamberin mezarını, Âdem'in yaratıldığı yeri ve Havva'yla kendisinin cezalandırıldığı ve uzunca süre kaldıkları kovuk yahut mağarayı görmek üzere *el-Halil*'e doğru yol almaya başladık. Buradan *Kudüs*'e döndük ve iki gün sonra da Mısır ülkesindeki Kahire'ye gitmek için oradan ayrıldık. Dağlık, yamru yumru memlekette yol alarak vardığımız harap ve metruk bir köyde yattık. Ertesi gün, düzlüğe girdik ve *el-Remle* isimli bir başka köye vardık. Buradan, küçük harap bir şehir olan *Gazze*'ye geçtik. Burası Samson'un sarayı üstlerine yıkıp şehrin kapılarını ele geçirerek Filistinlilere karşı gücünü sınadığı yerdi.

Ertesi gün, kumluklar üzerinde yol almaya başlayarak vardığımız bir kervansarayda konakladık. Yakınlarda iki büyük köy vardı ve buradan at kiralamamız ve kumlu ve çöllük Arabistan'da yol alacağımız altı gün için ekmek, yulaf, saman ve içme suyu taşımamız gerekti. Küçük bir kale olan *Kathiye*'ye vardık. Bu yerde bütün herkes için ve ayrıca atlarımız için de birtakım gıda maddesi bulduk. Biraz tuzluca olsa da bol su da vardı. Burada ayrıca, kale kumandanının beslediği güvercinler vardı. Bunları, bir haberi olduğu zaman boyunlarına bağladığı bir mektupla dört gün uzaklıkta bulunan Kahire'ye gönderiyordu ve aynı şekilde Kahire'den de kendisine bu şekilde haber geliyordu. Bunun doğru olduğuna bizi temin etmiş ve güvercinler de bize gösterilmişti. İki gün sonra, buradan *Salahiye* isminde büyük bir köye, sonra da *Hankâh*'a geldik. Eğer, *Kudüs*'ten ayrılırken şarabımızı güzel-

ce yedeklememiş olsaydık, bizi geceleri yol alıp gündüzleri çadırlarımız altında istirahat etmeye zorlayan o zamanki büyük sıcaklar nedeniyle çok fazla içecek sıkıntısı çekecektik.

Mısır'da

En nihayetinde, 1549 senesinin 10 Ağustosunda Kahire'ye vardık ve sayın büyükelçi, buranın *paşa*sı* tarafından kendisine tahsis edilen oldukça güzel bir eve yerleşti.

Şehir büyüktür. Her tarafı surlarla kaplı olmamakla birlikte birçok yeri böyledir. Bir düzlük üzerine oturmuş ve kalesinin bulunduğu bir dağla desteklenmiştir. Taştığı zaman Nil Nehri'nin bir kolu şehrin içinden geçer. Binalar oldukça uzun ve yüksektir, ayrıca iyi inşa edilmiştir. Çerkesler döneminde yapılmış olan içlerindeki resim ve zenginlikler nedeniyle iç kısımları gösterilir. Ancak bugün burada bulunan Türkler artık bu şekilde binalar inşa etmiyor ve burada bu türden harcamalar yapmıyorlar.

Söz konusu şehir son derece kalabalık ve insan çeşitliliği bakımından zengindir. Bölge halkına Mağribî adı verilir; kendilerine özgü bir dilleri vardır. Ancak şu anda o kadar fazla Türk vardır ki Türk dilinden başka bir dil konuşulmaz. Şehrin girişlerinden birinde, hatta bizzat bizim girdiğimizde olağanüstü biçimde uzun, güzel ve düz bir yol ya da daha ziyade bir koşu yolu bulunur. Yolun her iki yanında, uzunca taşlarla örülmüş, üzerlerinde pencere gibi oyulmuş ve açılmış delikler bulunan oldukça güzel yüksek surlar bulunur. Bu deliklerden kırlar boylu boyunca görülebilir. Ve bu şehirden

* Rumeli Beylerbeyi, Mısır Valisi Ali Paşa.

yaklaşık bir mil kadar uzakta batıya doğru, Nil Nehri üzerinde kurulu bulunan eski Kahire vardır. Şehir neredeyse tamamen harap hâldedir. Burada bulunan bir Yunan kilisesinin altında Hirodes'in gazabından kaçtığı sırada Bakire Meryem'in kalmış olduğu bir tonoz vardır. Ve Nil üzerinde, buradan kaleye doğru yarı yolda, birçok yerinde altından geçilecek büyük kemerleri olan, uzun taşlardan yapılmış güzel ve yüksek bir su kemeri vardır. Uzunluğu yaklaşık yarım fersah kadardır.

Kahire'den yaklaşık dört-beş mil uzaklıkta olan *Matare* isminde başka bir yerde daha bulunduk. Bakire Meryem Hirodes'in zulmünden kaçıp Mısır'a geldiğinde bir süre burada kalmıştır. Ve söz konusu bu yerde, Bakire Meryem'in Efendimizin çamaşırlarını yıkadığı söylenen gayet güzel döşenmiş ve bezenmiş güzel bir çeşme bulunur. Çeşmenin yanında onun oğlunu sakladığı küçük bir pencere vardır. Bu çeşmenin kaynağı, yakınlarda bulunan, bitkiler ve pelesenk ağaçlarıyla dolu *Sudan* bahçesidir.

18 Ağustosta, Afrika'da Nil'in ötesinde bulunan ve dünyanın yedi harikasından olduğu söylenen piramitleri ve Mısır kral mezarlarını gördük. İçlerinde en büyüğü kare biçimindedir ve her bir yüzü en azından dört-beş *palme* [yaklaşık 50-60 cm.] yüksekliğinde ve tırmanılabilecek biçimde basamaklı olarak inşa edilmiştir. Bu da iki yüz elli adım yapar, aşağıda ise, bir kareden diğerine üç yüz küçük adımlık mesafe vardır. Bu duruma da, bunların yapıldığı malzemeye olduğu gibi fazlaca hayret etmeye gerek yoktur; zira burada bulunan en ufak taş en azından yedi-sekiz ayak [yaklaşık 2-2,5 m.] uzunluğundadır; daha büyükleri ise çok daha büyüktür. Bu taşlar, Mısır'a sınır komşusu olduğu hâlde buradan oldukça uzak olan taşlık Arabistan'dan getirtilmiştir.

Bu piramidin girişi kuzeye doğrudur, bir adam boyun-

dadır ve tonoz biçiminde yapılmıştır. Sürekli alçalan bir yol gibi yapılmış bir inişi vardır; sonra buranın en altında söz konusu piramide girmek için bir insan gövdesinin rahatlıkla geçemeyeceği küçük bir çukurdan başka bir şey yoktur. Girdikten sonra, üzerinde ayakları koymak için bir deliğin bulunduğu büyük bir taşın üzerine çıkmak gerekir ve sonra bahsi geçen iniş yolu gibi yapılmış bir çıkış yolu bulursunuz. Ancak bu çok daha uzundur ve basamaksız zemini diğerinin üç katı yüksekliğindedir. Parlak kırmızı ve son derece kaygan bir taştan yapılmıştır. Öyle ki buraya çıkabilmek için bacakların birini beriye diğerini öteye açmak ve tırmanmak için alçak bir duvara tutamak olarak yapılmış deliklere tutunmak gerekir. Sonra, tek parçadan oluşan, bir insan büyüklüğünde ve vurulduğunda çan gibi çalan bir taştan yapılmış olan bir teknenin bulunduğu bir odanın içine girersiniz. Bunun Kral Pharaon'un mezarı olduğu söylenir. İçeri giren herkesin meşale yahut kandili olmalıdır; zira etrafı görebilecek ne bir açıklık ne de pencere vardır. Bu piramidin hemen yanında bu kadar büyük olmayan ve bu şekilde basamaklı olarak inşa edilmemiş olan iki tane daha piramit vardır ve bunların girişi yoktur. Aynı zamanda, başka biçimlerde birçok başka mezarlar da vardır. Biz şehre dönerken de, görülebilecek en büyük taştan kafanın bulunduğu yerden geçtik; buraya Pharaon'un kafası diyorlardı. Buranın yakınında, Paris çocuğu sayın d'Aubray binmiş olduğu sakin kısraktan düştü ve düşerken de boynunu incitti. Böylece yolculuğu son derece güç ve hoşnutsuz geçti.

Bu Kahire şehrinde, birçok türden vahşi hayvan bulunur. Özellikle de çok miktarda misk kedisi vardır. Onlardan miski nasıl aldıklarını da gördüm. Aynı zamanda, kalenin içinde devekuşlarıyla, *paşa*nın beslediği üç zürafa vardır. Zürafa, o

güne kadar gördüğün en nadide, en güzel ve en uzun hayvandır. Derisi geyiğinkine benzer ancak, üstüne beyazlıklar serpiştirilmiştir. Ayakları da geyiğinkiler gibidir ve ön bacakları arka bacaklarının iki katı kadardır. Gövdesi geyiğinkinden daha uzundur; boynu oldukça uzun, kafasıysa vücuduna oranla küçüktür. Kafasında iki küçük boynuz vardır ve alnı da elmas gibi sivridir.

İskenderiye'ye gitmek için Eylül ayının ikisinde buradan ayrıldık. Şehirden iki mil uzaklıkta olan ve Nil Nehri üzerinde yer alan *Bulak*'a kadar atla gittik. Buraya gelen bütün ticarî malların bulunduğu söz konusu şehrin pazarı da buradaydı.

Akşamın sekizinde, sayın büyükelçi maiyetindekilerin bir kısmıyla beraber yirmi dört kürekli bir gulete bindi. Geri kalanlar ise bizi bütün gece boyunca taşıyan büyük kayıklara bindik.

Ertesi gün, akşam yemeği için köyün birinde durduk. Ve buradan *Bur Fuad* isminde bir şehre vardık. Sayın büyükelçi bindiği guleti burada bıraktı ve buradan *İskenderiye* bahçelerine kadar süren boğazı geçmek için bir kayığa bindi. O ayın altıncı günü oraya vardığımızda, Fransız konsolosları ve o esnada orada bulunan birçok başka tacirler sayın büyükelçinin huzuruna çıktılar. Zira Mısır ülkesinde ticaret yapan bütün Hıristiyan tacirlerin karaya çıktığı liman oradaydı.

Bu şehir oldukça perişan hâldeydi ve sanırım Türk'ün burayı yakıp yıkmasının ardından sağlam tek bir ev bile kalmamıştı. Bol miktarda dörtgen kulelere sahip, uzun taşlarla örülmüş, çok güzel ve yüksek olan surlar dışında sağlam kalan bir şey yoktu. Söylenene göre şehri inşa ettiği sırada bunları yaptıran Büyük İskender'di. Ve aslında surlar çok eskiydi.

Bu şehrin tamamı tonozlarla kaplıydı ve hayat altta sürüyordu. Bugün bile bunun kalıntıları, Nil Nehri'nden gelen ve taşkın mevsiminde buradan geçen bir su kanalı sayesinde görülür. Büyük İskender'in sarayı tamamen harap hâldedir ve kesinlikle mesken görüntüsü yoktur. Buranın yanında, her biri yekpare olan, son derece güzel ve çok yüksek iki tane taş parçası vardır. Bunlardan birisi yerde diğeriyse dik durmaktadır. Mısır harfleriyle işlenip yazılmış olan taşlar en azından altmış ayak [yaklaşık 18 m.] yüksekliğindedir. Şehrin dışında, son derece seçkin bir yerde, Pompeius Sütunu adı verilen, yine oldukça büyük ve inanılmaz derecede yüksek bir sütun vardır. Bu mahalleye doğru, buradan bir mil uzaklıkta, İskenderiye sakinlerine oldukça kötü bir hava yayan bir göl bulunur. Biz bu gölde 16 Eylüle kadar konakladık ve sonra geldiğimiz yoldan Kahire'ye geri dönmek üzere buradan ayrıldık.

Daha fazla ilerlemeden evvel şunu belirtmeliyim ki, Nil Nehri üzerinde bulunan kırlar ve ova mevcut olabilecek en mükemmel ve en bereketli topraklardır. Buralar, özellikle de şeker, buğday, pirinç, darı, kulkas kökü[7] ve diğer sebze ve tohumlar açısından bereketlidir. Ürettikleri en önemli ticarî mal şeker, keten ve yüzlerce ve binlercesini fırınlarda yumurtadan çıkarttıkları ve tadı hiç de bizimkilere benzemeyen piliçlerdir.

Bu nehrin kıyısında ve civarında çok sayıda köy bulunur. Bunlar, yüksek toprak keseklerin üzerinde yükselmektedirler ki, nehir taştığı zaman bunlara ulaşamasın. Taşkın Ağustos ayına doğru başlar ve çekilmeden evvel en az üç ay boyunca toprak üzerinde kalır. Bu süre zarfında, nehrin acemi

[7] Patates benzeri nişastadan zengin kökü için yetiştirilen tropikal bir bitki. Ç.N.

denizcileri geceleri nehre çıkmaya cüret edemezler. Ayrıca, her ne kadar Nil'in etrafı verimli olsa da, buralarda hem taşkın zamanında insanlar evlerinde mahsur kaldığından hem de sonrasında maruz kaldıkları aşırı sıcaklık nedeniyle büyük yoksulluk görülür. Sıcak hava onları kapkara ve yarı pişmiş hâle sokar. Bu kimselerin yegâne giysisi pamuklu bezdir. Hem oğlan hem de kız çocukları, sürekli olarak tıpkı yazın olduğu gibi üzerlerine hiçbir şey giymezler ve güneşin sıcaklığıyla kara ve yanık olmalarına şaşırmamalıdır. Aynı zamanda neredeyse hiç yağmur da yağmadığından, Mısır ülkesi Nil ile sulanmak zorundadır. Genel olarak, toprak hiçbir zaman nehirden yüksek olmadığından bu iş kolaylıkla ve az bir masrafla hâlledilir ve su, sulama aygıtları vasıtasıyla uzak memleketlere kadar çekilebilir. Kahire'den on mil uzaklıkta, söz konusu nehir iki kola ayrılır. Bunlardan birisi *Dimyat*'a bir diğeri *Reşid*'e gider. Her ikisi de deniz limanları bulunan küçük birer şehirdir. Nehrin kaynağı Rahip Jean'ın ülkesi Etiyopya'da bir gölden gelmektedir. Suyu daima bulanıktır ve berrak biçimde içebilmek için dinlendirmek gerekir; ancak iyi ve oldukça sağlıklıdır ve herkes ondan içer. Zira bu Kahire'de suyu içilebilecek hiçbir çeşme yahut kuyu bulunmaz.

Söz konusu nehrin içinde çok bol miktarda timsah bulunur. Küçükleri kadar orta boy ve büyük olanlardan da çokça gördüm. Her ne kadar suyun dışında on beş günden fazla yaşayamayacaklarını söyleseler de benim gördüklerim canlıydı ve bize söylendiğine göre iyi et bulunmadığından bütün Mağripliler bunlardan yiyordu.

Bu nehrin kıyısında aynı zamanda, ağaçlarda duran ve sadece havayla yaşayan bolca bukalemun da vardır.

Aynı zamanda, yılana benzeyen ancak daha kısa olan

son derece zehirli hayvanlar da bulunur. Bu hayvandan bütün bir Doğu ülkesinde bulunan tiryakın[8] en iyisi yapılır.

İstanbul'a Dönüş

Eylül ayının yirmi birinde Kahire'ye döndük ve 26 Ekime kadar burada konakladık. Bu konaklamamızın amili, sayın büyükelçinin her sene orada çıkarılan güherçileden temin etmeyi ve o esnada orada bulunan Marsilyalılar vasıtasıyla bunu Fransa'ya göndermeyi ummasıydı. Bu iş için Büyük Efendi'ye bir mektup göndermiş ve cevabını bekliyordu. Efendi'nin cevabına bakılacak olursa, söz konusu güherçile alınmış ve hiç kalmamıştı ve eğer hâlâ alınacaksa bu artık söz konusu madeni tüketmek ve harap etmek için olabilirdi ki bu da kendisine büyük bir ziyan olarak dönecekti. Böylece, güherçile olmaksızın geri döndük ve Büyük Efendi'nin bulunduğu yere geri dönüp görüşme kararı verildi. Çöllük ve kumlu Arabistan'dan yeniden geçtik ve Kudüs'le Şam'a geri geldik. Burada kendisinin İstanbul'a dönmekte olduğuna dair kesin haberler aldık. Düşman karşısında hiçbir silahlı girişim yahut daha önemsiz işlerde bulunmamış ve çoktan yola koyulmuştu. Zaten düşmanı hiçbir zaman karşısına çıkmak yahut çatışmaya girmek istememiş, hiçbir direnç göstermemiş; ancak sürekli kaçmış, takip edilemeyeceği memleketlere gitmişti. Büyük Efendi'nin çekilmesinin nedeni buydu; artık bu takiple zaman kaybetmek istemiyordu.

Aynı zamanda bu savaşa sebep olmuş olan Elkas da, savaş esnasında kardeşi, Pers kralıyla olan meselelerini hâlletmiş

[8] Bitkisel, hayvansal ve madensel maddelerin karışımından yapılan macun, panzehir. Ç.N.

ve ülkesine, Şirvan Krallığı'na geri çekilmişti. Hem İstanbul'a dönme arzumuzdan hem de bir kez daha cepheye geri dönme korkumuzdan dolayı, bu haberler bize büyük memnuniyet verdi. Zira seyahat etmekten ve bu memleketlerden dolayı oldukça yorgun düşmüştük ve aramızda iyi bir dinlenmeyi arzulamayan yahut buna ihtiyaç duymayan kimse yoktu.

Kasım ayının dokuzunda ikinci kez *Kudüs*'e vardık ve Ağustos ayının başında Venedik gemisiyle hacılarla birlikte oraya gelmiş olan Guillaume Postel'le karşılaştık. Bir âlim ve yazar olan Postel büyükelçiye, bu memleketin bazı eski kitaplarını kendi imkânlarıyla temin edebilmek amacıyla özellikle burada kalmış olduğunu söyledi. Bizimle birlikte seyahat eden ve en az onun kadar muktedir bir âlim olan Petrus Gilleus [Pierre Gilles] buna karşı çıktı. Kendisi de ölen Kral I. François tarafından özellikle Yunan ve İbrani dillerinde bulabileceği en eski kitapları edinmek üzere Doğu ülkesine gönderilmişti. Bizimle birlikte İstanbul'a dönen o ve Postel, sıklıkla tartışmaya giriyordu ve birkaç kez onları uzlaştırmak için bayağı bir uğraşılmıştı.

Kudüs'te beş-altı gün kadar kaldık ve burada beraberimizdekilerden biriyle birlikte atlarımızı değiştirdik; her birimiz sadece beşer düka altını ödedik. Diğer herkes bu iş için on düka ödedi. *Şam*'da ise yedi gün kaldık. Bu konaklama esnasında, buranın *paşa*sı*, önceden ismi geçmiş olan *Baalbek*'te, bizi korumaları için bırakılmış yerel halktan birtakım adamların gece yattığımızda, tercümanlarımızdan birinden çalmış olduğu kıyafet ve pılı pırtıyı kendisine teslim ve iade etti. Adamlar ise hak etmiş oldukları gibi değnekle dövüldüler. Ve bu vesileyle *paşa*, önceden buradan geçtiğimiz esnada kendi-

* Devrin Şam valisi Sinan Paşa.

sine bazı hediyeler sunmuş olan sayın büyükelçiye oldukça güzel iki at verdi. Kendisi gördüğümüz en mert, namuslu ve eli açık Türklerden biriydi; zira Türklerden veren hiç yoktu ama seve seve alırlardı.

Oradan 28 Kasım'da ayrıldık ve *Trablusgarb*'a doğru yol almaya başladık. Güzel ve oldukça verimli bir ovada kurulmuş olan *Mezdel* isimli bir köyden ve sonra *Hüseyin*'den geçerek, *Beyrut*'a vardık. Burası, bir ticaret limanının bulunduğu deniz kenarında kurulu önemli bir antik şehirdi ve içinde *Kudüs*'ünkinden bağımsız bir Ermiş Françesko tarikatı manastırı vardı. Bu yerde bize ejderhanın çekildiği mağarayı ve Aziz Georges'un onu bozguna uğrattığı yeri gösterdiler. Burada, söz konusu azizin şerefine, Rum rahiplerin elinde tuttuğu küçük bir kilise inşa edilmişti. Buradan, kalıntılardan önemli bir antik şehir olduğu belli olan yıkık şehir *Batrun*'a geçtik. Ve ertesi gün *Trablusgarb*'a vardık. Burası, Suriye ülkesinde ticaret yapan bütün Hıristiyan tacirlerin karaya çıktığı denizin yakınında konumlanmış ve iyi inşa edilmiş bir şehirdi. Burada Fransız konsolosu vardı ve biz onun evinde kaldık. Orada altı gün kaldık ve 10 Kasım'da akşam yemeğinden sonra oradan ayrıldık. Ardından *Trablusgarb*'dan yaklaşık sekiz-on mil uzaklıkta, denizle bir nehir arasındaki bir *kervansaray*a gelip yattık. Ertesi gün, söz konusu denizi takip ederek geniş bir ova boyunca yol aldık ve *Lübnan* Dağı'ndan gelen birçok dereyle etraftaki diğer dağları geçtik. Kutsal toprakları kaybeden Fransızların çekildikleri son kalede (kimilerinin dediği gibi), eski adı *Antaradus* olan deniz kenarındaki *Tartus*'ta geceledik. Eski kalıntı ve harabelerden hükmedilebileceği kadarıyla, burası eskiden çok güzel bir kaleymiş. Sürekli denizi takip ederekten bu yerden ayrılırken, hava o denli kötü ve can sıkıcıydı ki bir ırmak geçidinden geçebil-

mek için, geri dönmek ve dağlarda, sağ kolda fakir bir köyle konaklamak zorunda kaldık.

Ve ertesi gün, bu sel dindiğinde, adı geçen ırmağı geçtik ve vardığımız bir başka köyde yattık. Sonra, kalıntılarından önemli bir antik şehir olduğu belli olan harap şehir *Cebele*'ye vardık ve bitişiğinde bir cami ve her gün ikram verilen çok güzel ve temiz bir konukevi bulunan bir *kervansaray*da konakladık. Zengin yahut fakir, hangi milletten olursa olsun bütün yolcular burada konaklayıp, ağırlanıyordu. Bize pirinç, çorba ve son derece kötü görünen ve tadına alışık olmadığımız başka etler ikram ettiler. Ancak yine de Tanrı'nın nimetlerini hor görmemek ve bu konukevinin idarecilerinin tadını kaçırmamak için kabul etmek gerekirdi. Bunları bize yol gösteren ve bunu oldukça pahalıya yapan rehberlere verdik. Buradan başka bir harabe şehir olan ve antik olduğunu hissettiğimiz *Lazkiye*'ye geçtik. Burada Türkler ve Rumların oturduğu birçok Hıristiyan kilise kalıntıları vardır. Ve iki gün sonra, eskiden kudretli bir hükümdar tarafından yapıldığına ve büyük bir beyin meskeni olduğuna dair görkemli bir görüntüsü olan *Antakya*'ya vardık. Bugün ise burası, evlerinin çoğu oraya buraya serpiştirilmiş bir köy gibi düzenlenmiştir ve birçok yeri de boş ve çoraktır. Türkler, Ermeniler ve çok az da Yahudi vardır. Bu şehirde görülmeye en fazla layık olan şey eskiden son derece güzelmiş gibi görünen, harikulade bir biçimde inşa edilmiş ve neredeyse tamamı mermer taştan olan surlardır. Şehrin konumu, eğimli ve söz konusu surları içine alacak şekildedir ve dört büyük ve yüksek tepeciğin birinin zirvesinde kale yer alır. Buradan sonra, yol kenarında sol kolda bulunan, dağların üzerine kurulmuş küçük bir kalenin altındaki oldukça verimsiz bir köyde [İskenderun] konakladık.

Ertesi gün, Aralık ayının yirmi dördünde, *Merkez Kalesi* adı verilen küçük bir kalenin altında konakladık. Kale dağın yamacında konumlanmıştı ve etrafında sadece bir-iki ev vardı. Açık havada, kırlarda, bir çayırlıkta, küçük bir nehrin kenarında, ferahlamak ve Kahire'den ayrılmamızdan kısa bir süre önce yakalandığım ve iki yıl boyunca devam eden, dört günde bir gelen sıtma nöbetimle daha rahat baş etmek için burada konaklamıştık. Sonra bir *kervansaray*da ve güzel bir ovada yer alan büyük bir köy olan *Selköy*'de konakladık. Ve her iki tarafında şehir yahut kale harabeleri bulunan büyük bir nehrin üzerindeki bir köprüden geçtikten sonra, *Adana* adı verilen bir ovada konumlanmış bir şehre geldik. Şehirde küçük bir kale ve şehrin aşağısında akan, kaynağını *Toros* Dağı'ndan alan ve aşağı inen bir başka büyük nehir vardı. Ve Büyük Efendi, İstanbul'a dönerken buradan geçtiğinde (yaklaşık on beş gün kadar ilerimizdeydi), *yeniçeri*leri ve *sipahi*leri bu güzel ve iyi yere göz dikmişler ve bu da çok büyük ziyana neden olmuş. Bu denli uzun ve can sıkıcı bir yolculuktan hiçbir şey kazanmaksızın dönmenin verdiği memnuniyetsizlikle, düşman toprağıymışçasına bütün şehri yağmalamak istemişler. Öyle ki, Büyük Efendi onları yatıştırmak için her birine büyük miktarda para verdirtmiş. Nevale ve erzak almak için orada bir gün konakladık ve buradan ayrıldıktan sonra, söz konusu Toros Dağı üzerinde üç gün sürecek şekilde yol almaya başladık. Sonra, kapalı olmayan *Ereğli* isminde bir şehre gelip konakladık. Şehir, birçok güzel köyün yer aldığı oldukça güzel bir ovanın üstündedir. Burada bir gün kaldık ve üç gün sonra, *Karaman* Eyaleti'nin baş şehri olan *Konya*'ya vardık. Buranın valisi, Büyük Efendi'nin ikinci oğlu olan Sultan Bayezid'dir ve kendisi bahsi geçen *Konya* şehrinde yaşar. Burası, son derece güzel bir ovada kurulmuş, sur-

larla kaplı, antik havasını fazlasıyla gösteren oldukça iyi bir şehirdir. Ve duyabildiğim kadarıyla Romalılar tarafından inşa edilmiştir. Buna kolayca inanırım; çünkü şehrin kapılarındaki yüksek ve uzun taşlarda insan, aslan ve kartal figürleri bulunur. Burada üç gün kaldık; çünkü sayın büyükelçi burada saraya göndermek için güzel atlar bulmayı umuyordu.

Ve 8 Ocak'ta kar zamanı, hava inanılmaz biçimde soğukken buradan ayrıldık. Öyle ki, yağan karın aşırılığı ve mevsim sisleri nedeniyle nereden geçtiğimizi bile fark edemiyorduk. Surlarla kaplı olmayıp, küçük bir şehir olan *Akşehir*'e vardık. Tepeciklerin yakınında ovada yer alan bu şehirde bir gün kaldık. Sonra oldukça güzel hamamların bulunduğu *Ilıca*'ya geldik ve bunları gördük. Buradan *Eskişehir, Söğüt, Bilecik* gibi büyük köylere ve sonra bir diğer ismi de *Nicaea* olan *İznik*'e vardık. Burası, kendisiyle aynı ismi taşıyan bir gölün kenarında, çok güzel bir ovaya kurulmuş, önemli bir antik şehirdir ve söylendiğine göre ilk konsili burada tertip edip, gerçekleştirdikleri söylenen Romalılar tarafından kurulmuştur. Sonra, *İzmit*'e giden deniz kanalını geçerek *Dil*'e [Diliskelesi] vardık ve bahsi geçen kanalın kıyısında bir *kervansaray*da konaklayarak, ardından *Gebze* ve *Kartal*'a vardık. Ve en nihayetinde, 28 Ocak 1550'de İstanbul şehrine dönmüş olduk. Hem böylesi uzun ve sıkıcı bir yolculuktan kurtulmuş olduğumuzdan, hem de ihtiyaç duyduğumuz gereksinimleri ve rahatlıkları burada bulmaktan dolayı bu dönüş bizler için çok büyük teselli oldu. Her birimiz, bu yolculukta katlanmış olduğumuz, yabancı ve barbar memleketlerde olmaktan kaynaklanan ve yazmayı beceremeyeceğim kadar fazlaca büyük olan işleri, zorlukları ve sıkıntıları düşünmeyi bir kenara bıraktık. Medeniyetin ve insanlığın her türlüsünden kopmuş olmak, eğer dayanağınız yoksa

son derece kötü ve tehlikelidir. Her ne kadar büyükelçinin mevcudiyeti nedeniyle, sahip olunabilecek bütün yardım ve hürriyetlere sahip olsak da, sırf böyle diye, bu memleketlerde bizden çok daha fazla yıpranan kimseler kadar sıkıntıya katlanmaktan kurtulamadık. Ve bununla birlikte, bu yolculuktan duyduğum memnuniyeti de hesaba katarak beni bu denli iyi durumda geri döndürdüğü için Tanrı'ya şükrederek, gördüklerim dışında dünyadan hiçbir şey istemem.

İstanbul'da Son Durum ve Trablusgarb'ın Fethi

Böylece İstanbul'a döndükten sonra, Sayın Büyükelçi d'Aramon 1551'in Ocak ayına kadar buradaki vazifesini sürdürmeye devam etti. Bu tarihte de, kralı o sene *Berberistan* kıyılarına deniz üzerinden yapmaya karar verdiği seferden haberdar etmek ve ona elçiliğinin geri kalanıyla ilgili bilgi vermek üzere, Büyük Türk tarafından gönderildiği Fransa'ya doğru yola çıktı. O esnada ben de Fransa'ya dönmeyi dört gözle bekliyordum. Ancak sayın büyükelçi buna izin vermek istemedi ve bana, kendi yokluğu esnasında gelebilecek kargo ve mektupların sorumluluğunu bıraktığı yaşlı bir sekreterle birlikte kalmamı buyurdu; bu arada ben de kâhyalık vazifesini üstlenecektim. Şimdiden belli bir süre geçmişti, evin ve dört ay içinde döneceğini söyleyerek burada bıraktığı hizmetkârlarının büyük bir kısmının idaresi bendeydi.

Ve takip eden Mayıs ayında, Büyük Efendi yüz ila yüz yirmi kadırga ile erzak ve cephaneyle dolu birçok başka gemiden oluşan donanmasını yola çıkardı. Donanma, *Berberistan*'da bulunan *Trablugarb*'ı kuşattı. Ve bu kuşatma sırasında, sayın büyükelçi kralın kendisine verdiği iki

kadırgayla birlikte Fransa'dan oraya geldi. Orada yaklaşık on beş gün kaldı; çünkü söz konusu ordunun komutanı şehri aldığında, kendisinin haberi Büyük Efendi'ye iletmek üzere yola çıkmasını istiyordu. Şehirde birçok milletten iki yüz Malta şövalyesi vardı; bunlardan sadece beş-altı tanesi Fransız'dı. Bunların hepsi esir alınıp köle yapıldı ve Türklerin kadırgalarına kondu. Büyükelçi, general ve komutanları için hediyeler ve güzel vaatlerle o kadar çok şey yaptı ki, bütün bu bahsi geçen şövalyeler kendisine verildi. Kendisi onları iki kadırgasına bindirdi ve İstanbul'a gelirken Malta Adası'nda bıraktı. Onları almak karşılığında, Malta'da Büyük Başrahip tarafından tutulan Türk esirleri iade ettirme sözü vermişti. Ancak bir tanesini bile elinden almayı başaramadı. Hatta onca şövalyeyi teslim etmesinden dolayı büyükelçiyi kutlayacağı yerde, iftiracı adam krala yazdığı mektupta büyükelçinin *Trablusgarb*'ın ele geçirilmesine neden olduğunu bildirdi. Oysaki kendisi bu konuda, ne düşünmüş, ne de yardımcı olmuştu; güç kullanmamış, tavsiyede bulunmamıştı.

Büyükelçi Eylül ayında iki kadırgasıyla İstanbul'a döndü ve Büyük Efendi'ye oldukça memnun olduğu, *Trablusgarb*'ın ele geçirilme haberini getirdi. Ordusu da Kasım ayının sonunda, *Trablusgarb*'ta iyi bir garnizon bırakıp *Sicilya* ve diğer kıyılarda ele geçirdikleri çok sayıda köleyi yanlarında getirerek İstanbul'a döndü. Söz konusu ordu, takip eden üç-dört yıl boyunca deniz seferleri yapmaya devam etti. Kralın kadırgaları 1553 yılında *Boniface* alındığında oradaydılar. Önceden ise bir cumhuriyet olan *Sakız* Adası'nda kışlamışlardı. Bununla birlikte, burası Büyük Türk'ün koruması altındaydı ve her sene kendisine dokuz bin düka altını haraç veriyorlardı. Bu ada bütün Hıristiyan âleminin taşıdığı sakızın alındığı yerdir. İstanbul'dan dört yüz mil uzaklıktadır.

Yukarıda söylendiği gibi, sayın büyükelçi İstanbul'a döndükten sonra vazifesini yürütmeyi sürdürdü. Ülkenin idareci ve beylerinin krala iyi niyet içinde hizmet etmelerini sürdürmek ve aynı şekilde söz konusu orduyu mevsimde gönderttirmek için yeni hediyeler getirmişti.

Bu esnada, Büyük Türk kışı *Edirne*'de geçirdi ve biz de kendisini izledik. Aynı yere Şövalye Sayın de Seure de kral adına söz konusu donanmayı rica etmek için geldi ve oldukça iyi bir cevap aldı. Şöyle ki donanma 1552'nin Haziran ayında gidecekti. Kendisi saraya geri döndü ve sayın büyükelçi beni de, işleriyle ilgili ricada bulunmak ve aylık ücretiyle kadırgaların ücretini almak için kendisiyle gönderdi. 1552'nin Mayıs ayında *Edirne*'den ayrıldık ve Ragusa ile Venedik'e vardık. Grisons ve İsviçre memleketlerinden geçerek, kralı kuşatma altında tuttuğu Damvilliers önlerinde bulduk. Buraya, *Edirne*'den ayrılışımızın yirmi sekiz yahut otuzuncu gününde varmıştık ki bana göre bu oldukça erkendi. Zira beş-altı gün sonra, kralın ordusuyla yol alırken, bir İsviçreli tarafından, oyluğumdan, dizimin üst kısmından yaralandım. Beni yaralayan eski kılıcın ucunda kesinlikle kını yoktu ve bu yüzden ölebilirdim. Sekiz aydan fazla hasta yattım. Öyle ki büyükelçiye beni vazifelendirmiş olduğu işi takip etmesi için bir başkasını göndermek gerekmişti. Kendisi ise eğer sağlığıma kavuşacak olursam gelip kendisini bulmamdan memnuniyet duyacağını yazıyordu. Ben de saraya yanıma göndermiş olduğu bir sekreteriyle birlikte bunu yapacaktım. 1553 Mayısında Majestelerinin sayın büyükelçiye ve kralın o esnada Türk'ün gemileriyle birlikte olan kadırgalarının generali La Garde Baronu'na* gönderdiği bir resmi mektubuyla

* Jean Antoine Escalin de Aimars, Fransa'nın Osmanlı elçilerinden.

birlikte saraydan ayrıldık. Venedik'e geldiğimizde, kralın buradaki büyükelçisi olan Monsieur de Selve, Ragusa'dan değil bir başka yoldan gitmemizi tavsiye etti ve Korfu yolunun söz konusu beylerle, yani hem büyükelçi hem de La Garde Baronu ile karşılaşmak için en iyisi olduğunu, kendilerini Türk'ün ordusunda bulacağımızı söyledi.

Korfu, Venedik'e ait ve oradan yedi yüz mil mesafede olan bayağı büyük bir adadır. Eski ismi *Corcyra* olan adada, denizde aşılmaz bir kayanın üzerinde bulunan erişilmez bir kale vardır. Bu, Venediklilerin sahip olduğu en önemli kalelerden birisidir. İçeride bulunan kumandan buranın muhafazasından sorumlu olduğu üç yıl boyunca asla dışarı çıkmaz. Adaletin sağlanması ve buraya çıkarılan ticaret malları için içeride bir *konsül* tutarlar. Büyük Türk Venediklilere karşı savaştığı sırada, bu kaleyi almayı başaramamıştır. Şehir Barbarossa[9] tarafından yıkılmıştır ve şimdi fazla kalabalık olmayan büyük bir köy gibidir; zira kendisi söz konusu yere, erkek, kadın ve çocuklardan oluşan bin-bin iki yüz kadar insan getirmiştir.* Söz konusu ada çok da bereketli değildir; burada bol miktarda tuz üretilir.

Orada, bizden az bir süre evvel gelmiş olan Komutan Combas'yı bulduk. Kendisi kralın kadırgalarındaki askerler için buraya zırhlı yelekler, *morion*'lar[10] ve başka silahlar sevk etmişti. Onunla birlikte söz konusu yerde yaklaşık on beş-on altı gün kadar, buradan kurtulabilmek için konakladık.

En nihayetinde, 23 Haziran'da Saint-Blancard Baronu beraberinde üç kadırgayla birlikte buraya geldi ve biz de der-

[9] Barbaros Hayreddin Paşa veya Hızır Reis. Ç.N.

* Doğrusu 25.000 kişi olmalı.

[10] *Morion* (fr.): 16. yüzyılda kullanılan kenarları kalkık bir tür miğfer. Ç.N.

hal bunlara bindik. Fazla verimli olmayan *Kefalonya* ve *Zenta* şehirlerinin yakınından geçtik ve Türk donanmasıyla aynı zamanda hatta aynı saatte *Modon*'a vardık. Burada üç gün konakladık. Sayın büyükelçinin orada olmayıp, İstanbul'da kaldığını duyduğumuzda bayağı sinirlendik. Kendisi ve büyükelçi için müşterek olan kralın mektuplarını La Gadre Baronu'na ilettikten sonra, kendisiyle İstanbul'da buluşmak bizim için uygun olacaktı. *Modon*'da, bizi İstanbul'a götürecek ve rehberlik edecek tercüman ve at ihtiyacımızı giderdik. *Peloponez* yahut diğer adıyla *Mora*'dan *Isparta*'ya vardık. Burası yıkık ve harap bir şehirdi ve eskiden güzel ve büyük bir şehir olduğu harabelerden belliydi. Şimdiyse, benzer şekilde ne *Argos* ne de yüksek bir dağın tepesinde kurulu *Korint* bu şekilde değiller. Surlar, deniz kenarındaki bir *Olimpos* Dağı'na benzeyen bu dağın en yüksek zirvesini bütünüyle kaplasa da.

Bir ağaç altında dinlenmek ve atlarımızı beslemek için üzüm bağlarına indik. Bu esnada, rehberimizi erzak araması için şehre yolladık; ancak şehir halkı o denli fakir ve yoksuldu ki bir tavuk ve biraz da koyun eti dışında hiçbir şey bulunamadı. Bir yumurta bile yoktu. Bunu görüp bir de gündüzün sıcağını atlattıktan sonra, akşam olunca, atlarımıza bindik ve *Korint*'e dört-beş mil uzaklıkta güzel bir köye yatmaya geldik. Burası *İsthmos*'un başlangıcında ertesi gün geçtiğimiz dar geçitti. *Korint* Denizi'ni solda, Atina'nın olduğu denizi de sağda bıraktık. Atina herkesin bildiği gibi eskiden meşhur bir şehirdi; ancak şimdi duyduğuma göre *Korint*'ten üstün bir tarafı yokmuş. *İsthmos*'u geçtikten sonra *Aka* ülkesine girdik. *Megara, Thebai* ve eski ismi *Eubœa* olan *Eğriboz* Adası'na vardık. Eskiden Venediklilere ait olan Romanya Napoli'yi [Anabolu] sağ tarafta bıraktık. Büyük Türk kendileriyle

savaşırken, barış yapmak için burayı *Monemvasia* Kalesi'yle birlikte ona vermek zorunda kalmışlardı. Geçtiğimiz yerlerde, burada bahsetmediğim başka şehir kalıntıları ve kaleler vardı. Şunu söylemem yeterlidir: bütün bu ülke, o denli çoraktır ki burayı şimdi gören kimse için, buranın evvelden vakanüvislerin tasvir ettiği kadar bereketli ve namlı bir yer olması neredeyse inanılmazdır. Bana göreyse burası gördüğüm en sarp ve kurak yerdi; ayrıca burası kadar da koruluklar ve dikenle dolu olan yer de yoktur.

Eğriboz'dan ayrılırken, *sancak* [sancakbeyi] yahut vali bize bir galyot verdirdi. Bu gemi bizi, bir adaya kadar altmış ila seksen mil arası götürdü. Bu adadan, çok da yol almadığımız bir kayığa bindik; zaten rüzgâr sürekli ters yönden esiyordu ve bu nedenle karaya yakın ilerliyorduk. *Çanakkale* Boğazı'na yaklaştığımızda, rüzgâr nedeniyle boğaza girmeyi başaramadık ve karaya çıkarak bizi *Gelibolu*'ya götürecek atlar aramak zorunda kaldık. *Gelibolu, Trakya*'daki bu boğazın ve kolaylıkla görülen *Sestos* ve *Abidos* Kalelerinin altında yer alır.

Gelibolu, oldukça güzel şehirdir; deniz kıyısında yer almasına rağmen yine de limanı yoktur. Nüfusu Türkler, Rumlar ve Yahudilerden oluşur. İhtiyacımızdan dolayı ferahlamak için burada bir buçuk gün kaldık. Ancak hayatımda beni hiç bu denli öfkelendiren ve canımı sıkan bir yolculuk yapmamıştım. Kayıkların ve huzur bulmak için geçmek zorunda kaldığımız ancak takımları bayağı kötü olan atların sıkıntısı ve değişimiyle birlikte bir de gündelik bir ateşe yakalandım. Bu ateş *Eğriboz*'dan itibaren beni tamamen ele geçirdi ve İstanbul'a vardıktan bir gün sonra bir nefes darlığıyla bıraktı. Daha da kötüsü nefes darlığı bende uzun bir süre devam etti. Ve o denli kötü oldum ki benden daha hasta olan ve *Gelibolu*'da kalan sekreter gibi ben de yollarda

ölmeyi diledim. Bununla birlikte, büyük bir gayret göstererek at sırtında *Gelibolu*'dan İstanbul'a dört günde vardım. Burada büyükelçiyi buldum. Gelişimden bir hayli memnun oldu; çünkü bir yıllık maaş ödemesi bendeydi ve buna oldukça ihtiyacı vardı. Ayrıca saraydan haber almayalı da uzun zaman olmuştu. Beni çok iyi ve çok içten biçimde karşıladı ve görüşmediğimizden beri vuku bulmuş olan bütün işlerini bana anlattı.

Monsieur D'Aramon Fransa'ya Dönüyor

Kendisi Fransa'ya geri dönmeye karar verdi; çünkü Büyük Türk yeniden Sufî'yle savaşmaya hazırlanıyordu. Ve bu nedenle adamlarını toplamış ve 3 Eylül 1553'te İstanbul'dan ayrılmıştı. Boğazı geçmiş, büyük ve güzel bir köy olup, Türk tarafından inşa edilip genişletilen, çadırlarının kurulu olduğu *Kadıköy* yakınlarındaki *Üsküdar* üzerinden Küçük Asya'ya girmişti. Bütün adamlarının geçmesini bekleyerek, orada üç-dört gün kadar konakladı. Biz ise, şu anda sadece Rumların oturduğu küçük bir köy olan *Kadıköy*'deydik. İstanbul kısmen buranın kalıntılarıyla kurulmuştu. Sayın büyükelçi, Büyük Türk ve paşalarına yakın olmak ve onlardan daha rahat izin alabilmek için söz konusu bu yere konuşlanmıştı. Beni baş *paşa* Rüstem'e takdim etti. Kral'a yazılmaya değer şeyleri bana bildirmesini rica ederek beni onun emrine verdi. Ayrıca, Majesteleriyle ilgili olanları da ben kendisine bildirecektim. Böylece, kralın yeni bir büyükelçi atamasını beklerken, yokluğunda kendi yerine beni bırakacaktı. Büyük Efendi ve bütün adamları bu yerden ayrıldıktan sonra biz de İstanbul'a döndük. Sayın d'Aramon

burada fazla kalmadı ve işlerine çeki düzen verdikten sonra, Eylül ayının on dördünde Ragusa'ya doğru yola koyularak oradan ayrıldı. Kralın başka birisini yollamasını beklerken, kargoların ve kendi yokluğunda vuku bulabilecek diğer işlerin idaresini bana bıraktı.

Şehzade Mustafa'nın Katli ve İstanbul'daki Diğer Gelişmeler

Kendisinin gidişinden bir ay sonra, Büyük Türk'ün, ilk karısından olan ilk oğlu Sultan Mustafa'yı, devletini ele geçirmek istemesinden dolayı duyduğu kıskançlık nedeniyle boğdurttuğu haberi İstanbul'a geldi. Sultan Mustafa valisi olduğu Kapadokya bölgesinde ikamet ediyordu. Bu ölümü, ağabeyine bu denli zalimane bir muamele yapıldığını görmenin kederiyle ölen, Efendi'nin son oğlu Sultan Cihangir *Paşa*'nın ölümü izledi. Kimileri bunun nedeninin babasının kendisine söylediği bazı sözler ve savurduğu tehditler olduğunu, kimileriyse kendisinin bir hamamda zehirlenmiş olduğunu söyler. Ve bir süre sonra söz konusu Büyük Efendi Sultan Mustafa'nın sadece on bir yahut on iki yaşında olan oğlunu boğdurtup pencerelere astırdı. Bu olay bütün bu zalimliğin en tepe noktasıydı; duyulabilecek en insaniyet dışı, olağanüstü ve barbarca şeydi. Böylece, söz konusu Büyük Efendi'nin iki oğlu kaldı. Belirtmek gerekirse Bayezid ve Selim de o zamandan beri kendi aralarında savaştırlar. Selim desteklendi; Bayezid ise kovuldu ve sonunda öldürüldü. Ve babanın ölümünden sonra da, şu anda görüldüğü gibi bahsi geçen Selim tahta çıktı.

İstanbul'da kaldığım bu süre zarfında, *Boniface* şehri ve

kalesi Türk'ün donanması ve önceden bahsettiğim Fransızlar tarafından ele geçirildi. Şehir halkı oldukça yumuşak başlı şekilde Fransızlara teslim oldu. Fransızlar Türklere otuz bin *ekü*[11] ödemeye söz verdiler. Belirtmek gerekirse, on bini cephane ve barutları için, on bini o anda Türk donanmasının kumandanı olan *Turgut Bey*'e [Reis] verilmek için, geri kalan on bin ise Türk kadırgalarının bütün kaptanları arasında pay edilmek içindi. Ödemeyi temin etmek için Monsieur de Termes'in bir yeğenini ve Kaptan Mus'u [Nas] bahsi geçen Türk donanmasıyla birlikte İstanbul'a gönderdiler. Kardinal de Trente'ın yeğeni Senyör George Madruce on sekiz bin lira[12] için İstanbul'da bulunuyordu. Belirtmek gerekirse, on iki bin lirası Fransızların elinde olan kardeşi albay için, gerisi ise kendisi içindi. Bu kişiler, Milano'da tutsak olan Monsieur d'Andelot ve Monsieur de Cipierre ile değiş tokuş edilmek isteniyordu. Bu meselede anlaşıldı; ancak diğer otuz bin ekü meselesinde, kesinlikle hiçbir şey ödenmedi ve bu hususta özellikte *Turgut Reis* nezdinde büyük memnuniyetsizlik yaşandı.

Söylendiği gibi İstanbul'da kaldığım esnada, kral oraya büyükelçisi olarak Sayın Codignac'ı yolladı. Kendisi oraya 1554'ün Mart ayında vardı ve Büyük Türk'ü Asya'da olduğu yerde bulmaya gitti.

Akreditasyonunu yaptıktan sonra, ikamet edeceği İstanbul'a geri döndü. Ardından bir sonraki Ağustos ayında, kralın resmî mektupla Büyük Efendi'ye yolladığı Sayın Vilmontée İstanbul'a geldi. Kendisi bir süre, dört günde bir gelen sıtma nöbetleriyle burada hasta yattı; ancak yine de

[11] *Ecu* (fr.): Eski bir para birimi. Ç.N.

[12] *Livre* (fr.): Eski Fransız para birimi. Ç.N.

Büyük Efendi'yi hâlen bulunduğu Asya'da bulmaya gitti. Bu sayede kendisinden oldukça iyi bir karşılık aldı ve nezaket içinde gönderildi.

Kendisi İstanbul'a döndüğünde, ben de onunla geri dönmeye karar verdim. Bunu yapmamın nedeni bahsi geçen Condignac'ın benim orada bulunmamdan hoşnut olmaması ve Kral'a olan hizmetimi sürdürmem yerine, beni mümkün olduğunca bu işten uzaklaştırmaya ve beni orada gereksiz hâle getirmeye çalışmasıydı. Bunları öngördüğümden ve konumuma beslediği kötü niyeti anlayarak bahsi geçen Vilmontée ile geri dönme kararı aldım.

Eve Dönüş

9 Ocak 1555'te ayrıldık ve Venedik'e kadar beraber gittik. O esnada kralın büyükelçisi olarak Lodeve Piskoposu orada bulunuyordu. Orada, Sayın d'Aramon'un haberlerini bekleyerek bir süre konakladım. Bana, bulunduğu Provence'a gidip kendisini bulmamı yazdı. Kendisinin dönüşün sarayda hiç de iyi karşılanmadığını ve İstanbul'da olduğu sırada bir tanesini kendi üzerine aldırttığı iki kadırga dışında başka işi olmaksızın emekli olduğunu öğrendim. Bunun üzerine, başka bir karar alarak, önceden adı geçmiş olan Şövalye Sayın de Seure'le buluştuğum Ferrare şehrine gittim. Orada kral adına ve onun hizmeti için bulunuyordu. Kendisiyle istişarede bulundum. Beni görmekten ve Doğu ülkesinden getirdiğim haberleri duymaktan bayağı memnun oldu. Ferrare şehrinin düşesi olan Madame Renée de France'ın hizmetine girme kararımı çok iyi karşıladı ve kendisiyle bu işi konuşmaya bizzat gönüllü oldu. Bunu yaptı da. En nihayetinde, söz konusu

hanımefendi beni kabul etti ve evinin denetçisi olarak işe aldı. Bundan sonra, bana kâhyalık vazifesini lütfetti. 1 Mayıs 1555'te başladığım hizmetine hâlen devam ediyorum ve gelecekte de Tanrı'nın yardımıyla vazifemi sürdürmeyi umut ediyorum. Şan ve şeref her zaman bütünüyle Tanrı'nındır.